

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Ida Sköld

Uppsåtstäckning vid medhjälp
- Om täckningsprincipens tillämpning när ansvar för
medhjälp aktualiseras

LAGM01 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Christoffer Wong

Termin för examen: HT 2015

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Bakgrund	7
1.2 Syfte	8
1.3 Frågeställningar	9
1.4 Forskningsläge	9
1.5 Perspektiv: Konformitets- och skuldprincipen	10
1.6 Metod och tillvägagångssätt	11
1.6.1 Inledande anmärkningar	11
1.6.2 Rättsdogmatisk metod	11
1.6.3 Rättsfallsanalys	13
1.6.4 Övrigt om tillvägagångssättet	14
1.7 Material	14
1.8 Avgränsningar	15
1.9 Uppsatsens disposition	16
2 KONFORMITETS- OCH SKULDPRINCIPEN	18
2.1 Inledande anmärkningar	18
2.2 Konformitetsprincipen	18
2.3 Skuldprincipen	20
3 BROTTSBEGREPPET	21
3.1 Inledande anmärkningar	21
3.2 Brottsförutsättningar: I Jareborgs fotspår	21
3.2.1 A. Rekvisit för otillåten gärning	21
3.2.1.1 A1. Brottbeskrivningsenlighet	22
3.2.1.2 A2. Frånvaro av rättfärdigande omständigheter	22
3.2.2 B. Rekvisit för personligt ansvar	23

3.2.2.1	B1. Det allmänna skuldkravet	23
3.2.2.2	B2. Frånvaro av ursäktande omständigheter	23
4	TÄCKNINGSPRINCIPEN	24
4.1	Inledande anmärkningar	24
4.2	Uppsåt och uppsåtsformerna	24
4.2.1	Avsiktsuppsåt	25
4.2.2	Insiktsuppsåt	25
4.2.3	Likgiltighetsuppsåt	26
4.3	Allmänt om täckningsprincipen	27
4.3.1	Uppsåtstäckning och den otillåtna gärningen	27
4.3.2	Uppsåtstäckning av handling, följd och omständigheter	28
4.3.3	Uppsåtstäckning av positiva och negativa rekvisit	29
4.4	Preciseringar avseende uppsåtstäckning och dess omfattning	30
4.4.1	Preciseringar avseende tillämplig skuldform	31
4.4.2	Skillnader i tiden	32
4.4.3	Skillnader avseende objektet för handlingen	33
4.4.4	Gränsen för hur obestämd verklighetsbilden får vara	34
4.4.5	Alternativa brottsrekvisit och gradindelade brottsarter	34
4.4.6	Uppsåtstäckning av rekvisit som kräver bedömningar eller värderingar	35
4.4.7	Uppsåtstäckning vid specifikt rättsliga begrepp	35
4.4.8	Straffrättsvillfarelse	36
4.5	Undantag från täckningsprincipen	36
5	MEDHJÄLP OCH UPPSÅTSTÄCKNING	38
5.1	Inledande anmärkningar	38
5.2	Fleras medverkan till brott	38
5.2.1	Gärningsmannaskap	39
5.3	Medverkan till brott	40
5.3.1	Medverkansobjektet	40
5.3.1.1	Omständigheter av objektiv respektive subjektiv betydelse	41
5.3.1.2	Undantag avseende medverkansobjektet	41
5.3.2	Medverkansgärningen	41
5.3.3	Anstiftan och medhjälp	43
5.3.4	Medverkat endast i mindre mån	44
5.4	Allmänt om uppsåtstäckning vid medhjälp	44
5.4.1	Uppsåt i förhållande till främjandet	45
5.4.2	Uppsåt i förhållande till medverkansobjektet	46
6	RÄTTSFALLSANALYS: MEDHJÄLP, UPPSÅTSTÄCKNING OCH MEDVERKANSOBJEKT	49
6.1	Inledande anmärkningar	49
6.2	Discofricksfallet	49

6.2.1	Gärningen	49
6.2.2	HD:s bedömning	49
6.3	Sturecompagniet-målet	53
6.3.1	Gärningen	53
6.3.2	HD:s bedömning	54
6.4	Fritagningsmålet	57
6.4.1	Gärningen	57
6.4.2	HovR:s bedömning	57
6.5	Carry-fallet	59
6.5.1	Gärningen	59
6.5.2	HD:s bedömning	59
6.6	Piratebay-fallet	62
6.6.1	Gärningen	62
6.6.2	HovR:s bedömning	63
7	SLUTSATS OCH ANALYS	68
7.1	Inledande anmärkningar	68
7.2	Vilka krav uppställs på uppsåtstäckning vid medhjälp?	68
7.2.1	Hur konkret måste medhjälparens föreställning vara avseende medverkansobjektet?	71
7.2.2	Hur hanteras skillnader mellan gärningspersonens agerande och det av medhjälparen tänkta händelseförloppet?	74
8	BELYSNING UR ETT KONFORMITETS- OCH SKULDERSPEKTIV	77
8.1	Inledande anmärkningar	77
8.2	Vilka eventuella problem ur ett konformitets- och skuldperspektiv aktualiseras vid uppsåtstäckningen vid medhjälpsansvar?	77
8.3	Slutord	80
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING		81

Summary

The purpose of this master thesis has been to investigate the "coverage principle", in Swedish law, which means that the accused's criminal intent needs to "cover" the unlawful act, for which he or she stands accused. The focus has been on the principles meaning when aiding and abetting, as defined in the Swedish Penal Code, become actualized. The applicable law has also been studied from a conformity- and guilt perspective. In the paper the legal dogmatic method has been used.

The "coverage principle" means, in short, that a comparison must be made between the actual sequence of events (as proven in court) and the accused's perception of the sequence of events. The objects of comparison must correspond to such a degree that it can still be said to be *the same* unlawful act. If that is not the case, relevant defects regarding the "coverage principle" is at hand. It is unclear how much the imagined sequence of events may differ from the reality without causing relevant defects regarding the "coverage" of the criminal intent. In case law as well as in legal literature, it has been stated that full consistency is not needed. In SOU 1996:185 it has been argued that in each case, there needs to be a substantial equivalence.

In the paper it has further been noted that a distinction has to be made regarding the assessment of *what* and *how much* coverage that is required. To find out *what* needs to be covered an interpretation of the prerequisites, which are stated in the law, has to be made. It is hard to give a clear answer to the question regarding *how much* coverage is required, because the issue is rarely addressed in the legislative history or in the case law.

There are some specific requirements that arise when the coverage of criminal intent is examined in relation to aiding and abetting. The trial has to be made in two stages. It is required that the aider's criminal intent covers the aiding and abetting deed itself (to promote someone else's act by advice or deed) as well as the participation object (the perpetrator's unlawful act). This paper has addressed the question regarding how concrete the aider's perception must be of the participation object. The answer has been sought by analyzing a number of cases where the issue came up for consideration. In the paper it has been noted that the general minimum level is low regarding how vague/unclear, the criminal intent can be without claiming there is relevant shortcomings regarding the coverage of criminal intent. In case law and legal literature it has been stated that it is not required that the aider has a detailed knowledge regarding the sequence of events that constitute the participation object. However, the aider's perception may not be so diffuse that his or hers intent do not cover the conditions of criminalization, stated in the provisions. The paper also tries to answer the question regarding how Swedish law handles differences between the perpetrator's action and the aider's perception of the imagined participation

object. The result that emerged after a study of the legislative history, legal literature and case law is that if the differences are too big, the aider's criminal intent can not be said to cover the participation object. It has also emerged that some importance must be given to the aider's subsequent behavior in order to determine whether the aider's intent covers the deviation or the exaggeration.

In the paper some issues, from a conformity- and guilt perspective, have been noted. It has been stated that if the aider has an overly vague notion of the participation object, he or she has not had the opportunity to comply with the law - which is contrary to the principle of conformity. Nor could he or she help acting as he or she did, which is contrary to the principle of guilt. The same applies if the perpetrator's conduct deviates completely from the aider's initial conception of the planned events. If that is the case, the aider has not had the opportunity to comply with the law. If the aider however continues its involvement after the "new" participation object is clear to him or her, it is a different story. It has also been argued that some deviations from the principle of conformity can be justified by referring to the importance of effective prosecution.

Sammanfattning

Syftet med detta examensarbete har varit att undersöka täckningsprincipen i svensk rätt, med ett särskilt fokus på dess tillämpning när ansvar för medhjälp aktualiseras. Målet har varit att försöka utreda dels vilka krav gällande rätt uppställer vid uppsåtstäckningen vid medhjälp och dels bidra med ett normativt perspektiv genom att granska gällande rätt ur ett konformitets- och skuldperspektiv. Den rättsdogmatiska metoden har härvid använts.

Täckningsprincipen är en straffrättslig princip som innebär att en jämförelse måste göras mellan det verkliga händelseförloppet (så långt det är visat i processen) och den tilltalades föreställning av händelseförloppet. Dessa jämförelseobjekt ska överensstämma med varandra i så hög grad att det kan sägas röra sig om samma rättsstridiga gärning. Hur mycket det föreställda händelseförloppet kan avvika från det verkliga, utan att det får sägas finnas brister avseende uppsåtstäckningen, är inte helt klarlagt. Såväl i praxis som doktrin har det uttalats att det inte kan krävas en fullständig överensstämmelse. I SOU 1996:185 har det dock hävdats att det i vart fall krävs en huvudsaklig överensstämmelse.

I uppsatsen har vidare konstaterats att en åtskillnad måste göras mellan bedömningen om *vad* som måste vara uppsåtstäckt samt *hur mycket* täckning som krävs. För att ta reda på *vad* som måste uppsåtstäckas måste en tolkning av de aktuella straffbuden göras. Det är nämligen lagens ord, rekvisiten, som sätter gränserna för vad som ska täckas av den tilltalades uppsåt. Frågan om *hur mycket* uppsåtstäckning som krävs berörs inte särskilt ofta i förarbetena till de enskilda straffbestämmelserna och frågan har sällan behandlats i praxis. Detta gör det svårare att ge ett tydligt svar på vilken grad av uppsåtstäckning som krävs i det enskilda fallet.

Det finns vissa specifika krav som aktualiseras när uppsåtstäckningen ska prövas i relation till en medhjälpare. Prövningen sker då i två led. Det krävs att medhjälparen har uppsåt till såväl den egna medverkansgärningen (att främja någon annans gärning med råd eller dåd) som till medverkansobjektet (någon annans otillåtna gärningar). Arbetet har härvid kommit att beröra frågan om hur konkret medhjälparens föreställning måste vara avseende medverkansobjektet. Svaret har sökts bl.a. genom att analysera ett antal rättsfall där frågan kommit upp till prövning. I uppsatsen har det framkommit att den generella miniminivån är låg, avseende hur diffust/oklart uppsåtet får vara utan att relevanta brister i uppsåtstäckningen föreligger. I praxis och doktrin har man ansett att det inte krävs att medhjälparen har någon närmare vetskap vad gäller händelseförloppet som utgör medverkansobjektet. Medhjälparens föreställning får dock inte vara så diffus att dennes uppsåt inte omfattar de aktuella rekvisiten i straffbudet. Detta kan innebära att relativt omfattande skillnader mellan händelseförloppet såsom det har blivit bevisat i processen och det

föreställda händelseförloppet, får accepteras. Arbetet har även besvarat frågan om hur skillnader mellan gärningspersonens agerande och det av medhjälparen tänkta händelseförloppet hanteras inom ramen för svensk rätt. Resultatet som framkommit efter en studie av förarbeten, doktrin och rättsfall är att om avvikelsen är så stor att medhjälparens uppsåt inte kan sägas täcka de relevanta omständigheterna och följderna som konstituerar medverkansobjektet finns brister avseende uppsåtstäckningen. Det har även framkommit att viss vikt måste läggas vid medhjälparens efterföljande beteende för att kunna fastställa om medhjälparens uppsåt täcker avvikelsen eller överdriften.

När resultatet sedan har studerats ur ett konformitets- och skuldperspektiv har problem som aktualiseras vid uppsåtstäckningen vid medhjälpsansvar uppmärksammas. Härvid har konstaterats att om medhjälparen har en allt för otydlig föreställning om medverkansobjektet, har denne inte haft tillfälle att rätta sig efter lagen – vilket strider mot konformitetsprincipen. Denne kan heller inte anses ha rätt för sin gärning, vilket strider mot skuldprincipen. Detsamma gäller om en gärningspersons agerande avviker helt från medhjälparens initiala föreställning om det tänkta händelseförloppet. Medhjälparen har då inte haft tillfälle att rätta sig efter lagen. Om medhjälparen däremot fortsätter med sin medverkansgärning efter att det ”nya” medverkansobjektet står klart för denne blir bedömningen emellertid annorlunda. Det har också påståtts att vissa avsteg från konformitetsprincipens ideal kan motiveras med vikten av en effektiv lagföring.

Förord

"Of course this is happening inside your head, Harry, but why on earth should that mean that it is not real?"

{Albus Dumbledore}

Tillägnad mina vapendragare Linda och Therese

Tack Christoffer Wong, för all hjälp och värdefulla kommentarer. Tack Riad för ständigt stöd och kärlek. Tack Cornelia, systra mi. Tack mamma, pappa, Kenta-man och Gabriella, för att ni finns.

Förkortningar

BrB	Brottsbalk (1962:700)
HD	Högsta Domstolen
HovR	Hovrätten
KG	Kriminalrättens grunder
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Proposition
SBL	Skattebrottslag (1971:69)
SOU	Statens offentliga utredningar
TPB	The Pirate Bay
TR	Tingsrätten

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Greta berättar för Lisa att hon är arg på sin pojkvän Fredrik. Han har varit otrogen. Greta frågar om Lisa kan tänka sig att följa med henne hem till Fredrik. Fredrik måste "lära sig en läxa", menar Greta. Lisa erbjuder Greta skjuts hem till Fredrik. När de satt sig i bilen tar Greta fram en kniv som hon visar Lisa. Väl framme hos Fredrik, stannar Lisa bilen och följer med Greta fram till Fredriks dörr. När Fredrik öppnar dörren, hugger Greta kniven i hans vänstra arm. Greta och Lisa flyr sedan tillsammans in i bilen och kör därifrån. Fredrik hinner förlora mycket blod innan ambulansen kommer, men överlever. Greta döms i TR för grov misshandel.¹

Detta fiktiva exempel kan ge upphov till bl.a. följande frågor: Kan Lisa i detta fall dömas för medhjälp till grov misshandel, dvs. det brott för vilket Greta blivit dömd? Måste Lisa ha vetat exakt vad Greta skulle göra när Fredrik öppnade dörren? Om Lisa hade tänkt sig att Greta endast skulle hota Fredrik med kniven, hur hanteras detta inom ramen för svensk rätt? Dessa frågor berör ämnet för denna uppsats: tackningsprincipens tillämpning vid medhjälpsansvar.

Det är i svensk rätt inte tillräckligt för en fällande dom att en åklagare i en rättsprocess har bevisat att någon, rent objektivt, har brutit mot ett straffbud, dvs. begått en otillåten gärning. I alla rättssystem, jämförbara med vårt, är även gärningspersonens² skuld av betydelse för hens³ straffrättsliga ansvar. I svensk rätt krävs således att gärningspersonen antingen har uppsåt eller oaktsamhet i förhållande till gärningen.⁴ Vid prövningen av om gärningspersonen har haft erforderligt uppsåt, är den s.k. tackningsprincipen av avgörande betydelse. Tackningsprincipen innebär att det vid uppsåtliga brott krävs att gärningspersonen har uppsåt i förhållande till hela den otillåtna gärningen, inte endast till följderna. Det ska enligt tackningsprincipen finnas en *överensstämmelse* mellan händelseförloppet såsom det bevisats i en rättsprocess, och det händelseförlopp som gärningspersonen har haft uppsåt till.⁵ Tackningsprincipens krav på att gärningspersonens uppsåt täcker rekvisiten för otillåten gärning, anses vara ett grundläggande krav för

¹ Detta är ett fiktivt fall, som jag konstruerat själv, inspirerat av såväl NJA 1996 s. 27 som NJA 1984 s. 922.

² "Gärningsperson" kommer i denna framställning att användas i stället för "gärningsman". I brist på ett könsneutralt alternativ kommer dock termen "gärningsmannaskap" att användas.

³ I uppsatsen används det könsneutrala ordet "hen" i syfte att förenkla framställningen. När det rör sig om en verklig person, i exempelvis ett rättsfall, kommer dock "han" eller "hon" att användas.

⁴ SOU 1996:185, del 1, s. 81. Jmf. även Wennberg, *Brottsbalken – en kommentar* (1 jan 2015, Zeteo), kommentaren till 1 kap. 2 § BrB, under rubriken "Bakgrund".

⁵ Agge 1961, s. 255.

straffrättsligt ansvar i svensk rätt.⁶ Täckningsprincipen har dock i doktrin beskrivits som mycket komplicerad och i flera delar oklar.⁷ En av de största oklarheterna rörande täckningsprincipen rör i hur hög grad gärningspersonens föreställning av händelseförloppet kan avvika från det ”verkliga” händelseförloppet, utan att uppsåtsbrist kan påstås finnas.⁸

I den här uppsatsen kommer, som nämnts ovan, täckningsprincipens tillämpning vid ansvar för medhjälp att vara i fokus. Svensk rätt bygger sedan 1948 års strafflagsrevision på tanken att varje medverkande är självständigt ansvarig för sin medverkan i tillkomsten av en straffbar gärning. Varje medverkande ska således bedömas efter det uppsåt eller den oaktsamhet, som ligger hen till last.⁹ En person som gör sig skyldig till medhjälp till brott, måste för att kunna bli straffrättsligt ansvarig för sin gärning, ha uppsåt såväl till medverkansgärningen (det råd eller dåd som främjat en otillåten gärning) som till det s.k. medverkansobjektet (den otillåtna gärningen som medhjälparen har främjat). En del av bedömningen handlar alltså om att fastställa att någon har haft uppsåt till en otillåten gärning som någon annan utfört och haft kontrollen över.¹⁰

Kollektiv bestraffning anses vara främmande för en rättsstat, ingen får dömas enbart för vad andra har gjort. När flera personer har varit inblandade i tillkomsten av ett brott, måste det därför utredas vad var och en har gjort sig skyldig till.¹¹ Som nämnts ovan är den individuella uppsåtsbedömningen därför av högsta vikt. Förhoppningen är att detta arbete ska bidra med en klarare bild av hur uppsåtstäckningen ska tillämpas vid ansvar för medhjälp.

1.2 Syfte

Syftet med denna framställning är att, med hjälp av den rättsdogmatiska metoden, försöka belysa, utreda och klarlägga vilka krav gällande rätt ställer vid tillämpningen av täckningsprincipen när medhjälpsansvar aktualiseras. För att en medhjälpare ska anses ha tillräcklig uppsåtstäckning krävs att denne har uppsåt såväl till medverkansgärningen som till medverkansobjektet. Omfattningen av de krav som täckningsprincipen uppställer får anses i flera delar oklart, och ytterligare osäkerheter uppstår när täckningsprincipen ska tillämpas vid medhjälpsansvar. Detta beror kanske framför allt på svårigheterna att konstatera uppsåt i förhållande till en otillåten gärning som någon annan åstadkommit och haft kontrollen över.¹² Målet med detta arbete är därför att, i så stor utsträckning som möjligt, dels identifiera dessa oklarheter, men även försöka undersöka om dessa otydligheter kan redas ut via en undersökning av exempelvis förarbeten, doktrin och rättspraxis. Ambitionen är även att bidra med

⁶ SOU 1996:185, del 1, s. 87.

⁷ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 64.

⁸ Ibid, s. 324.

⁹ Prop. 1948:80, s. 91f.

¹⁰ SOU 1996:185, del 1, s. 196ff.

¹¹ Ibid, s. 178.

¹² Ibid, s. 197f.

relevanta slutsatser avseende gällande rätts förenlighet med konformitetsprincipen och skuldprincipen. Jag anser att det är av stor vikt att gränserna för straffansvaret i svensk rätt tydliggörs och synliggörs i högsta möjliga mån. Uppsåtstäckningens gränser och omfattning är naturligtvis en viktig pusselbit i sammanhanget.

1.3 Frågeställningar

Den huvudsakliga frågeställningen för detta arbete är:

- Vilka krav uppställs på uppsåtstäckning vid medhjälp? (Fråga 1)

Denna huvudsakliga frågeställning kan även konkretiseras med följande underfrågeställningar:

- Hur konkret måste medhjälparens föreställning vara avseende medverkansobjektet? (Fråga 2)
- Hur hanteras skillnader mellan gärningspersonens agerande och det av medhjälparen tänkta händelseförloppet? (Fråga 3)
- Vilka eventuella problem ur ett konformitets- och skuldperspektiv aktualiseras vid uppsåtstäckningen vid medhjälpsansvar? (Fråga 4)

De två första underfrågeställningarna, fråga 2-3, är inspirerade av de frågor som ställts i SOU 1996:185, när uppsåtstäckningen vid medhjälpsansvar behandlas där.¹³ Dessa frågor pekar på oklarheter vad gäller uppsåtstäckningen vid medhjälpsansvar. Oklarheter som ännu inte verkar ha fått ett tydligt svar.¹⁴ Det kan även nämnas att den sista underfrågeställningen, fråga 4, skiljer sig från de övriga frågeställningarna på så sätt att den är av mer teoretisk och normativ karaktär, medan de övriga frågeställningarna är mer deskriptiva. Anledningen till att frågorna är numrerade är att frågorna kommer att slutligt besvaras och analyseras i separata kapitel. Fråga 1-3 kommer att besvaras i kap. 7 och fråga 4 kommer att besvaras i kap. 8. Det har därför ansetts finnas en pedagogisk poäng med att numrera frågorna. För avgränsningar rörande frågeställningarna, se avsnitt 1.8.

1.4 Forskningsläge

Täckningsprincipen får sägas vara en självklar del av uppsåtsbedömningen i svensk rätt. Detta medför att principen ofta är omskriven och behandlad i doktrin som rör straffrättens allmänna del. Detsamma gäller även medverkansläras konstruktion och uppbyggnad. När det gäller behandlingen av täckningsprincipens tillämpning vid ansvar för medhjälp, finns detta i regel med som ett avsnitt i dessa verk, ofta som en del i

¹³ SOU 1996:185, del 1, s. 197.

¹⁴ Se exempelvis Asp 2015, s. 371f. och Borgeke 2015, s. 382.

skildringen av medverkansläran. Några exempel på författare som på detta sätt behandlat uppsåtstäckningen vid medhjälp är Asp, Ulväng och Jareborg i *Kriminalrättens grunder*, Leijonhufvud, Wennberg och Ågren i *Straffansvar* och Strahl i *Allmän straffrätt i vad angår brotten*.¹⁵ En redogörelse för rättsläget vad gäller uppsåtstäckning vid medhjälpsansvar ges även i Zeteos lagkommentar till 23 kap. 4 § BrB. I doktrin har dock ingen omfattande redogörelse getts eller diskussion förts vad gäller uppsåtstäckningen när ansvar för medhjälp aktualiseras. I regel behandlas täckningsprincipen utförligt på ett mer generellt plan och dess specifika innebörd rörande medhjälpsansvar behandlas endast kortfattat. Samtliga författare har dock till viss del problematiserat och behandlat de specifika frågor som rör uppsåtstäckningen av det s.k. medverkansobjektet. Diskussionen har då främst kretsat kring kraven som ställs avseende hur konkretiserad eller individualiserad medhjälparens föreställning av medverkansobjektet måste vara och hur avvikelser mellan medhjälparens föreställning av medverkansobjektet och det ”verkliga” medverkansobjektet ska hanteras.¹⁶ Trots att doktrin inte ägnat särskilt stor uppmärksamhet åt just uppsåtstäckningen vid medhjälp får nämnas att de generella principer som gäller för kravet på täckning är applicerbara även på den uppsåtstäckning som gäller för medverkansansvar.¹⁷ Mitt bidrag till forskningsläget är att genom den rättsdogmatiska metoden försöka klargöra och tydliggöra hur uppsåtstäckningen vid medhjälp ska hanteras, på ett mer utförligt sätt än vad som tidigare gjorts.

1.5 Perspektiv: Konformitets- och skuldprincipen

I uppsatsen kommer ett konformitets- och skuldperspektiv att tillämpas för att åskådliggöra de teoretiska grundprinciperna som ligger bakom straffansvaret för medverkan. Det finns en nära koppling mellan dessa principers krav på lagstiftningen och rättstillämpningen och täckningsprincipens krav på detsamma.¹⁸ Att undersöka uppsåtstäckningen vid medhjälpsansvar ur ett konformitets- och skuldperspektiv kan vidare bidra till att möjliggöra normativa ställningstaganden avseende gällande rätt, vilket jag anser vara önskvärt. I avsnitt 1.3 ställs således frågan: *Vilka eventuella problem ur ett konformitets- och skuldperspektiv aktualiseras vid uppsåtstäckningen vid medhjälpsansvar?* Förhoppningen är att de generella och övergripande krav som konformitets- och skuldprincipen ställer på lagstiftningen ska kunna belysa de eventuella problem som kan finnas vad gäller den specifika problematik som denna uppsats behandlar. Det skulle kunna anföras att det hade varit mer lämpligt att välja perspektiv som inte är

¹⁵ Se Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 444, Strahl 1976, s. 255 och Leijonhufvud, Wennberg och Ågren 2015, s. 162ff.

¹⁶ Se exempelvis Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 444, Strahl 1976, s. 255 och Leijonhufvud, Wennberg och Ågren 2015, s. 162ff.

¹⁷ SOU 1996:185, del 1, s. 197.

¹⁸ Se kap. 2.

hämtade från gällande rätt. Exempelvis hade ett genus- eller klassperspektiv kunnat anläggas, för att på så sätt få nya synvinklar och perspektiv från omvärlden. Att dessa ”utifrån”-perspektiv inte har använts i denna uppsats hänger ihop med valet av metod, se avsnitt 1.6.2.

I kap. 2 kommer en redogörelse för vad konformitets- och skuldprincipen innebär samt vilka krav de uppställer på lagstiftningen.

1.6 Metod och tillvägagångssätt

1.6.1 Inledande anmärkningar

I detta arbete kommer den rättsdogmatiska metoden att tillämpas som tillvägagångssätt för att besvara arbetets frågeställningar. Denna metod har valts eftersom en viktig del av arbetets ambition är att klarlägga och utreda gällande rätt, för detta är den rättsdogmatiska metoden väl lämpad. Den rättsdogmatiska metoden är även lämplig p.g.a. att uppsatsen kommer att undersöka gällande rätt ur ett konformitets- och skuldperspektiv. Förhoppningen och ambitionen är att detta kommer att leda fram till normativa ställningstaganden avseende rättsläget. Som beskrivs nedan, är normativa ställningstaganden väl förenliga med den rättsdogmatiska metoden.

Nedan kommer även mer generella förklaringar avseende tillvägagångssättet att förklaras och motiveras, exempelvis vad gäller valet att använda sig av en rättsfallsanalys samt valet att använda sig av brottsbegreppet såsom det definierats i Kriminalrättens grunder (KG).¹⁹

1.6.2 Rättsdogmatisk metod

Den rättsdogmatiska metoden får sägas vara delvis oklar och vag. Egentligen bör man inte tala om *en* rättsdogmatisk metod utan flera.²⁰ Därför kommer nedan en beskrivning av vad som menas med rättsdogmatisk metod i detta arbete.

Rättsdogmatisk metod består främst i en rekonstruktion av gällande rätt.²¹ Genom att studera rättskällorna, med tillämpning av den s.k. rättskälleläran, försöker en rättsdogmatiker systematisera och klarlägga rättssystemet. Den primära uppgiften för en rättsdogmatiker kan även sägas vara att genom rättsvetenskaplig argumentation bidra till att material systematiseras, argument analyseras, begrepp utvecklas, principer identifieras och utvecklas samt att relevanta lösningsförslag läggs fram. I avsnitt 1.3 anges att den huvudsakliga frågeställningen för arbetet är: *Vilka krav uppställs på uppsåtstäckning vid medhjälp?* För att kunna besvara denna fråga ska således

¹⁹ I framställningen kommer ”KG” att användas som förkortning för ”Kriminalrättens grunder”. Se även i förkortningslistan.

²⁰ Svensson 2014, s. 216.

²¹ Jareborg 2004, s. 4.

lagstiftning, förarbeten, praxis och doktrin tolkas och systematiseras, i syfte att rekonstruera gällande rätt. I avsnitt 1.7 förs en mer utförlig diskussion om hur rättskällevärdet påverkar valet av det material som ska användas i detta arbete. Vad gäller användandet av doktrin kan dock följande anföras. Syftet med att använda doktrin, som befinner sig rätt lågt ner i hierarkin som rättskällevärdet uppställer, är att få en utökad förståelse för rättssystemets uppbyggnad.²² Ibland är man dock i doktrin inte ense om hur gällande rätt ska förstås. När skiljaktigheter i doktrin uppstår angående hur gällande rätt ska tolkas, kommer detta därför att tydligt framgå av framställningen. Dessa åsiktsskiljaktigheter kommer sedan även att analyseras och tolkas i kap. 7.

Den rättsdogmatiska metoden behöver inte vara värderingsfri.²³ Den kan användas för att utveckla normativa ståndpunkter som rättfärdigar och kritiserar olika delar av gällande rätt. Dessa normativa ställningstaganden kan grundas i de svar som rättsdogmatikern fått fram när denne exempelvis satt rättsliga regler i ett större rättsligt perspektiv, jämfört rättsliga regler med varandra eller identifierat allmänna och specifika rättsliga principer.²⁴ I den här uppsatsen kommer två för straffrätten bärande principer, konformitets- och skuldprincipen, att användas som en slags måttstock vid studiet av gällande rätt. Normativa ställningstaganden kommer därför främst att motiveras och legitimeras genom att de tar sin utgångspunkt i ett konformitets- och skuldperspektiv.

Den rättsdogmatiska forskningen har kritiserats för att vara ovetenskaplig. Jareborg har tagit upp och bemött en del av denna kritik i sin artikel *Rättsdogmatik som vetenskap*. Han förklarar i artikeln att man måste skilja mellan *vetenskaplig forskning* och *vetenskaplig verksamhet*. Vetenskaplig forskning leder enligt Jareborg till ny *kunskap* medan vetenskaplig verksamhet snarare leder till nya *insikter* och *förståelse*. Rättsdogmatiken får sägas bestå framförallt i en vetenskaplig verksamhet.²⁵ Jag håller med Jareborg angående att rättsdogmatiken får anses vara vetenskaplig. Även om rättsdogmatiken främst studerar rättssystemet *inifrån* utan att egentligen söka svar i omvärlden kan en rättsdogmatiker ändå via att t.ex. systematisera och strukturera gällande rätt, bidra till nya insikter och en ökad förståelse vad gäller rättssystemet. Detta menar jag får anses ha ett egenvärde i sig. För även om en rättsdogmatiker inte använder sig i särskilt stor utsträckning av omvärlden i sin verksamhet, så kan dess bidrag till vetenskapen vara omvärlden behjälplig. Domstolar och myndigheter måste ha ett intresse av att gällande rätt klarläggs och individer måste ha ett intresse av att rättssäkerheten, genom att gällande rätt tydliggörs, säkerställs.

²² Kulin-Olsson 2011, s. 54ff.

²³ Spaak 2013, s. 47.

²⁴ Peczenik 2005, s. 249ff.

²⁵ Jareborg 2004, s. 8f.

1.6.3 Rättsfallsanalys

Som en del i att besvara de valda frågeställningarna och för att uppfylla det valda syftet kommer detta arbete innehålla en analys av fem rättsfall. Det rör sig således inte om ett stort antal analysenheter som ska avhandlas, utan endast ett fåtal. Uppsatsen gör således inte anspråk på att beskriva eller analysera all, eller ens en majoritet, av rättspraxis som berör det valda ämnet. Detta begränsar avsevärt vilka slutsatser som blir möjliga att dra avseende rättstillämpningen i domstolarna. Även om rättsfallsanalysen kanske inte kan bidra med några heltäckande, generella resultat, kan de fortfarande avslöja tendenser i rättstillämpningen. Förhoppningen är att dessa rättsfallsanalyser framför allt ska leda till nya insikter och till en ökad förståelse för gällande rätt. Rättsfallsanalyserna kommer att bestå i referat från den högsta instansen i respektive fall, tre av fallen är avgjorda i HD och två av fallen är endast avgjorda i HovR. De lägre instansernas domskäl behandlas inte eftersom jag bedömt att referaten då skulle bli onödigt långa. Efter referaten kommer en analys i form av en kommentar att göras till respektive fall. Det huvudsakliga målet med dessa analyser är att genom tolkning, försöka klarlägga vad HD:s och HovR:s domskäl egentligen säger om gällande rätt. Som tidigare nämnts syftar denna uppsats dock också till att bidra med normativa ståndpunkter avseende gällande rätts förenlighet med konformitets- och skuldprincipen. I slutet av varje kommentar kommer därför även en kortare belysning av rättsfallen att göras ur ett konformitets- och skuldperspektiv.

Vad gäller urvalet av rättsfallen kan följande sägas. De fem valda rättsfallen är sådana som illustrerar och behandlar de avvägningar och svårigheter som kan uppkomma vid bedömningen av uppsåtstäckningen när ansvar för medhjälp aktualiseras. När uppsåtstäckningen avseende medhjälp behandlas i doktrin, återkommer just dessa fall ett flertal gånger.²⁶ Av detta har slutsatsen dragits att dessa fall får anses vara relativt centrala för förståelsen av hur uppsåtstäckningen vid ansvar för medhjälp bedöms i domstolarna. Vid valet av rättsfall har hänsyn även tagits till rättskällehierarkin. HD har avgjort tre av fallen och de kan därför sägas ha ett prejudikatvärde. Två av fallen är endast avgjorda av HovR, försiktighet kommer därför att iakttas vad gäller avgörandenas betydelse för förståelsen av gällande rätt. Det kan även påtalas att rättsfallen döpts, exempelvis har NJA 2007 s. 929 fått rubriken *Carry-fallet*. Detta har gjorts i ett pedagogiskt syfte. Förhoppningen är att det ska vara lättare för läsaren att hänga med, exempelvis när fallen återknyts till senare i uppsatsen, om dessa har fått karaktäristiska namn. Det kan vidare nämnas att det i kommentarerna till varje rättsfall har upprättats tabeller, där den tilltalades föreställning av händelseförloppet jämförs med händelseförloppet så som det har blivit bevisat i processen. Det är jag som har konstruerat dessa tabeller, med utgångspunkt i min tolkning av domskälen i respektive fall. Syftet med

²⁶ Se exempelvis Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 444, SOU 1996:185, del 1, s. 198, Leijonhufvud, Wennberg och Ågren 2015, s. 162 och Zila, ”Brottsbalk – djup kommentar” (1 jan 2012, Lexino), kommentaren till 23 kap. 4 § kap., under rubriken ”Varje medverkande döms efter det uppsåt eller den oaktsamhet som ligger honom till last”.

dessa tabeller, är detsamma som syftet med att döpa rättsfallen, dvs. att göra framställningen mer pedagogisk.

1.6.4 Övrigt om tillvägagångssättet

För att förstå och förklara hur täckningsprincipen fungerar vid uppsåtsbedömningen vid medhjälp, kommer arbetet utgå ifrån brottsbegreppet så som det presenteras i *KG*.²⁷ Detta brottsbegrepp presenteras därför i början av arbetet, för att sedan återkomma och belysas vid behandlingen av gällande rätt. Av pedagogiska skäl är det fördelaktigt att använda sig av ett tydligt systematiserat brottsbegrepp, speciellt eftersom täckningsprincipen och medverkansläran ska behandlas. För dessa områden är det särskilt viktigt att förstå skillnaden mellan exempelvis en otillåten gärning och ett brott. Genom att konsekvent använda mig av denna systematisering av brottsbegreppet är förhoppningen att detta ska bidra till en röd tråd i arbetet och en ökad förståelse för ämnet. Det finns givetvis en mängd andra systematiseringar av brottsbegreppet som hade kunnat väljas, i avsnitt 1.8 motiveras varför just brottsbegreppet i *KG* har valts.

1.7 Material

Det material som kommer att användas i arbetet är sådant som är förenligt med den rättsdogmatiska metoden, dvs. att forskningsunderlaget i så stor utsträckning som möjligt ska klassificeras som rättskällor enligt den s.k. rättskälleläran. Något som dock påverkar valet av material är att det valda objektet för framställningen, den s.k. täckningsprincipen, inte är lagstadgad. Detta medför att lagtext och tolkning av lagtext kommer att få en mindre central roll för arbetet. Relevant lagtext kommer dock att behandlas i viss utsträckning, framför allt vid redogörelsen för medhjälpsansvaret. Det förarbete som kommer att ha störst betydelse för arbetet är SOU 1996:185, då den behandlar såväl de generella krav som gäller vid tillämpningen av täckningsprincipen som dess betydelse vid medhjälpsansvar.²⁸

För att närmare förstå täckningsprincipen kommer även juridisk doktrin att användas. Särskilt centralt för arbetet är *KG*. Denna framställning kommer få stor betydelse för denna uppsats då arbetet i omfattande utsträckning kommer att använda sig av den terminologi och begreppsstruktur som anges där. Detta är inte helt invändningsfritt. Asp m.fl. har exempelvis valt, i Jareborgs anda, att inte använda sig av termerna *objektiv-* och *subjektiv täckning*.²⁹ Termer som traditionellt sätt används rätt flitigt i såväl doktrin som i förarbeten.³⁰ Wennberg kritiserade redan 1995 Jareborg för hans ”begreppsstädning” av dessa traditionella begrepp. Hon ansåg att dessa begrepp är så praktiska att det finns skäl att fortsätta använda dem. Hon

²⁷ Se avsnitt 1.8.

²⁸ SOU 1996:185, del 1, s. 87f. och s. 196ff.

²⁹ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 58f.

³⁰ Se exempelvis SOU 1996:185, del 1, s. 185f., Strahl 1976, s. 20f., Wennberg 1995, s. 588 och Borgeke 2015, s. 384.

ansåg vidare att begreppen ”rekvisit för otillåten gärning” respektive ”rekvisit för personligt ansvar” var otympliga.³¹ Asp m.fl. har dock motiverat denna ”begreppsstädning” med att de inte anser det lämpligt att tala om objektiva respektive subjektiva rekvisit. Detta för att det kan vara vilseledande, bland annat därför att det bland de s.k. objektiva rekvisiten kan finnas sådana som har en utpräglad subjektiv karaktär (t.ex. att gärningspersonen har en viss avsikt eller ett visst uppsåt). Utöver detta finns det ett antal andra distinktioner som görs med hjälp av termerna ”objektiv” och ”subjektiv”, bl.a. i medverkansläran.³² Detta arbete kommer även att använda sig av brottsbegreppet, så som det är systematiserat och presenterat i KG.³³ Trots att denna terminologi har blivit utsatt för kritik, återspeglas numera detta brottsbegrepp i flera avseenden i HD:s rättspraxis.³⁴ Övrig doktrin som kommer att vara viktig för denna framställning är exempelvis Strahls *Allmän straffrätt i vad angår brotten* och Leijonhufvud, Wennberg och Ågrens *Straffansvar*. Zeteos lagkommentar till 23 kap. 4 § BrB är också av intresse för arbetet, särskilt avseende behandlingen av medverkansläran och uppsåtskravet vid medhjälpsansvar.

I uppsatsen kommer en analys av fem stycken rättsfall att göras. Gällande urval och beskrivning av detta material, se avsnitt 1.6.3.

1.8 Avgränsningar

Uppsatsen kommer inte att behandla täckningsprincipens betydelse för oaktsamma brott. När gällande rätt avhandlas som gäller både för uppsåtliga och oaktsamma brott kommer allt fokus således att ligga på dess rättsliga innebörd för uppsåtliga brott. Uppsatsen kommer vidare inte att fokusera på underlåtenhetsbrott. Endast brott där gärningspersonen kan klandras för sitt *handlande* kommer att beröras. Vidare kommer flera avgränsningar att göras vad gäller presentationen av medverkansläran. Medverkansbestämmelsen i 23 kap. 4 § BrB är central för att förstå hur medhjälpsansvaret är konstruerat. Uppsatsen kommer inte att beröra andra medverkansbestämmelser utöver detta stadgande. Undantaget är en kortare redogörelse för 23 kap. 5 § BrB, om medverkan i mindre mån. När medverkansläran presenteras kommer uppsatsen att utgå ifrån den struktur och den begreppsapparat som anges i KG. Detta hänger samman med valet att använda sig av brottsbegreppet så som det presenteras i KG, se avsnitt 1.6.4.

Avseende behandlingen av den s.k. täckningsprincipen är det en omöjlig uppgift att ge en fullständig redogörelse för principen. Täckningsprincipen, och vad som behöver ”täckas” är beroende av vilket straffbud som är aktuellt.³⁵ En fullständig redogörelse för täckningsprincipen skulle således

³¹ Wennberg 1995, s. 588.

³² Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 58f.

³³ Se avsnitt 1.6.4.

³⁴ Se exempelvis NJA 2012 s. 45 och NJA 2012 s. 826.

³⁵ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 326.

innebära att samtliga rekvisit, i samtliga brott, skulle gås igenom. Fokus kommer därför istället vara på att behandla täckningsprincipens generella drag, med vissa exempel från konkreta straffbud.

Något som hade kunnat vara relevant inom ramen för uppsatsen är att analysera s.k. brottsprovokation, dvs. när en person provocerar annan att begå brott. Detta kan kvalificeras som anstiftan eller medhjälp, men givet vissa förutsättningar, kan det också anses vara straffritt. Det avgörande är ofta om uppsåtet täcker det aktuella brottets fullbordan.³⁶ Detta berör visserligen uppsåtstäckningen vid medverkansansvar, men bedöms ändå ligga utanför ramen för detta arbete. Detta för att det främst har betydelse för polisens verksamhet.³⁷ Ambitionen med den här uppsatsen är att på ett mer generellt plan försöka klargöra rättsläget gällande uppsåtstäckningen vid medhjälpsansvar. Ytterligare en avgränsning görs genom att uppsatsen endast kommer att förhålla sig till svensk rätt. Någon komparativ jämförelse med andra länders rättssystem kommer därför inte att utföras.

Vid valet av vilka frågeställningar som den här uppsatsen kommer att försöka besvara, för att uppfylla det valda syftet, har självfallet ett flertal avgränsningar gjorts. I den huvudsakliga frågeställningen anges att arbetet ska försöka komma fram till *vilka eventuella problem* som kan finnas ur ett konformitets- och skuldperspektiv, avseende uppsåtstäckningen vid medhjälp. Uppsatsens ambition är inte att hitta och analysera *alla* eventuella problem som kan finnas härvid. Istället är förhoppningen att denna framställning ska kunna belysa *några* eventuella problem som kan uppstå. Vilka dessa eventuella problem kan vara, blir helt beroende av det resultat som uppsatsen frambringar.

Liknande avgränsningar görs i förhållande till frågan om *vilka krav* som uppställs på uppsåtstäckning vid medhjälp. Frågan är generellt hållen, vilket också är avsikten. Det är de generella krav som gäller för uppsåtstäckningen vid medhjälpsansvar, som uppsatsen avser klarlägga. Uppsatsen hade istället kunna fokusera på medhjälp till en specifik brottstyp, exempelvis medhjälp till skattebrott eller medhjälp till rån, då hade frågeställningen varit snävare. Inte heller här är syftet att behandla och undersöka *alla* krav, utan istället att se till de övergripande, generella krav som uppställs.

1.9 Uppsatsens disposition

Arbetet inleds (kap. 2) med en relativt kortfattad presentation av konformitets- och skuldprinciperna. Dessa principer kommer sedan att återknytas till i kap. 6 och 8, där de ligger till grund för normativa och teoretiska analyser av det presenterade resultatet. I kap. 3 ges en redogörelse för det brottsbegrepp som uppsatsen kommer att utgå ifrån vid presentationen av gällande rätt. I uppsatsens 4 kap. behandlas täckningsprincipens generella drag. Vissa preciseringar avseende

³⁶ SOU 1996:185, del 1, s. 198f.

³⁷ Ibid.

täckningsprincipen och undantag från täckningsprincipen kommer även att presenteras där.

Arbetets 5 kap. beskriver kortfattat hur medverkansansvaret är konstruerat i svensk rätt och tar upp de generella skillnaderna mellan anstiftan och medhjälp till brott. Därefter behandlas de specifika krav som gällande rätt uppställer vid uppsåtstäckningen vid medhjälp. I det efterföljande kapitlet, kap. 6, görs en rättsfallsanalys. Fem stycken rättsfall återges och kommenteras. Kommentarer till varje rättsfall är av analytisk karaktär, om än det främsta målet är att tydliggöra och belysa gällande rätt. I slutet av varje kommentar kommer även en kortare belysning ur ett konformitets- och skuldperspektiv att göras. I det näst sista kapitlet, kap. 7, görs en sammanfattning av det resultat som uppsatsen frambringt vad gäller fråga 1-3. I detta kapitel besvaras även de tre första frågorna som initialt ställts i kap. 1, genom att gällande rätt analyseras och diskuteras.

I det avslutande kapitlet, kap. 8, görs en sammanfattande belysning av det i uppsatsen presenterade resultatet ur ett konformitets- och skuldperspektiv. I detta kapitel besvaras således fråga 4, såsom den definierats i kap. 1. Anledningen till att fråga 4 besvaras i ett separat, avslutande kapitel, är att denna frågeställning är av en annan karaktär än fråga 1-3. Medan det huvudsakliga syftet med fråga 1-3 är att komma fram till vad som är gällande rätt, är målet med fråga 4 istället att problematisera gällande rätt genom en belysning ur ett konformitets- och skuldperspektiv. Annorlunda uttryckt syftar fråga 1-3 till ett mer deskriptivt resultat medan fråga 4 syftar till ett mer teoretiskt och normativt resultat. Det har därför ansetts lämpligt att lyfta ut analysen avseende fråga 4 till ett eget kapitel. Allra sist i kap. 8 ges ett slutord där några avslutande kommentarer görs avseende arbetets resultat samt förslag till framtida forskning.

2 Konformitets- och skuldprincipen

2.1 Inledande anmärkningar

I detta kapitel kommer konformitets- och skuldprincipen att presenteras. Anledningen till att redogörelsen för dessa principer görs i ett separat kapitel är främst av pedagogiska skäl. I uppsatsens kap. 6 och 8 kommer konformitets- och skuldprincipen, såsom de presenteras här, att ligga till grund för normativa ställningstaganden vid analysen av gällande rätt. Det har därför ansetts finnas ett behov av att behandla dessa principer åtskilt från den övriga framställningen som är en mer deskriptiv redogörelse för gällande rätt.

2.2 Konformitetsprincipen

Konformitetsprincipen är en straffrättslig princip med innebörd att en person inte bör hållas straffrättsligt ansvarig för en gärning *om hen inte kunde rätta sig efter lagen*.³⁸ Principen kan sägas vara rättspolitisk i bemärkelsen att den har störst betydelse på lagstiftningsplanet.³⁹ Vid kriminalisering bör normerna enligt konformitetsprincipen utformas så att medborgarna har möjlighet att följa de förbud eller påbud som kriminaliseringen innebär.⁴⁰ Konformitetsprincipen har också stor betydelse för domstolarna då de kan använda sig av principen som ett argument när de ska avgöra frågor om straffansvar.⁴¹

Konformitetsprincipen kan även anses vara en etisk princip eftersom den innebär att det är *orättfärdigt* att straffa en person som inte kunnat rätta sig efter lagen.⁴² Om det inte ska framstå som oetiskt, måste ett grundläggande krav för straffrättsligt ansvar vara att personen kan klandras för att hen företog gärningen.⁴³

Straffrättsligt ansvar ska alltså inte aktualiseras när en person inte *kunde* rätta sig efter lagen. Asp m.fl. menar att formuleringen *kunde* relaterar till antingen ett verkligt tillstånd (A kunde göra X) eller ett hypotetiskt/möjligt tillstånd (A hade kunnat göra X om...). Att kunna göra något syftar på antingen *förmåga* eller *tillfälle*, eller bådadera.⁴⁴ Asp m.fl. har med bakgrund av detta preciserat konformitetsprincipen till fyra underprinciper:

³⁸ SOU 1996:185, del 1, s. 51f. Se även Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 271.

³⁹ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 271f.

⁴⁰ SOU 2002:3, del 2, s. 231.

⁴¹ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 271.

⁴² Ibid, s. 271f.

⁴³ SOU 1996:185, del 1, s. 81f.

⁴⁴ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 271f.

”En person bör *inte* anses vara ansvarig för ett brott om hen[mitt ordval]:

I) Inte hade **förmåga** att rätta sig efter lagen

II) Inte hade **tillfälle** att rätta sig efter lagen

III) Inte **skulle ha haft förmåga** att rätta sig efter lagen, även om...

IV) Inte **skulle ha haft tillfälle** att rätta sig efter lagen, även om...⁴⁵

En gärningsperson är *oförmögen* att rätta sig efter lagen om hen saknar förmåga att *kontrollera* sitt handlande eftersom hen då inte kan hjälpa att hen avviker från föreskrifterna i ett straffbud. Det kan röra sig om en ofrivillig handling (d.v.s. som inte kvalificeras som en handling) eller bero på att gärningspersonen exempelvis var psykiskt sjuk och därför inte kunde kontrollera sin handling. Den främsta anledningen till att en person, som har förmåga att rätta sig efter lagen, *saknar tillfälle* att göra det, är att hen inte vet hur hen ska agera. Personens bristande kunskap eller villfarelse kan bestå i okunnighet om vad hen gör eller okunnighet rörande huruvida det hen gör är olagligt.⁴⁶ Följande exempel kan användas för att illustrera denna skillnad. Antag att en gärningsperson avlossar ett pistolskott mot en annan person med följden att personen avlider. Villfarelse eller okunnighet kan då avse såväl att gärningspersonen inte insåg att hen avlossat ett skott mot den andre som att gärningspersonen inte insåg att det enligt lag är otillåtet att avlossa skott mot en annan person.⁴⁷

Konformitetsprincipen har starka kopplingar till den s.k. täckningsprincipen. Täckningsprincipen innebär kortfattat att gärningspersonens uppsåt (när det rör sig om ett uppsåtligt brott) åtminstone ska omfatta huvuddragen av det händelseförlopp som utgör gärningen. En person som inte har uppsåt till att den gör något visst, som i lagens mening utgör en rättsstridig gärning, har heller inte haft tillfälle att rätta sig efter lagen. Det kan således strida såväl mot konformitetsprincipen som mot täckningsprincipen att straffa en person som inte förstått innebörden av sitt handlande.⁴⁸

Det finns vissa accepterade avsteg från de krav som konformitetsprincipen ställer upp. Ett sådant avsteg rör att det för straffansvar i regel inte krävs att personen i fråga hade insikt i att hens handlande var *straffbelagt*. Se avsnitt 4.4.8 om straffrättsvillfarelse. Detta avsteg har motiverats med att strafflagstiftningen även måste uppfylla krav på effektivitet. Ytterligare ett avsteg rör de psykiskt störda lagöverträdarna. I svensk rätt ställs inget krav på tillräknelighet upp för att straffansvar ska kunna utkrävas. Det finns istället regler i BrB om förbud mot fängelse i dessa fall.⁴⁹

⁴⁵ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 271f.

⁴⁶ SOU 1996:185, del 1, s. 51f.

⁴⁷ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 273f.

⁴⁸ SOU 1996:185, del 1, s. 81f., för mer om täckningsprincipen se kap. 4.

⁴⁹ Ibid, s. 51f.

2.3 Skuldprincipen

Från konformitetsprincipen kan skuldprincipen härledas.⁵⁰ Skuldprincipen är en straffrättslig grundsats som stadgar att straff förutsätter skuld. Skuldprincipen uttrycks ofta med den latinska sentensen *nulla poena sine culpa* (utan skuld inget straff). Endast en gärningsperson som vid gärningstillfället haft erforderlig skuld ska alltså hållas straffrättsligt ansvarig.⁵¹ I svensk rätt förekommer två allmänna skuldformer: uppsåt och oaktsamhet. Strikt ansvar för brott är oacceptabelt från principiella synpunkter och saknar betydelse i svensk straffrätt. Skuldprincipen innebär även att straffet inte bör vara strängare än vad som motsvarar måttet av skuld.⁵²

Thornstedt menar att kravet på skuld ursprungligen kommer från etiska föreställningar om att straff ska vara en rättvis vedergällning för medvetna och klandervärda gärningar. Enligt Thornstedt finns dessa föreställningar kvar genom att samhället fortfarande präglas av föreställningar om rättvisa med innebörd att gärningspersonen för att kunna straffas måste kunna ”rå för” sin gärning. Enligt Thornstedt präglas skuldprincipen även av ideologiska föreställningar. Om skuldprincipen inte upprätthålls innebär detta, enligt den västerländska liberalismen, ett oberättigat intrång i individens frihet. Utan ett skuldkrav berövas individen nämligen möjligheterna att förutse konsekvenserna av sitt handlande. Skuldprincipen kan även motiveras genom kriminalpolitiska hänsynstaganden enligt Thornstedt. Ur individualpreventiv synpunkt har straff inte samma preventiva påverkan på en person som inte haft erforderlig skuld.⁵³

⁵⁰ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 48.

⁵¹ SOU 2002:3, del 2, s. 230.

⁵² Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 269.

⁵³ Thornstedt 1956, s. 5.

3 Brottetsbegreppet

3.1 Inledande anmärkningar

I detta kapitel presenteras det brottsbegrepp som kommer att ligga till grund för presentationen och systematiseringen av gällande rätt i detta arbete. Brottsbegreppet är som nämnts i avsnitt 1.6.2 en del av metoden för att rekonstruera och tydliggöra gällande rätt. Skillnaderna mellan nivån för otillåten gärning, (A1-A2) och nivån för personligt ansvar (B1-B2) behandlas i detta avsnitt. Denna skillnad har stor betydelse för exempelvis konstruktionen av täckningsprincipen och medverkansläran, som kommer att avhandlas i kap. 4 respektive kap. 5.

3.2 Brottsförutsättningar: I Jareborgs fotspår

I den andra upplagan av *KG* avhandlas de allmänna brottsförutsättningar som måste vara uppfyllda för att brott ska vara förövat. Boken är skriven av Petter Asp och Magnus Ulväng och är en fortsättning på - eller omarbetning av - Nils Jareborgs framställning *Allmän Kriminalrätt från 2001*.⁵⁴ Asp m.fl. anser att brottsbalksparagrafens första paragraf (1 kap. 1 § BrB) är en ofullständig definition av begreppet brott. Där anges endast att brott är en gärning som är beskriven i en författning och för vilken straff, dvs. böter eller fängelse, är föreskrivet. Asp m.fl. anför att konstaterandet att en gärning är belagd med straff bara är *en* nödvändig förutsättning och således inte en tillräcklig. I boken presenteras istället ett brottsbegrepp där brottsförutsättningarna delas in i två grupper A. *Rekvisit för otillåten gärning* och B. *Rekvisit för personligt ansvar*. Denna distinktion kan enligt Asp m.fl. även uttryckas med termerna gärningsrekvisit och ansvarsrekvisit alternativt rättsstridig gärning och skuld. I *KG* delas sedan begreppen A. *Rekvisit för otillåten gärning* och B. *Rekvisit för personligt ansvar* in i vardera två undergrupper – A1. *Brottsbeskrivningsenlighet* respektive A2. *Frånvaro av rättfärdigande omständigheter* samt B1. *Det allmänna skuldkravet* respektive B2. *Frånvaro av ursäktande omständigheter*.⁵⁵ Tillsammans konstituerar dessa fyra nivåer ett fyrdelat brottsbegrepp, vilket kommer att presenteras mer utförligt nedan.

3.2.1 A. Rekvisit för otillåten gärning

Enligt Asp m.fl. finns det en poäng med att konstruera ett brottsbegrepp som återspeglar den grundläggande skillnaden mellan att någon förövat en otillåten gärning och att någon begått ett brott. Skillnaden underlättar

⁵⁴ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 5.

⁵⁵ Ibid, s. 68.

exempelvis hanteringen av medverkansläran⁵⁶ men visar även skillnaden mellan positiva krav för straffansvar (A1 och B1) och negativa krav (A2 och B2) som kan betecknas som undantagsregler.⁵⁷ Nivån A. består, som nämnts ovan, av underkategorierna A1. *Brottsbeskrivningsenlighet* samt A2. *Frånvaro av rättfärdigande omständigheter*. Om båda dessa rekvisit är uppfyllda, avseende en specifik gärning, så kan man säga att gärningen är otillåten.⁵⁸

3.2.1.1 A1. Brottsbeskrivningsenlighet

I BrB och i annan lagstiftning finns enskilda straffbestämmelser som innehåller dels en beskrivning av en eller flera gärningstyper och dels en härtill knuten straffskala. Brottsbeskrivningen stadgar de för brottstypen säregna rekvisiten. För att en gärning ska vara brottsbeskrivningsenlig krävs att en konkret handling eller underlåtenhet uppfyller de krav som en sådan brottsbeskrivning uppställer. Till rekvisiten för brottsbeskrivningsenlighet hör också s.k. överskjutande uppsåtsrekvisit. Detta är krav på ett visst uppsåt eller en viss avsikt som direkt följer av brottsbeskrivningen. En konkret gärning kan även vara brottsbeskrivningsenlig om gärningen uppfyller kraven för någon av de osjälvständiga brottsformerna. I dessa fall krävs det inte att man själv begår en gärning som uppfyller en självständig brottsbeskrivning. Dessa typer av straffbelagda gärningar parasiterar istället på de enskilt straffbelagda gärningsformerna. Försök, förberedelse och medverkan är exempel på osjälvständiga brottsformer. För att en gärning ska anses vara brottsbeskrivningsenlig krävs även att kravet på gärningsculpa är uppfyllt. Gärningsculpa är en bedömning av om gärningen som sådan (inte gärningspersonen) är oaktsam och om följderna av gärningen är orsakade på ett relevant sätt. Prövningen kan sägas motsvara den fria culpaprövningen respektive adekvansprövningen som görs inom skadeståndsrätten. Detta krav ska upprätthållas oavsett om det rör sig om ett uppsåtligt eller oaktsamt brott.⁵⁹

3.2.1.2 A2. Frånvaro av rättfärdigande omständigheter

Ibland är en straffbelagd gärning att anse som tillåten på grund av att det finns en tillämplig undantagsregel. En gärning som normalt skulle vara brottslig, accepteras och rättfärdigas för att det föreligger särskilda omständigheter. För att en gärning ska vara otillåten krävs därför utöver brottsbeskrivningsenlighet att det inte finns någon tillämplig rättfärdigande omständighet. Exempel på sådana rättfärdigande omständigheter är nöd, nödvärn, samtycke och förmans order.⁶⁰

⁵⁶ Se kap. 5.

⁵⁷ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 61.

⁵⁸ Ibid, s. 66.

⁵⁹ Ibid, s. 60f.

⁶⁰ Ibid, s. 208f.

3.2.2 B. Rekvisit för personligt ansvar

I svensk rätt uppställs ett strikt krav på att det måste föreligga skuld för att någon ska bli straffrättsligt ansvarig för ett brott. Det måste utöver en prövning av skuldkravet även prövas om någon av de skrivna och oskrivna undantagsregler, som gör gärningen ursäktad, kan aktualiseras. För att rekvisitet för personligt ansvar (B) ska vara uppfyllt krävs således att såväl det allmänna skuldkravet (B1) är uppfyllt som att det inte finns någon ursäktande omständighet (B2).⁶¹

3.2.2.1 B1. Det allmänna skuldkravet

Det allmänna skuldkravet måste vara uppfyllt för att ett brott ska anses ha begåtts. I svensk rätt finns två allmänna skuldformer: uppsåt och oaktsamhet. Som huvudregel gäller att en brottstyp antingen är ett uppsåtsbrott eller ett oaktsamhetsbrott, dvs. antingen krävs uppsåt eller så räcker det med oaktsamhet.⁶² Begreppen uppsåt och oaktsamhet uttrycker olika grader av skuld, där uppsåt alltid är mer klandervärdt än oaktsamhet. Uppsåt och oaktsamhet har inte definierats i lag. Istället har en särskild begreppsbildning utformats i praxis och doktrin.⁶³ Den s.k. täckningsprincipen är en del av fastställandet av det allmänna skuldkravet. Kravet innebär att nivån för brottsbeskrivningsenlighet (A1) som nivån för frånvaro av rättfärdigande omständigheter (A2) måste vara täckta av uppsåt eller oaktsamhet.⁶⁴

3.2.2.2 B2. Frånvaro av ursäktande omständigheter

Trots att en gärningsperson begått en otillåten gärning, med uppsåt eller oaktsamhet, kan hen frikännas på grund av att hen ursäktas. Dessa undantagsregler pekar ut omständigheter som gör att gärningspersonen slipper ansvar. Exempel på sådana undantagsregler är reglerna om excess, straffrättsvillfarelse och fall där någon utan eget vållande är tillfälligt sinnesförvirrad. Till skillnad från rättfärdigande omständigheter (A2) behandlar dessa undantagsregler inte omständigheter som gör gärningen berättigad, utan snarare fall där ett krav på laglydnad vore att ställa orimliga krav.⁶⁵

⁶¹ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 64f.

⁶² Ibid, s. 64.

⁶³ Ibid, s. 269.

⁶⁴ Ibid, s. 266. För mer om täckningsprincipen, se avsnitt 4.3.

⁶⁵ Ibid, s. 369. För mer om uppsåt, se avsnitt 4.2.

4 Täckningsprincipen

4.1 Inledande anmärkningar

För att förstå vilka krav som den svenska rättsordningen ställer på uppsåtstäckningen när medhjälpsansvar aktualiseras måste täckningsprincipens generella drag klarläggas. Vad som i allmänhet gäller enligt täckningsprincipen, gäller nämligen alltjämt för uppsåtsbedömningen vid medhjälp.⁶⁶ Som har nämnts i avsnitt 1.8 kommer redogörelsen att fokusera på täckningsprincipens innebörd vad gäller uppsåtliga brott. Av denna anledning kommer detta kapitel att inledas med en redogörelse för uppsåtformerna i svensk rätt. Därefter behandlas täckningsprincipens allmänna drag. Avslutningsvis kommer preciseringar och undantag avseende täckningsprincipen att behandlas.

4.2 Uppsåt och uppsåtformerna

I 1 kap. 2 § st. 1 BrB sägs att en gärning, om inte annat är särskilt föreskrivet, skall anses som brott endast då den begås uppsåtligen. Stadgandet innebär att brottsbeskrivningarna ska förstås så att ett uppsåtsrekvisit är underförstått. Regleringen är utformad på detta sätt för att det skulle vara alltför omständligt att upprepa kravet på uppsåt i alla brottsbeskrivningar där det för ansvar krävs uppsåt. För att en gärning ska vara straffbar när endast oaktsamhet kan läggas gärningspersonen till last, måste det uttryckligen framgå av brottsbeskrivningen att oaktsamhet är tillräcklig.⁶⁷ Uppsåtsbedömningen hör, som nämnts ovan, till nivån B1, det allmänna skuldkravet, i det ovan presenterade brottsbegreppet.⁶⁸

Det nuvarande uppsåtsrekvisitet kan sägas ha vuxit fram genom en växelverkan mellan doktrin och rättspraxis. Det finns ingen lagstiftning om vad som utgör uppsåt. Rekvisitetet utgör en teoretisk konstruktion som ansetts vara relativt svårtillgängligt.⁶⁹ Exempelvis kan nämnas svårigheten med gränsdragningen mellan medveten oaktsamhet och den nedre gränsen för uppsåt.⁷⁰ Enligt förarbetena har uppsåtskravet även betydelse för hur pass klandervärd en företagen gärning är. En gärning är mer straffvärd om en gärningsperson varit medveten om att hen företog gärningen än om hen bara varit oaktsam. Det kan sägas att en uppsåtlig gärning i sig är klandervärd, medan det vid oaktsamhetsbrott i varje enskilt fall måste bedömas om gärningen är klandervärd.⁷¹

⁶⁶ SOU 1996:185, del 1, s. 197.

⁶⁷ Wennberg, *Brottsbalken – en kommentar* (1 jan 2015, Zeteo), kommentaren till 1 kap. 2 § BrB, under rubriken ”Bakgrund”.

⁶⁸ Se kap. 3.

⁶⁹ SOU 1996:185, del 1, s. 83.

⁷⁰ Borgeke 2015, s. 384. För mer om denna problematik, se avsnitt 4.2.3.

⁷¹ SOU 1996:185, del 1, s. 83f.

Terminologin och formuleringen av uppsåtets nedre gräns ändrades i och med det så kallade *HIV-fallet*, NJA 2004 s. 176. I gällande rätt talar man nu mera om tre former av uppsåt: avsiktssuppsåt, insiktssuppsåt och likgiltighetsuppsåt. Lagen uppställer inte ett krav på ett särskilt uppsåt, huvudregeln är därför att vilken uppsåtsform som helst duger för ansvar.⁷²

4.2.1 Avsiktssuppsåt

Avsiktssuppsåt föreligger om en gärning utförs med viss avsikt. Gärningen inklusive följden utgör ett syfte med gärningen. Gärningen kan vid avsiktssuppsåt beskrivas som medveten och kontrollerad, den utförs ”för att” en viss följd ska inträffa. Det är dock tillräckligt att följden endast fungerar som en nödvändig genomgångsled till ett mål. Om någon dödar en annan i syfte att få ut ett arv, är följden (död) en nödvändig genomgångsled till målet. Det framstår då som ett misslyckande för gärningspersonen om följden inte inträffar.⁷³

Det spelar ingen roll om gärningspersonen värderar det företagna brottet som något positivt, det räcker att följden är eftersträvansvärd. Den som t.ex. med avsikt dödar en nära anhörig för att få ut ett arv kan, trots att gärningen var avsiktlig, beklaga den anhöriges död. För att avsiktssuppsåt ska föreligga är det tillräckligt att gärningspersonen ser det som praktiskt möjligt att hen lyckas med sitt mål. Om gärningspersonen inte ens har misstänkt att följden skulle kunna inträffa på grund av hans kontrollerade gärning, så är avsiktssuppsåt uteslutet. Avsiktssuppsåt brukar benämnas som den mest kvalificerade formen av uppsåt. Ett syfte eller en avsikt räcker alltid för att uppsåtskravet ska vara uppfyllt om det inte av rekvisiten i en bestämmelse framgår annat.⁷⁴

4.2.2 Insiktssuppsåt

Insiktssuppsåt bygger uteslutande på det kognitiva elementet och fokuserar därför på hur sannolikt gärningspersonen ser ett visst faktum (en följd eller omständighet). För att insiktssuppsåt ska föreligga krävs att gärningspersonen inte hyser några egentliga tvivel om att en följd kommer att inträffa som en konsekvens av gärningen. Gärningspersonen ska ha s.k. praktisk visshet i förhållande till följden eller omständigheten. Detta innebär att gärningspersonen är praktiskt taget säker på att omständigheterna föreligger eller att följden kommer att inträffa. Alternativt uttryckt så ska gärningspersonen se omständigheterna eller följden som praktiskt taget

⁷² Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 286. Se även avsnitt 4.3.2 avseende uppsåtsformernas tillämplighet i förhållande till följder och omständigheter.

⁷³ Ibid, s. 287f.

⁷⁴ Ibid, s. 288. Se avsnitt 4.3.2 vad gäller vilken uppsåtsform som ska tillämpas i förhållande till den otillåtna gärningens olika komponenter. Se även avsnitt 4.4.1 där ytterligare preciseringar görs avseende uppsåtsformernas tillämplighet.

oundvikliga. Om det föreligger praktisk visshet krävs inte att gärningspersonens syfte var att begå gärningen. Kravet på insikt är högt ställt avseende denna uppsåtsform.⁷⁵

Det räcker inte att det för gärningspersonen framstod som *klart mera sannolikt* att gärningsinnehållet skulle förverkligas, eller att hen uppfattade sannolikheten som *hög*. Det skulle exempelvis leda till att en läkare som i syfte att rädda en patient genomför en operation som erfarenhetsmässigt leder till döden i 60 % av alla fall, haft erforderligt insiktsuppsåt. Kravet är dock inte så högt ställt att det krävs att gärningspersonen uppfattat det som helt uteslutet att han skulle missta sig om gärningsomständigheten eller som helt ofrånkomligt att effekten skulle förverkligas.⁷⁶

4.2.3 Likgiltighetsuppsåt

Likgiltighetsuppsåt kan sägas vara uppsåtets nedre gräns. Det handlar särskilt om den svåra gränsdragningen mellan medveten oaktsamhet och uppsåt. Tidigare drogs gränsen med hjälp av formen eventuellt uppsåt med hypotetiskt prov. Denna prövning skedde i två led. Först skulle det prövas om gärningspersonen insåg att effekten kunde inträda eller gärningsomständigheten kunde föreligga. Sedan skulle man besvara frågan om det kunde hållas för visst att hen skulle ha handlat som hen gjorde även om hen varit säker på att effekten skulle inträda eller att gärningsomständigheterna förelåg.⁷⁷ Det hypotetiska eventuella uppsåtet har utsatts för omfattande kritik då prövningen inte grundas på den faktiska situationen utan på ett hypotetiskt antagande om hur gärningspersonen skulle ha handlat om förutsättningarna varit annorlunda än de faktiskt var.⁷⁸

Genom rättsfallet NJA 2004 s. 176 har det hypotetiska eventuella uppsåtet övergivits och ersatts med ett likgiltighetsuppsåt. Precis som vid prövningen av det hypotetiska eventuella uppsåtet, förutsätter likgiltighetsuppsåtet en prövning i två led. Det måste först slås fast att gärningspersonen var medvetet oaktsam. Hen måste åtminstone ha insett att effekten kunde inträda eller att relevanta omständigheter kunde föreligga.⁷⁹ Precis som vid avsiktsuppsåtet krävs således att gärningspersonen i alla fall haft en kognitiv inställning som kan beskrivas som en misstanke. I ett andra led ska gärningspersonens inställning till effekten eller gärningsomständigheten prövas. Prövningen ska ske med utgångspunkt i gärningspersonens inställning vid tidpunkten för gärningen. Det krävs i det andra ledet att gärningspersonens inställning, vid tidpunkten för gärningen, kan beskrivas så att ett förverkligande av effekten eller gärningsomständigheten inte utgjorde ett relevant skäl för att avstå gärningen. Det centrala momentet i

⁷⁵ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 289f.

⁷⁶ NJA 2004 s. 176.

⁷⁷ Borgeke 2015, s. 384f.

⁷⁸ Wennberg, *Brottsbalken – en kommentar* (1 jan 2015, Zeteo), kommentaren till 1 kap. 2 § BrB, under rubriken ”Begreppet uppsåt”.

⁷⁹ Borgeke 2015, s. 385.

likgiltighetsprövningen är att gärningspersonens inställning till följden och gärningsomständigheterna, likgiltigheten, inte påverkar hen i valet av handlande. Hen accepterar eller godtar följden eller omständigheterna.⁸⁰

4.3 Allmänt om täckningsprincipen

Täckningsprincipen är en straffrättslig princip som innebär att det måste göras en jämförelse mellan det verkliga händelseförloppet (så långt det är bevisat i processen) och det av gärningspersonen föreställda händelseförloppet. Jämförelsen görs för att man ska kunna bedöma om dessa i tillräcklig grad överensstämmer och korresponderar med varandra. Om det inte är fråga om *samma rättsstridiga gärning*, vid en jämförelse av båda händelseförloppen, föreligger som huvudregel brist vad gäller uppsåtstäckningen.⁸¹ Det är alltså ett grundläggande krav för straffrättsligt ansvar för uppsåtliga brott, att uppsåtet täcker rekvisiten enligt det aktuella straffbudet samt även täcker det förhållandet att ingen omständighet som gör gärningen tillåten föreligger (t.ex. att det är fråga om en nödvärnssituation).⁸² Täckningsprincipens huvudsakliga innebörd kan sägas vara att den nivå som i det presenterade brottsbegreppet betecknas som B1 ska täcka eller matcha nivåerna A1 och A2.⁸³

4.3.1 Uppsåtstäckning och den otillåtna gärningen

En grundläggande förutsättning för att det ska vara aktuellt att tillämpa täckningsprincipen är att vi kommit förbi nivåerna (A1) och (A2) i prövningen om ett brott har begåtts. Det ska vara konstaterat att en otillåten gärning har begåtts. Först då är det aktuellt att fråga sig om det finns uppsåtstäckning. Man kan säga att den otillåtna gärningen är uppsåtstäckningens objekt.⁸⁴

För att kunna konstatera att en otillåten gärning har begåtts, ser man bland annat till lagens ord som de framgår av straffbudets brottsbeskrivning.⁸⁵ För att illustrera detta kan man använda sig av misshandelsbrottet. Den otillåtna gärningen kan då, lite schematiskt, sägas bestå av fyra rekvisit. De tre första rekvisiten hör till nivån för brottsbeskrivningsenlighet (A1).

Gärningspersonen ska för att gärningen ska vara brottsbeskrivningsenlig ha 1) tillfogat 2) annan person 3) smärta. I prövningen av 1-3 ingår även alla bedömningar av kravet på gärningsculpa m.m. som ingår under nivån för brottsbeskrivningsenlighet. Det sista rekvisitet för otillåten gärning tillhör nivån för frånvaro av rättfärdigande omständigheter (A2), 4) det ska inte ha

⁸⁰ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 290f.

⁸¹ SOU 1996:185, del 1, s. 87.

⁸² Andreasson och Schollin 2011, s. 538.

⁸³ Se avsnitt 2.3.1.

⁸⁴ Asp och Ulväng 2009, s. 266.

⁸⁵ SOU 1996:185, del 1, s. 88.

förelegat någon omständighet som gör gärningen tillåten (såsom nödvärn, nöd, samtycke etc.).⁸⁶

Exempel 1

I en brottsprocess har bevisats att A och B har träffats av en tillfällighet och börjat samtala med varandra och att A plötsligt – när B sagt att han inte vill ge A en cigarett – slått till B i ansiktet och därigenom orsakat B smärta.⁸⁷

Om vi utgår från *Exempel 1* ovan, kan man säga att en otillåten misshandels gärning har begåtts, förutsatt att de andra kraven för nivån för brottsbeskrivningsenlighet också är uppfyllda, exempelvis kravet på gärningsculpa.⁸⁸ Det återstår dock att utreda om det föreligger uppsåt i förhållande till den otillåtna gärningen.⁸⁹ Om man utgår ifrån den otillåtna gärningen såsom den har illustrerats ovan, krävs att gärningspersonens ”bild” av vad som händer ska (utifrån tillämpliga uppsåtsformer) vara just att hen tillfogar annan person smärta samt att det inte föreligger någon omständighet som gör gärningen tillåten.⁹⁰

4.3.2 Uppsåtstäckning av handling, följd och omständigheter

En otillåten gärning kan delas upp i tre olika komponenter: en central handling, de orsakade gärningsföljderna samt omständigheter som omger gärningen. Denna uppdelning måste vid en uppsåtsbedömning göras i varje konkret fall. I *Exempel 1* ovan kan att ”A slår B i ansiktet” räknas som en handling. Att ”B upplever smärta” kan kategoriseras som en följd. Faktumet att ”B är en människa” och att ”A inte har handlat i en nödvärnssituation”, kategoriseras som gärningsomständigheter.⁹¹ Orsaken till denna uppdelning är att uppsåtstäckning endast prövas i förhållande till följder och gärningsomständigheter. Uppsåtet till själva handlingen, i detta fall tillfogande i form av ett slag mot B:s ansikte, konstateras egentligen inte föreligga på annat sätt än genom att man bedömer slaget som en handling, och inte endast som en kroppsrörelse. Denna prövning görs redan under nivån A1, vid prövningen av brottsbeskrivningsenlighet och gärningsculpa. Vid uppsåtstäckningen kan man säga att man väljer en av gärningspersonen kontrollerad handling och sedan, med utgångspunkt i denna handling, prövar uppsåt till följder och gärningsomständigheter.⁹²

⁸⁶ Asp och Ulväng 2009, s. 267.

⁸⁷ Exemplet är hämtat från Asp och Ulväng 2009, s. 267.

⁸⁸ Asp och Ulväng 2009, s. 266f.

⁸⁹ SOU 1996:185, del 1, s. 88.

⁹⁰ Asp och Ulväng 2009, s. 269f.

⁹¹ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 323.

⁹² Asp och Ulväng 2009, s. 270.

Att den man slår är en ”annan” innebär ett krav på att den man slår är en människa och inte t.ex. ett djur eller en sak. Till denna gärningsomständighet måste man ha uppsåt. I relation till omständigheter tillämpas de båda uppsåtsformerna insiktsuppsåt och likgiltighetsuppsåt.⁹³ Det är inte möjligt att ha avsiktsuppsåt i förhållande till gärningsomständigheter. Detta beror på att det vid avsiktsuppsåt, som nämnts i avsnitt 4.2.1, krävs att gärningspersonen vill uppnå ett specifikt syfte med sin handling. Hens handlingsskäl måste relatera till att uppnå en förändring eller åstadkomma ett mål.⁹⁴ Man kan inte slå någon i syfte att denne är en människa, men däremot i syfte att skada denne. Det är dock möjligt att gärningspersonen agerat med insikt om att den som utsattes för slaget var en människa (insiktsuppsåt) och det är också möjligt att vara likgiltig inför den gärningsomständigheten (likgiltighetsuppsåt). Vid uppsåtstäckning av en följd är det möjligt att tillämpa alla uppsåtsformer.⁹⁵ Vid täckning av rekvisiten i en straffbestämmelse är det inte nödvändigt att varje rekvisit är täckt av samma uppsåtsform. Gärningspersonen kan exempelvis ha avsiktsuppsåt i förhållande till följden och insiktsuppsåt eller likgiltighetsuppsåt i förhållande till gärningsomständigheterna osv.⁹⁶

4.3.3 Uppsåtstäckning av positiva och negativa rekvisit

Vid presentationen av brottsbegreppet i kap. 3 har det beskrivits en skillnad mellan prövningen av nivå A1 respektive nivå A2. När det gäller rekvisiten som inkluderas i nivån för brottsbeskrivningsenlighet (A1) så krävs att dessa rekvisit *är uppfyllda* för att en otillåten gärning ska vara för handen. Vid nivån för frånvaro av rättfärdigande omständigheter gäller istället att en förutsättning för att det ska vara fråga om en otillåten gärning är att de omständigheter som gör gärningen tillåten, *inte föreligger*. Vi kan här tala om att nivå A1 avser positiva rekvisit medan nivå A2 avser negativa rekvisit. Negativa rekvisit kan även finnas direkt i en brottsbeskrivning. Exempelvis formuleras ofta brist på samtycke som ett självständigt rekvisit, t.ex. olovligen (samtycke föreligger inte).⁹⁷

Negativa rekvisit behandlas delvis annorlunda jämfört med positiva rekvisit vid prövningen av uppsåtstäckning. Utgångspunkten när man prövar uppsåtstäckning av negativa rekvisit är att kravet på uppsåtstäckning är uppfyllt om gärningspersonen *inte felaktigt tror* att det föreligger en rättfärdigande omständighet. Är det bevisat i processen att det inte funnits en rättfärdigande omständighet, t.ex. nödvärn, men gärningspersonen ändå trots att en nödvärnssituation funnits, kan det finnas brister i kravet på uppsåtstäckning i denna del.⁹⁸ Samma gäller om själva brottsbeskrivningen

⁹³ Asp och Ulväng 2009, s. 270.

⁹⁴ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 288.

⁹⁵ Asp och Ulväng 2009, s. 270, fotnot 6.

⁹⁶ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 330.

⁹⁷ Ibid, s. 325.

⁹⁸ Asp och Ulväng 2009, s. 271.

innehåller ett negativt rekvisit, t.ex. ”olovligen”. För tillräcklig uppsåtstäckning krävs då att gärningspersonen inte felaktigt tror att det förelegat samtycke.⁹⁹

Ytterligare en skillnad vid uppsåtstäckning av negativa rekvisit jämfört med positiva är att okunnighet om en omständighet, som utgör ett negativt rekvisit, uppfyller kravet på uppsåtstäckning av rekvisitet. Endast villfarelse avseende det negativa rekvisitet utesluter uppsåt i dessa fall. Detta kan förklaras på följande sätt: om det i en rättsprocess är bevisat att det inte förelegat samtycke (det negativa rekvisitet ”olovligen”) och gärningspersonen varit okunnig om att det inte förelegat samtycke, stämmer ”bilderna” överens med varandra. Gärningspersonens bild är inte att samtycke förelegat. Detsamma är bevisat i rättsprocessen. Detta innebär att det inte föreligger någon brist avseende uppsåtstäckning.¹⁰⁰

4.4 Preciseringsavseende uppsåtstäckning och dess omfattning

Som tidigare nämnts är täckningskravet uppfyllt om beskrivningen av en otillåten gärning och gärningspersonens verklighetsbild, överensstämmer med varandra. Hur mycket gärningspersonens föreställning om händelseförloppet som kan avvika från det verkliga, är delvis oklart och omtvistat.¹⁰¹ Det krävs dock inte fullständig överensstämmelse in i minsta detalj. Ett sådant krav vore orimligt eftersom gärningspersonen omöjligt kan föreställa sig det verkliga händelseförloppet med alla dess olikheter.¹⁰² Det kan dock krävas att åtminstone huvuddragen av det händelseförlopp som utgör gärningen omfattas av gärningspersonens uppsåt.¹⁰³

I KG anser man att den otillåtna gärningen är täckt av uppsåt om följande fråga besvaras jakande: *Antag att den verklighetsbild som gärningspersonen har (och således omfattas av hens uppsåt) vore riktig; skulle hen i så fall anses ha förövat samma otillåtna gärning som hen faktiskt har gjort.*¹⁰⁴

Den exakta utformningen och omfattningen av täckningsprincipen har alltså ansetts vara i flera delar oklar. Klart är dock att inte allt som anges i en brottsbeskrivning måste vara uppsåtstäckt.¹⁰⁵ Det är även en öppen fråga hur mycket täckning som krävs. Asp beskriver detta med en metafor, där om den otillåtna gärningen (A1) är en yta och uppsåtet är något som ska täcka denna yta, svårigheterna ofta handlar om att bedöma *hur tjockt* det täckande uppsåtslagret ska vara.¹⁰⁶ I vilken grad uppsåtstäckning krävs, berörs sällan

⁹⁹ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 344.

¹⁰⁰ Ibid, s. 344.

¹⁰¹ Ibid, s. 324.

¹⁰² Strahl 1976, s. 121.

¹⁰³ SOU 1996:185, del 1, s. 81.

¹⁰⁴ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 327.

¹⁰⁵ Borgeke 2015, s. 382. Se också avsnitt 4.5 om undantagen avseende täckningsprincipen.

¹⁰⁶ Asp 2015, s. 371f.

i förarbetena till de enskilda straffbestämmelserna, inte heller har frågan varit föremål för någon grundläggande redovisning i rättspraxis.¹⁰⁷ Ett undantag är dock smugglingsbrottet, där det i en proposition har slagit fast att den tilltalade enligt de aktuella brottsförutsättningarna måste ha klart för sig att en införsel skulle medföra någon form av tull eller annan importbeskattning. Detta innebär dock inte att den tilltalade måste ha klart för sig *vilka* tullar och eller andra importskatter som kan komma att undandras det allmänna. Här sker alltså en begränsning gällande vilken grad av uppsåtstäckning som krävs.¹⁰⁸

För att ta reda på *vad* som måste vara uppsåtstäckt får man göra en tolkning av brottsrekvisiten. Det som mer i detalj måste vara uppsåtstäckt är helt beroende av vilka brottstypens specifika brottsförutsättningar är.¹⁰⁹ I exempelvis 6 kap. 7 § st. 2 BrB anges brottsförutsättningarna för att dömas för *samlag med syskon*. Kravet på täckning avseende detta brott är endast uppfyllt om blodsbandets existens omfattas av uppsåt. I 9 kap. 1 § BrB krävs för att brottet *bedrägeri* är uppfyllt att det där stadgade skaderekvisitet är uppfyllt. Det krävs dock inte uppsåt till *slutlig förlust* utan räcker att det finns uppsåt *till fara för förlust*. Detta beror på att det anses föreligga förmögenhetsskada om gärningen medför en beaktansvärd risk för att en sådan skada slutligen uppkommer. Uppsåt kan således vara uteslutet om gärningspersonen misstagit sig beträffande värdet hos en sak eller en prestation. Vid *förskingring* i 10 kap. 1 § BrB föreligger inte uppsåt om gärningspersonen anser sig vara likvid och solvent. Likaså om en person bereder sig tillgång till en företagshemlighet i den felaktiga tron att denne har rätt till denna, kan denne inte dömas till företagsspioneri. Dennes uppsåt täcker inte rekvisitet ”olovligen” i 3 § lagen 1990:409 om företagshemligheter.¹¹⁰

4.4.1 Preciseringar avseende tillämplig skuldform

Som redogjorts för i avsnitt 4.2 är utgångspunkten att det krävs uppsåt för att en gärning ska anses vara brottslig. Det framgår direkt av lagtexten när oaktsamhet är kriminaliserad. Rör det sig om ett uppsåtligt brott krävs i regel att alla rekvisit i den aktuella straffbestämmelsen är täckta med uppsåt. Ibland krävs dock uppsåtstäckning endast i vissa delar, medan det räcker med oaktsamhet avseende andra delar – s.k. blandande skuldrekvisit. Vid häleriförseelse enligt 9 kap. 7 § st. 2 p. 2 BrB krävs sålunda uppsåt i alla hänseenden utom vad avser förbrottets och huvudbrottets existens; till detta krävs det endast oaktsamhet. I specialstraffrätten framgår det inte alltid att det rör sig om blandande skuldrekvisit. Trots att oaktsamhet är den tillämpliga skuldformen kan straffbestämmelsens handlingsverb vara utformat så denna handling endast kan begås uppsåtligen. Om det

¹⁰⁷ Borgeke 2015, s. 382.

¹⁰⁸ Prop. 1999/2000:124, s. 80ff.

¹⁰⁹ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 326.

¹¹⁰ SOU 1996:185, del 1, s. 88.

exempelvis enligt lokala ordningsföreskrifter är förbjudet att ”bada på viss plats”, kan endast den som uppsåtligt befinner sig i vattnet anses bada. En person som t.ex. råkat trilla i vattnet och snabbt tar sig upp igen, kan inte anses ha badat.¹¹¹

I avsnitt 4.2 förklarades att huvudregeln är att alla uppsåtsformer är tillämpliga när det finns ett uppsåtskrav i en straffbestämmelse. Är det inte i lagtext närmare preciserat kan man vid uppsåtstäckning använda alla tillgängliga uppsåtsformer. Det förekommer dock såväl i brottsbalken som i specialstraffrätten preciserade skuldrekvisit. Det kan exempelvis ställas krav på att det krävs avsiktsuppsåt för att handlingen ska bedömas som uppsåtlig, ofta i form av ett överskjutande avsiktsuppsåt. När ordet ”insikt” används i lagtext ska det i regel tolkas så att likgiltighetsuppsåt inte räcker för ansvar.¹¹²

4.4.2 Skillnader i tiden

Utgångspunkten är att uppsåtet måste finnas vid tiden för den aktuella handlingen eller i vart fall under dess slutfas. Efterföljande uppsåt, *dolus subsequens*, räcker i princip inte. I viss utsträckning kan man dock bortse från vissa avvikelser i tiden mellan det verkliga och det föreställda händelseförloppet.¹¹³ Ett exempel på uppsåt i slutfasen av en handling kan förklaras genom det s.k. snyltningsbrottet (9 kap. 2 § st. 2 BrB). Om en gärningsperson stiger in på en restaurang, med avsikt att göra rätt för sig och först sedan hen ätit upp maten bestämmer sig för lämna restaurangen utan att betala, föreligger erforderligt uppsåt. En svårare bedömning uppstår om en person först utan uppsåt tillfogar annan person viss skada och sedan, när hen kommer till insikt om vad hen har gjort, fortsätter att uppsåtligt tillfoga den andre personen skada. Det kan vara möjligt att hävda att uppsåtet täcker hela skadan om den av oaktsamhet orsakade skadan är jämförbar med den skada som orsakats med uppsåt. Det blir dock svårare att betrakta den initiala skadan som uppsåtlig om den oaktsamma skadan är stor och det efterföljande uppsåtliga handlandet avsevärt mindre.¹¹⁴

Även om det aldrig är relevant med efterföljande uppsåt kan däremot föregående uppsåt, *dolus praecedens*, räcka för att gärningen ska anses ha varit uppsåtlig.¹¹⁵ När en effekt inträffar tidigare än gärningspersonen tänkt sig, finns en avvikelse mellan det faktiska händelseförloppet och det föreställda. Om exempelvis en gärningsperson, med uppsåt att döda en annan person, först slår denne i syfte att bedöva personen och offret dör redan av detta slag, bör gärningspersonen dömas för uppsåtligt brott.¹¹⁶

¹¹¹ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 348.

¹¹² Ibid, s. 349.

¹¹³ Strahl 1976, s. 122. Jmf. även avsnitt 5.3.2 där detta diskuteras i förhållande till medhjälp.

¹¹⁴ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 325f.

¹¹⁵ Ibid, s. 236.

¹¹⁶ Strahl 1976, s. 122.

Strahl motiverar bedömningen att detta scenario ska anses vara uppsåtstäck med att avvikelsen mellan det tänkta och verkliga händelseförloppet är så obetydlig att det inte kan påverka att gärningen får anses som uppsåtlig.¹¹⁷

4.4.3 Skillnader avseende objektet för handlingen

Det kan även uppstå skillnader mellan ett verkligt och ett av gärningspersonen föreställt händelseförlopp genom att handlingen orsakar ett avsett eller förutsett resultat hos ett annat objekt än som var tänkt. Avvikelser avseende objektet för handlingen kan avse två olika situationer: Gärningspersonen kan förväxla objekten (**error in persona** respektive **error in objecto**) och gärningspersonen kan "missa" sitt mål och träffa ett annat (**aberratio ictus**). Ett exempel på när gärningspersonen förväxlar objekten kan vara om en gärningsperson tror att den hen dödar egentligen är en helt annan person eller att det objektet hen vill skada egentligen är ett annat objekt. Ett typexempel på när gärningspersonen missar sitt mål och träffar ett annat är när gärningspersonen försöker döda en viss person med ett pistolskott, men missar och dödar en annan person som står bredvid den som skottet var avsett för.¹¹⁸

Det är inte sällan så att gärningspersonens uppsåt är så obestämt att det inte spelar någon roll vem eller vad som i slutändan blir brottsobjekt, så länge det är likvärdigt. Vid stöldbrott är det t.ex. ovanligt att en tjuv som bestämt sig för att stjäla ett visst föremål men av misstag råkar ta ett annat, likvärdigt föremål, saknar uppsåt till handlingen. I dessa fall krävs det i princip att gärningspersonen har en viss relation till saken eller ägaren för att misstaget ska anses vara rättsligt relevant. Det kan dock tänka sig att uppsåtet inte är obestämt eller att det för hen inte saknar betydelse att ett helt annat objekt än det föreställda kommer till skada. Anta exempelvis att en gärningsperson avser skjuta sin fiende men istället träffar sin partner. Här föreligger uppsåtstäckning i förhållande till följden, död, men hens uppsåt är så bestämt att det endast avser skada på fienden. Hur dessa fall ska behandlas råder det delade meningar om.¹¹⁹

När objekten inte är likvärdiga föreligger ofta brist avseende uppsåtstäckning. Om en gärningsperson skjuter en människa i tron att det var ett djur, kan hen inte dömas för mord. Förväxlingen blir i detta fall rättsligt relevant, gärningspersonens uppsåt täcker i detta fall inte rekvisitet "annan" i 3 kap. 1 § BrB. Detsamma gäller om en gärningsperson tror sig slå en viss privatperson men i verkligheten var den hen slog en polisman, gärningspersonen gör sig då inte skyldig till våld mot tjänsteman (17 kap. 1 § BrB). Istället får 3 kap. 5 § BrB, som stadgar ansvar för misshandel,

¹¹⁷ Ibid, s. 122. Se även Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 331f. för ytterligare ett perspektiv på frågan om föregående uppsåt.

¹¹⁸ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 332ff.

¹¹⁹ Ibid, s. 333. Se Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 334 och Strahl 1976, s. 125 för en redogörelse avseende olika modeller för att hantera denna fråga.

tillämpas.¹²⁰ Villfarelse som inte gäller något brottsrekvisit har ingen relevans för den rättsliga bedömningen. Förhållanden eller omständigheter som inte följer av brottsbeskrivningen måste inte uppsåtstäckas. Om en gärningsperson exempelvis begår skadegörelse genom att sparka på en bil, spelar det för uppsåtsbedömningen ingen roll vad gärningspersonen har för föreställning om bilens färg, märke, årsmodell osv. (så länge inte dessa omständigheter påverkar värdet på bilen dvs.). Det spelar ingen roll om det var denna, felaktiga föreställning, som förklarar varför handlingen utfördes.¹²¹

4.4.4 Gränsen för hur obestämd verklighetsbilden får vara

För att ta reda på gränsen för hur obestämd gärningspersonens föreställning om gärningen får vara, utan att det brister i uppsåtstäckningen, måste man se till lagens ord i den aktuella straffbestämmelsen. Vid exempelvis sakhäleri krävs endast att uppsåtstäckning finns avseende att egendomen har ”frånhänts annan genom brott”. Det krävs alltså inte att gärningspersonen har någon närmare uppfattning om hur förbrottet är beskaffat, exempelvis om det rör sig om en stöld eller förskingring etc.¹²² Skulle gärningspersonen däremot tro att det är smuggelgods föreligger inte något uppsåtligt häleri då rekvisitet ”frånhänt annan genom brott” inte är uppfyllt. Vid skattebrott enligt 2 § SBL krävs inte att gärningspersonens uppsåt omfattar skatt av viss art eller till visst belopp. En annan sak är att gärningspersonens uppfattning om beloppets storlek kan påverka brottsrubriceringen.¹²³

4.4.5 Alternativa brottsrekvisit och gradindelade brottsarter

Vid alternativa brottsrekvisit finns tillräcklig uppsåtstäckning även om uppsåtet skulle hänföra sig till ett annat brottsrekvisit än det som faktiskt uppfyllts. Har en gärningsperson begått en gärning som rubriceras som ocker enligt 9 kap. 5 § BrB och detta de facto skett under utnyttjande av annans trångmål, men gärningspersonens uppsåt endast omfattar att hen utnyttjar offrets lättsinne, finns alltså erforderlig uppsåtstäckning.¹²⁴ På samma sätt kan tillräcklig uppsåtstäckning föreligga när gärningen avser en avgift, men gärningspersonen tror att det är fråga om en skatt.¹²⁵

Av täckningsprincipen följer att uppsåtet även ska täcka omständigheter som medför att brottet ska rubriceras på ett visst sätt, t .ex. sådana

¹²⁰ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 336.

¹²¹ Ibid, s. 336.

¹²² SOU 1996:185, del 1, s. 89.

¹²³ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 327.

¹²⁴ SOU, 1996:185, del 1, s. 89.

¹²⁵ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 327.

omständigheter som medför att en stöld ska bedömas som grovt brott.¹²⁶ Den som har stulit något som har ett högt ekonomiskt värde kan inte dömas för grov stöld om hen tror att det stulna objektet har ett lågt ekonomiskt värde. Även om det i en brottsprocess är bevisat att en gärning har begåtts, som bedöms som grovt, kan brottsrubriceringen således i slutändan räknas som ett brott av normalgraden p.g.a. att uppsåtet inte räcker för att döma för en så grov gärning som faktiskt har förövats.¹²⁷

4.4.6 Uppsåtstäckning av rekvisit som kräver bedömningar eller värderingar

En speciell svårighet uppkommer när man ska bedöma om tillräcklig uppsåtstäckning föreligger avseende brottsrekvisit som förutsätter bedömningar eller värderingar, s.k. normativa rekvisit.¹²⁸ Exempel på termer som återfinns i straffbestämmelser och som innehåller termer som uttrycker tydliga värderingar är ”otillbörlig”, ”avsevärd”, ”värdefull” och ”beaktansvärd”. Bedömningar som återfinns i lagtexten är exempelvis ”fara” och ”skälig grund”. De problem som uppstår härvid är när gärningspersonens tolkning av dessa termer inte överensstämmer med domstolens. Det uppstår då en fråga om villfarelse eller okunnighet avseende den juridiska tolkningen av dessa termer bör anses vara relevant och utesluta uppsåt.¹²⁹ Gällande denna problematik har det uttryckts flera olika ståndpunkter i den juridiska doktrinen.¹³⁰

4.4.7 Uppsåtstäckning vid specifikt rättsliga begrepp

En liknande problematik, som den rörande normativa rekvisit, finns vid prövningen av uppsåtstäckningen av mer specifikt juridiska begrepp som förekommer i lagstiftningen.¹³¹ Exempel på sådana juridiskt-tekniska ord och uttryck är ”äger”, ”besitter”, ”gift”, ”myndighet”, ”aktiebolag” och ”skatt”. Villfarelse avseende dessa juridiskt-tekniska ord innebär att gärningspersonen felaktigt tror att det hen gör inte faller under lagens ord.¹³² Termernas rättsliga innebörd stämmer inte alltid överens med hur dessa används i allmänt språkbruk. Detta kan medföra att gärningspersonen inte

¹²⁶ SOU 1996:185, del 1, s. 87.

¹²⁷ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 327.

¹²⁸ SOU 1996:185, s. 91.

¹²⁹ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 349f.

¹³⁰ Enligt Leijonhufvud m.fl. räcker det att gärningspersonen har uppsåt till de faktiska omständigheter som utgör underlag för värderingen, se Leijonhufvud, Wennberg och Ågren 2015, s. 101. Denna uppfattning har även kommit till uttryck i ett flertal lagmotiv, se exempelvis SOU 1974:37 s. 145, vad gäller termen otillbörlig i 20 kap. 2 § BrB (mutbrott). Se även prop. 1997/98:55, s. 133f vad gäller 4 kap. 4a § BrB. Jmf. även med Thornstedt 1956, s. 292f, som menar att det krävs att gärningspersonen måste ha förstått innebörden av sin gärning så att hen kategoriserar den på samma sätt som sker i lagen.

¹³¹ SOU 1996:185, del 1, s. 93.

¹³² Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 353.

förstår innebörden av hens gärning, om hen inte gjort en rättslig kvalificering, som är någorlunda korrekt.¹³³ Huvudregeln är att sådan villfarelse inte är relevant, uppsåtet behöver i dessa fall endast täcka verklighetsunderlaget men inte den rättsliga rubriceringen.¹³⁴ Det finns dock en mängd undantag från denna huvudregel, ibland kan villfarelse avseende den rättsliga innebörden av dessa begrepp leda till att det finns brister i uppsåtstäckningen. Det är dock omöjligt att säga något generellt om vilka juridisk-tekniska begrepp som kräver sedvanlig uppsåtstäckning. Genom en studie av praxis, där frågan har avgjorts från fall till fall, kan man få svar angående vissa av dessa ord och begrepp.¹³⁵

4.4.8 Straffrättsvillfarelse

Från ovan redovisade problematik rörande uppsåtstäckning av juridisk-tekniska termer och normativa rekvisit bör särskiljas begreppet *straffrättsvillfarelse*. Denna typ av villfarelse är irrelevant för frågan om uppsåtstäckning. Straffrättsvillfarelse tar sikte på villfarelse avseende huruvida en viss gärning är rättsstridig.¹³⁶ En person i straffrättsvillfarelse kan sägas förstå vad hen gör, men förstår inte att hens agerande är kriminaliserat. Straffrättsvillfarelse är en ansvarsfrihetsgrund som föreskrivs i 24 kap. 9 § BrB, prövningen görs därför på nivå B2 (ursäktande omständigheter).¹³⁷

4.5 Undantag från täckningsprincipen

Inte allt i en straffbestämmelse måste täckas av uppsåt. Uppsåtstäckning behöver inte prövas i förhållande till överskjutande uppsåtsrekvisit, som exempelvis kravet på ”tillägnelseuppsåt” vid stöld.¹³⁸ Som nämnts ovan, i avsnitt 2.2.1, hör överskjutande uppsåtsrekvisit till nivån för brottsbeskrivningsenlighet (A1). Dessa krav på ett visst uppsåt, framgår direkt av brottsbeskrivningen. Eftersom prövningen av t.ex. ”tillägnelseuppsåt” redan har gjorts vid nivå A1 behöver inte ytterligare en uppsåtsprövning göras i form av att kontrollera att täckningsprincipen är uppfylld (nivå B1). Detta skulle innebära att man prövade om gärningspersonen har uppsåt i förhållande till att hen har uppsåt, vilket är onödigt.¹³⁹

¹³³ Ibid, s. 353f.

¹³⁴ Wennberg 1991/92, s. 115f.

¹³⁵ SOU 1996:185, del 1, s. 93. För mer exempel på hur frågan om uppsåtstäckning ska bedömas rörande juridisk-tekniska begrepp och ord, se SOU 1996:185, del 1, s. 93f. och Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 393f.

¹³⁶ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 357f.

¹³⁷ Asp 2003, s. 59.

¹³⁸ SOU 1996:185, del 1, s. 94.

¹³⁹ Asp och Ulväng 2014, s. 52.

Uppsåtstäckning krävs inte heller vid s.k. fristående rekvisit. Exempel på sådana fristående rekvisit finns i 15 kap. 4 kap. st. 1 BrB (rörande mened, osann partsutsaga och ovarsam utsaga), där det anges att det ej ska dömas till ansvar om *utsagan är utan betydelse för saken*. Att en gärningsperson felaktigt tror att dennes utsaga är utan betydelse för saken, är irrelevant för den rättsliga prövningen. Ytterligare ett fristående rekvisit finns i 23 kap. 6 § st. 3. BrB (rörande underlåtenhet att avslöja eller hindra brott), där krävs det inte uppsåtstäckning av att den gärning som var å färde fortskridit så att den är brottslig. I 19, 20 och 21 kap. BrB krävs inte uppsåtstäckning avseende att riket befinner sig i krigstillstånd.¹⁴⁰ Vilka rekvisit som ska anses vara fristående och därmed undantagna från täckningsprincipen framgår oftast av förarbetena.¹⁴¹

¹⁴⁰ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 362f.

¹⁴¹ Asp och Ulväng 2014, s. 51, fotnot 6.

5 Medhjälp och uppsåtstäckning

5.1 Inledande anmärkningar

Syftet med den här uppsatsen är bl.a. att utreda vilka krav som gällande rätt uppställer vid uppsåtstäckningen vid medhjälp. I kap. 4 ovan, har täckningsprincipens allmänna drag presenterats. Detta avsnitt kommer att fokusera på täckningsprincipens mer specifika innebörd, när medhjälpsansvar aktualiseras. Först kommer därför en beskrivning av hur medverkansansvaret är konstruerat i svensk rätt. Härvid kommer exempelvis skillnaden mellan en gärningsperson (i strikt mening) och en medverkande (i strikt mening) att avhandlas. Även de generella skillnaderna mellan anstiftan till brott och medhjälp till brott tas upp. Slutligen kommer detta avsnitt att redogöra för hur täckningsprincipen tillämpas vid medhjälpsansvar.

5.2 Fleras medverkan till brott

Den svenska straffrätten bygger på det individuella ansvaret, utgångspunkten är att var och en ansvarar för sina egna gärningar och inte för någon annans.¹⁴² Personer ska därför i den straffrättsliga ansvarsbedömningen skiljas från varandra, de får inte dömas i klump.¹⁴³ Detta utesluter dock inte att flera individer kan ställas till svars för ett och samma ”brott”.¹⁴⁴ I svensk rätt finns allmänna regler om ansvar för medverkan i 23 kap. 4 § BrB och 23 kap. 5 § BrB.¹⁴⁵ Bestämmelserna om medverkan bygger sedan 1948 års strafflagsrevision på idén att varje medverkande är självständigt ansvarig för sin medverkan i tillkomsten av en straffbar gärning.¹⁴⁶ Det krävs alltjämt för att medverkansreglerna ska bli tillämpliga att någon, utöver den medverkande, har förövat en *otillåten gärning* (A1-A2).¹⁴⁷

I 23 kap. 4 § BrB stadgas ansvar för fleras medverkan till en otillåten gärning. Enligt 23 kap. 4 § st. 1 BrB gäller medverkansreglerna vid alla brottsbalksbrott. Inte endast de enskilda brotstyperna i BrB åsyftas, även medverkan till försöksbrott, förberedelsebrott och stämplingsbrott inräknas. Dessutom är medverkan till medverkan till brott, och medverkan till medverkan till medverkan till brott (osv.) straffbelagt. Enligt 23 kap. 4 § st.

¹⁴² Wennberg 2002, s. 615f.

¹⁴³ Asp, Lernestedt och Ulväng 2009, s. 56.

¹⁴⁴ Wennberg 2002, s. 615f.

¹⁴⁵ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 424f.

¹⁴⁶ Prop. 1948:80, s. 69.

¹⁴⁷ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 424.

I andra meningen är även medverkan till ett specialstraffrättsligt brott straffbelagd, i de fall fängelse ingår i straffskalan.¹⁴⁸ I 23 kap. 4 § BrB stadgas att: ”Den som inte är att anse som gärningsperson [mitt ordval] döms, om hen [mitt ordval] har förmått annan till utförandet, för anstiftan av brottet och annars för medhjälp till det”. Stadgandet innebär att det finns tre typer av medverkan enligt svensk rätt – gärningsmannaskap, anstiftan och medhjälp. Mellan dessa medverkanstyper finns det enligt stadgandet även en prioriteringsordning. Gärningsmannaskap har företräde framför de båda andra medverkanstyperna och anstiftan ses som allvarligare än medhjälp.¹⁴⁹

5.2.1 Gärningsmannaskap

Det finns ingen allmän legaldefinition av gärningsmannaskap i svensk rätt.¹⁵⁰ I förarbetena till BrB har man överlämnat till rättstillämpningen att med ledning av de särskilda brottsbeskrivningarna avgöra om den medverkande har handlat på ett sådant sätt att denne kan anses vara gärningsperson.¹⁵¹ Viss förståelse för gärningsmannaskapsbegreppet kan dock hittas i 23 kap. 4 § första stycket BrB. Där har man skiljt mellan den som har utfört gärningen och den som har främjat gärningen. Den som inte direkt har varit med att utföra gärningen räknas inte som gärningsperson i strikt eller formell mening. Den räknas istället som medverkande i strikt mening.¹⁵² Något som kan vara förvirrande är dock att man i 23 kap. 4-5 § BrB använt ordet medverkande även i vid mening så att alla som deltar vid utförandet av brott, även gärningspersoner i strikt mening, anses vara medverkande.¹⁵³ När begreppet *medverkande* fortsättningsvis används i denna framställning, avses medverkande i strikt mening.

Normalfallet av gärningsmannaskap är att gärningspersonen på egen hand uppfyller samtliga brottsrekvisit i straffbudet. Flera personer kan dock vara gärningsperson (i strikt mening) genom att ingen av dem, eller inte alla, självständigt gör något som uppfyller hela brottsbeskrivningen i ett straffbud men vad de tillsammans gör uppfyller denna. Brottsbeskrivningarna tolkas med andra ord på det sättet att ”den som...” kan ersättas med ”de som tillsammans...”.¹⁵⁴ Detta kallas för ordinärt medgärningsmannaskap. Det centrala momentet kan sägas vara att flera personer företar en gemensam gärning i samverkan.¹⁵⁵

I 23 kap. 4 § st. 2 BrB stadgas även att den som inte är att anse som *gärningsperson* [mitt ordval] ska dömas för anstiftan eller medhjälp. Detta har tolkats så att det lämnas ett utrymme för domstolarna att tillämpa ett *utvidgat gärningsmannaskap* på en person som inte kan sägas ha utfört ett

¹⁴⁸ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 425.

¹⁴⁹ SOU 1996:185, del 1, s. 177.

¹⁵⁰ Ibid, s. 180.

¹⁵¹ SOU 1944:69, s. 92f.

¹⁵² SOU 1996:185, s. 180.

¹⁵³ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 432.

¹⁵⁴ Leijonhufvud, Wennberg och Ågren 2015, s. 153f.

¹⁵⁵ SOU 1996:185, del 1, s. 181.

gärningsmoment i brottet men som ändå spelat en central roll för att brottet kommit till stånd.¹⁵⁶

5.3 Medverkan till brott

Anstiftan och medhjälp till brott (medverkan) stadgas, som ovan presenterats, i 23 kap. 4 § BrB. För att det ska föreligga en brottsbeskrivningsenlig medverkansgärning (nivå A1) krävs att den medverkande har främjat gärningen med råd eller dåd.¹⁵⁷ Kravet på brottsbeskrivningsenlighet, som beskrivits ovan, innebär att den medverkande måste ha främjat en *annans otillåtna gärning*. För att konstatera att det föreligger medverkansansvar måste således en utredning i två steg göras. I ett första steg måste undersökas om det finns en otillåten gärning, begången av en gärningsperson. Denna otillåtna gärning kallas för *medverkansobjekt*. I ett andra steg måste utredas om den medverkande kan sägas ha främjat medverkansobjektet med råd eller dåd.¹⁵⁸

5.3.1 Medverkansobjektet

För att ställas till ansvar för medhjälp måste den medverkande ha främjat en *gärning* som någon annan utfört. Med *gärning* avses här något som kan hänföras till en konkret gärning, inte en specifik gärningstyp. För att konstatera att det föreligger ett medverkansansvar måste därför medverkansobjektet klarläggas. Medverkansobjektet består av gärningspersonens otillåtna gärning(ar). Detta innebär att en kontroll måste göras avseende att gärningspersonens gärning uppfyller samtliga krav för otillåten gärning (nivå A1-A2). Här inräknas på sedvanligt sätt en bedömning av om gärningspersonens handling uppfyller kravet på brottsbeskrivningsenlighet samt kraven på frånvaron av rättfärdigande omständigheter. Alla otillåtna gärningar som gärningspersonen begår är av relevans för konstruerandet av medverkansobjektet. Detta gäller även om dessa för gärningspersonens räkning kommer att sorteras bort, exempelvis p.g.a. konkurrensregler. Eftersom ansvaret för medverkan är självständigt, kan den medverkande komma att dömas till något annat brott än det för vilket gärningspersonen döms. Om en gärningsperson exempelvis har begått och kommer att dömas för grov stöld (avseende ett fordon), kan medverkansobjekten vara grov stöld, stöld, tillgrepp av fortskaffningsmedel, egenmäktigt förfarande m.m. Beroende av omständigheterna i det aktuella fallet kan medhjälparen därför dömas för medverkan till grov stöld, men även till medverkan till egenmäktigt förvarande osv.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Wennberg 2002, s. 615f.

¹⁵⁷ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 437.

¹⁵⁸ Ibid, s. 429f.

¹⁵⁹ Ibid, s.435ff. Se även Leijonhufvud, Wennberg och Ågren 2015, s. 151f.

5.3.1.1 Omständigheter av objektiv respektive subjektiv betydelse

Även om ansvar för medverkan i gällande rätt kan sägas vara självständigt, finns ett visst mått av accessoritet kvar genom att medverkansobjektet sätter den yttre ramen för medverkansansvaret. Ovan, i avsnitt 5.3.1, har beskrivits att medverkansobjektet består av gärningspersonens otillåtna gärning(ar). Detta kan också förklaras genom termerna *objektiva omständigheter* och *subjektiva omständigheter*. Endast objektiva omständigheter konstituerar medverkansobjektet. Till objektiva omständigheter hör, som beskrivits ovan, främst de rekvisit som framgår av brottsbeskrivningen i det tillämpliga straffbudet men som huvudregel hör även överskjutande uppsåtsrekvisit hit. Även nivå A2, frånvaro av rättfärdigande omständigheter, räknas som omständigheter av objektiv betydelse. Om den som utfört gärningen har handlat i t.ex. nödvärn har någon otillåten gärning inte ägt rum, något straffrättsligt ansvar för den som medverkat till en sådan gärning aktualiseras då inte. Faktorer som medför att ett brott hänförs till viss svårighetsgrad räknas i princip som omständigheter av objektiv betydelse. De tillgripna varornas värde får exempelvis betydelse för samtliga medverkandes straffansvar.¹⁶⁰ Rekvisiten för personligt ansvar (nivå B1-B2) benämns som omständigheter av subjektiv betydelse. Dessa omständigheter påverkar bara personen där dessa subjektiva omständigheter föreligger. Att en gärningsperson har begått gärningen med uppsåt eller att hen varit tillfälligt sinnesförvirrad, påverkar därför inte konstruktionen av medverkansobjektet.¹⁶¹

5.3.1.2 Undantag avseende medverkansobjektet

Det finns vissa undantag från det ovan presenterade sättet att konstruera medverkansobjektet. Vissa s.k. privilegierande omständigheter anses endast gälla gärningspersonen och påverkar inte de övriga medverkandes straffansvar. Vid exempelvis barnadråp är medverkansobjektet mord eller dråp, inte barnadråp. Det lägre straff som den särskilda straffbestämmelsen stadgar kan endast bli aktuell avseende modern till barnet.¹⁶² Det finns vidare en del liknande undantag, se exempelvis 11 kap. 7 § BrB (rörande borgenärs medverkan till otillbörligt gynnande av borgenärer) och 21 kap. 14 § BrB (gällande medverkande till tjänstebrott av krigsman).¹⁶³

5.3.2 Medverkansgärningen

När medverkansobjektet har konstruerats övergår prövningen i nästa steg. Det ska då prövas huruvida den medverkande har medverkat till medverkansobjektet genom en otillåten gärning. För den medverkande gäller det att på sedvanligt sätt, enligt det presenterade brottsbegreppet i

¹⁶⁰ SOU 1996:185, del 1, s. 185f.

¹⁶¹ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 436f. Se även Leijonhufvud, Wennberg och Ågren 2015, s. 156f.

¹⁶² SOU 1996:185, del 1, s. 186.

¹⁶³ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 437.

avsnitt 3.2, göra en prövning av nivå A1-B2. Såväl ansvar för anstiftan som medhjälp till brott (medverkan) stadgas, som ovan beskrivits, i 23 kap. 4 § BrB. För att det ska föreligga en brottsbeskrivningsenlig medverkansgärning (nivå A1) krävs att den medverkande har *främjat* gärningen (medverkansobjektet) med *råd eller dåd*.¹⁶⁴ Vad exakt rekvisitetet *främja* innefattar, finns det ingen entydig uppfattning om. Enligt vanligt språkbruk främjas en gärning när någon gjort något som underlättar, eller i alla fall är ägnat att underlätta gärningens utförande. Rekvisitetet *främja* i 23 kap. 4 § BrB ska dock tolkas snävare än så.¹⁶⁵ Enligt förarbetena räcker att den medverkande: "[...]övat inflytande över händelseutvecklingen i brottsfrämjande riktning, vore det så än blott genom att styrka de andra i deras brottsliga beslut".¹⁶⁶ Det är i vart fall klarlagt att det inte för den medverkandes straffbarhet krävs att hans medverkan varit behövlig för brottet. En medverkande kan straffas även om gärningspersonen skulle ha begått brottet utan dennes främjande. Den som t.ex. hjälpt en inbrottstjuv att öppna låset till en lägenhet gör sig skyldig till medhjälp till stölden eller stöldförsöket, även om tjuven på egen hand skulle ha öppnat låset snabbare. Medhjälparen har då, trots sin obehövlighet, främjat medverkansobjektet.¹⁶⁷ Det räcker i princip att den medverkande deltagit i den otillåtna gärningens förberedande eller genomförande, och bidraget kan vara ganska obetydligt.¹⁶⁸ I exempelvis NJA 1963 s. 574 dömde HD till ansvar för medverkan när en person hållit en rock åt den som misshandlat en tredje person.¹⁶⁹ Asp m.fl. anser att det kan ifrågasättas om det är motiverat att ha så lågt ställda krav på straffrättsligt ansvar, som fallet är vid främjande. De anser att de många gånger kan vara rena tillfälligheter som avgör om ansvar ska utkrävas eller inte.¹⁷⁰

I 23 kap. 4 § BrB stadgas att en gärning ska främjas med *råd eller dåd*. Med detta avses att främjandet ska ha skett med fysiska eller psykiska medel. Ett främjande med psykiska medel innebär att den medverkande har haft psykisk inverkan på någon som utfört brottet. Det är tillräckligt att den medverkande styrkt någon i deras uppsåt att begå brottet. Ett främjande med fysiska medel kan bestå i att medhjälparen är behjälplig på ett mer påtagligt sätt, exempelvis genom att erbjuda hjälpmedel eller skjuts till/från brottsplatsen.¹⁷¹ En gärning som varken psykiskt eller fysiskt haft betydelse för den otillåtna gärningen är däremot inte att anse som medverkan. Om exempelvis en medverkande håller vakt vid brottsplatsen, och

¹⁶⁴ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 437. Se även Leijonhufvud, Wennberg och Ågren 2015, s.157.

¹⁶⁵ SOU 1996:185, del 1, s. 187f.

¹⁶⁶ SOU 1944:69, s. 91.

¹⁶⁷ Wennberg, *Brottsbalken – en kommentar* (1 jan 2015, Zeteo), kommentaren till 23 kap. 4 § BrB, under rubriken "Främjande av gärningen".

¹⁶⁸ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 438.

¹⁶⁹ NJA 1963 s. 574.

¹⁷⁰ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 438.

¹⁷¹ Leijonhufvud, Wennberg och Ågren 2015, s. 158.

gärningspersonen är omedvetande om detta, kan denne därför inte straffas för sin medverkan, om vakthållningen i verkligheten var obehövlig.¹⁷²

En medverkansgärning behöver inte bestå i medverkan från den otillåtna gärningens början till dess slut. Den kan begås före eller samtidigt med medverkansobjektet. Dock inte efter att den otillåtna gärningen avslutats. Här kan nämnas att ett brott är fullbordat inte innebär att det är avslutat. Vid ett s.k. perdurerande brott, kan brottet fortsätta att begås även efter att det fullbordats. Vid *olaga frihetsberövande* är brottet fullbordat när målsäganden berövats friheten och avslutat först när denne försatts fri.¹⁷³

5.3.3 Anstiftan och medhjälp

Av 23 kap. 4 § st. 2 BrB följer att ett främjande kan vara antingen anstiftan eller medhjälp. Att anstifta någon att göra något är att *förmå* denne att utföra gärningen, anstiftaren orsakar den andres gärning genom psykisk påverkan. Detta innebär inte att anstiftan förutsätter vare sig övertalning eller vilselsedande.¹⁷⁴ *Förmå* innebär alltså ett krav på en psykisk kausalitet mellan anstiftanshandlingen och utförandet av gärningen men inte ett krav på att anstiftaren ska ha övervunnit något motstånd från gärningspersonens sida.¹⁷⁵ Anstiftanshandlingen måste på något sätt innebära att gärningspersonen får tillräckliga skäl för sitt handlande.¹⁷⁶ Psykisk påverkan kan exempelvis bestå i att man förmår en annan att besluta sig för att utföra en gärning eller att man förstärker någons beslut att utföra en gärning.¹⁷⁷

Medhjälp till en otillåten gärning bestäms negativt, med medhjälp förstås ett främjande som inte uppfyller kraven för anstiftan. Medhjälp kan bestå i såväl ett fysiskt som ett psykiskt främjande. Ett exempel på fysisk medhjälp är när en medhjälpare skjutsat gärningspersonen till brottsplatsen. Ett exempel på psykisk medhjälp är när en medhjälpare ger råd eller uppmuntran till en gärningsperson. NJA 1993 s. 687 kan sägas utgöra ett typexempel på medhjälp. I fallet dömdes en person för medhjälp till grovt bokföringsbrott, då denne upprättat falska fakturor med tillhörande kvittenser, vilka tillställts ett företag som sedan använt dem i sin bokföring.¹⁷⁸

¹⁷² Wennberg, *Brottsbalken – en kommentar* (1 jan 2015, Zeteo), kommentaren till 23 kap. 4 § BrB, under rubriken ”Främjande av gärningen”.

¹⁷³ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 439f.

¹⁷⁴ Wennberg, *Brottsbalken – en kommentar* (1 jan 2015, Zeteo), kommentaren till 23 kap. 4 § BrB, under rubriken ”Främjande av gärningen”.

¹⁷⁵ SOU 1996:185, del 1, s. 192.

¹⁷⁶ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 441.

¹⁷⁷ SOU 1996:185, del 1, s. 192.

¹⁷⁸ Wennberg, *Brottsbalken – en kommentar* (1 jan 2015, Zeteo), kommentaren till 23 kap. 4 § BrB, under rubriken ”Främjande av gärningen”.

5.3.4 Medverkat endast i mindre mån

I 23 kap. 5 § BrB stadgas att den som har medverkat i mindre mån än någon annan eller andra kan få straffnedsättning under straffskalans straffminimum. Vid ringa fall av medverkan kan personen i fråga helt gå fri från ansvar. Denna bedömning är relativ, dvs. bedömningen av om någon medverkat endast i mindre mån förs i jämförelse med övriga medverkandes insatser. Stadgandet gäller all medverkan.¹⁷⁹

5.4 Allmänt om uppsåtstäckning vid medhjälp

När nivå B1 ska kontrolleras vid prövningen av en gärningspersons uppsåt räcker det att kontrollera att hen haft uppsåt till det som straffbestämmelsen i fråga förutsätter (A1-A2). Vid ansvar för medhjälp blir det istället fråga om en uppsåtstäckning i två led. Det måste finnas uppsåtstäckning såväl till medverkansobjektet som till medverkansgärningen.¹⁸⁰ Uppsåtet måste alltså täcka det faktum att medhjälparen främjat gärningen med råd eller dåd men också de objektiva omständigheter som konstituerar medverkansobjektet.¹⁸¹ Härvid räcker det som huvudregel att medhjälparen har haft den lägsta formen av uppsåt (numera likgiltighetsuppsåt) i förhållande till såväl sin egen främjandegärning som till gärningspersonens otillåtna gärningar, dvs. medverkansobjektet.¹⁸² För att illustrera det ovan sagda kan följande fiktiva exempel ges:

En medhjälpare hindrar en tillfångatagen person att komma undan en gärningsperson. I samband med att den tillfångatagne hindras att fly, misshandlar gärningspersonen den tillfångatagne.¹⁸³

För att tillräcklig uppsåtstäckning ska finnas vad gäller medhjälparen i exemplet ovan, krävs att medhjälparens uppsåt täcker såväl hans främjandegärning (att hen hindrat den tillfångatagne att fly) samt medverkansobjektet (att den tillfångatagne kommer att misshandlas av gärningspersonen).¹⁸⁴

I 23 kap. 4 § st. 3. BrB föreskrivs att varje medverkande bedöms efter det uppsåt eller den oaktsamhet som ligger hen till last. I exempelvis NJA 1963

¹⁷⁹ Wennberg, *Brottsbalken – en kommentar* (1 jan 2015, Zeteo), kommentaren till 23 kap. 5 § BrB, under rubriken ” Någon har medverkat i mindre mån”.

¹⁸⁰ Ds 1993:15, s. 17.

¹⁸¹ Wennberg, *Brottsbalken – en kommentar* (1 jan 2015, Zeteo), kommentaren till 23 kap. 4 § BrB, under rubriken ”Subjektiv täckning”.

¹⁸² Ds 1993:15, s. 17.

¹⁸³ Detta är ett fiktivt exempel, inspirerat av ett liknande exempel som återges i Ds 1993:15, s. 17.

¹⁸⁴ Ds 1993:15, s. 17.

s. 574 dömdes därför en medhjälpare för medhjälp till rån och en annan från samma brottstillfälle dömdes för medhjälp till misshandel, då dennes uppsåt endast täckte våldsmomentet i rånet.¹⁸⁵ Om medverkansobjektet är straffbelagt som ett uppsåtligt brott, krävs uppsåt för att en medhjälpare ska fällas till ansvar. Om det i lagen finns både en uppsåtlig och en oaktsam variant av samma gärning, kan medhjälparen som gjort sig skyldig till oaktsam medhjälp dömas för medhjälp till det oaktsamma brottet och den som gjort sig skyldig till uppsåtlig medhjälp kan således dömas för medhjälp till den uppsåtliga formen av brottet.¹⁸⁶ Nedan kommer uppsåt i förhållande till främjandet respektive till medverkansobjektet att behandlas.

5.4.1 Uppsåt i förhållande till främjandet

Medhjälparens gärning kännetecknas, som beskrivits ovan, av ett främjande av medverkansobjektet med råd eller dåd. Rör det sig om en uppsåtlig gärning innebär kravet på uppsåtstäckning att medhjälparens uppsåt ska täcka det faktum att *hen främjat* en viss gärning med råd eller dåd. Det krävs att hen har uppsåt i förhållande till de faktiska omständigheter som utgör underlag för bedömningen att hen främjat gärningen. Det är dock inte nödvändigt att hen själv anser sig främja brottet och det krävs inte att medhjälparen agerar i direkt syfte (avsiktsuppsåt) att främja gärningen.¹⁸⁷ Uppsåtsbedömningen ska göras med utgångspunkt i medhjälparens uppsåt vid tidpunkten för medhjälpshandlingen.¹⁸⁸ Följande exempel kan ges på när det brister i uppsåtstäckningen avseende medhjälparens främjande. Låt säga att en person räcker över en väska innehållandes ett vapen till en person som är en känd våldsbrottsling. Detta uppfyller inte kravet på uppsåt i relation till främjandet av hanteringen av vapnet om hen inte insett eller uppfyller ett likgiltighetsuppsåt i förhållande till att väskan innehöll vapnet. Hen kan således inte dömas för medhjälp till det med vapnet utförda brottet då hen inte har erforderligt uppsåt i förhållande till själva främjandet.¹⁸⁹

Enligt Strahl innebär kravet på uppsåtstäckning av rekvisitet främja att medhjälparen känner till att hen medverkar med en annan människa. Om straffbudet kräver att den medhjälparen medverkar med är ett specialsubjekt, krävs uppsåt även till detta förhållande. Medhjälparen måste vidare ha uppsåt i förhållande till att hen genom sin handling främjar vad hen uppfattar som ett förehavande av den andre. Enligt Strahl innebär detta att det brister i uppsåtstäckningen av rekvisitet främja om medhjälparen tror att den andre redan har avslutat sitt förehavande. Medhjälparen måste enligt Strahl anse sig främja ett pågående förehavande.¹⁹⁰ Asp m.fl. håller inte med

¹⁸⁵ Wennberg, *Brotsbalken – en kommentar* (1 jan 2015, Zeteo), kommentaren till 23 kap. 4 § BrB, under rubriken ”Omständigheter av personlig betydelse”.

¹⁸⁶ SOU 1996:185, del 1, s. 196.

¹⁸⁷ Leijonhufvud, Wennberg och Ågren 2015, s. 163.

¹⁸⁸ Wennberg 2014, s. 72.

¹⁸⁹ Wennberg, *Brotsbalken – en kommentar* (1 jan 2015, Zeteo), kommentaren till 23 kap. 4 § BrB, under rubriken ”Subjektiv täckning”.

¹⁹⁰ Strahl 1976, s. 255.

Strahl om detta, utan anser att det är irrelevant för uppsåtsbedömningen att medhjälparen felaktigt tror att brottet hen medverkar till är avslutat.¹⁹¹

5.4.2 Uppsåt i förhållande till medverkansobjektet

Medhjälparen måste även ha uppsåt till de omständigheter av objektiv betydelse som konstituerar medverkansobjektet, dvs. till gärningspersonens otillåtna gärning (nivå A1-A2). Uppsåtstäckningen sätts här i relation till ett medverkansobjekt som företagits av en eller flera andra personer. Hur konkretiserad medhjälparens föreställning måste vara avseende omständigheterna kring den gärning de medverkar till och beträffande de följder som den medför – är inte helt klarlagt.¹⁹² Enligt Strahl måste medhjälparen haft ett uppsåt att främja en gärning som är *någorlunda individualiserad*. Hur noga gärningen måste vara individualiserad menar Strahl dock är ovisst.¹⁹³ Asp m.fl. menar att uppsåtet måste avse ett medverkansobjekt, som i ”[...]i viss mån är individualiserat till sin typ och konkreta utformning i tid och rum”.¹⁹⁴

Gällande anstiftansansvar har det dock anförts att det inte borde krävas att en anstiftare känner till hur det brott hen anstiftar närmare ska gå till eller, åtminstone i vissa situationer, ens mot vem brottet ska förövas. Om någon har anstiftat annan att begå ett rån, räcker det att gärningspersonen förmår någon att begå ett rån mot vem som helst som kommer på viss väg. Motsvarande har ansetts gälla för medhjälp till brott.¹⁹⁵ Jareborg är även av uppfattningen att det är irrelevant om en medhjälpare är i villfarelse avseende vem, av flera planerade medverkande, som ska utföra den otillåtna gärningen som konstituerar medverkansobjektet.¹⁹⁶

Det kan också nämnas att en medhjälpare som endast uppfyller kravet på uppsåt i förhållande till en del av den gärning som utgör medverkansobjektet, kan ställas till ansvar för det brott som motsvarar denna del. I det ovan redovisade fallet NJA 1963 s. 574 dömdes en av de medverkande till medhjälp till misshandel, då han tagit emot och hållit sin kamrats överrock medan kamraten misshandlade och rånade en mötande person. Han dömdes inte för medhjälp till rån eftersom han endast haft uppsåt i förhållande till misshandeln, men inte till rånet. På samma sätt kan gärningspersonen dömas för grov stöld av värdefull egendom, medan medhjälparen kan dömas för medhjälp endast till stöld p.g.a. att uppsåtstäckning inte funnits avseende den stulna egendomens höga värde.¹⁹⁷ Ett uppsåt som räcker för häleri eller skyddande av brottsling bör också

¹⁹¹ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 444.

¹⁹² SOU 1996:185, del 1, s. 196.

¹⁹³ Strahl 1976, s. 259.

¹⁹⁴ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 444.

¹⁹⁵ SOU 1996:185, del 1, s. 197.

¹⁹⁶ Jareborg 2001, s. 415.

¹⁹⁷ Wennberg, *Brottsbalken – en kommentar* (1 jan 2015, Zeteo), kommentaren till 23 kap. 4 § BrB, under rubriken ”Subjektiv täckning”.

duga till förbrottet i fråga.¹⁹⁸ Ibland täcker medhjälparens uppsåt inte alls medverkansobjektet, då kan medhjälparen naturligtvis inte fällas till ansvar. En taxichaufför som ovetandes skjutsat en varusmugglare till flygplatsen kan inte dömas för medhjälp till smugglingsbrott då denne inte kan sägas ha ens likgiltighetsuppsåt i förhållande till den planerade smugglingen.¹⁹⁹

I NJA 1949 s. 529 uppstod meningsskiljaktigheter i HD huruvida den tilltalade YL skulle dömas för medhjälp till rån eller medhjälp till stöld. I målet var det visat att de tre tilltalade KA, TW och YL hade kommit överens om att få KO berusad, i syfte att utnyttja dennes berusning för att kunna tillgripa hans kontanta medel. De tre tilltalade tog sig till KO:s bostad, men väl där lyckades de inte få KO tillräckligt berusad. KA har då istället kastat omkull KO på golvet. TW har då, i direkt anslutning till detta våld, tillgripit KO:s portmonnä och räckt den till YL. YL som redan innan KA:s agerande bestämt sig för att lämna rummet, avlägsnade sig – medförande portmonnän. Majoriteten i HD menade att eftersom att YL iakttagit det våld som utövades mot KO har YL, när hen tog emot portmonnän, haft insikt i att våldet hade utövats just för att möjliggöra tillgreppet. YL hade därför haft uppsåt även i förhållande till våldet, YL dömdes således för medhjälp till rån. En av de skiljaktiga justitieråden var Nissen. Han yttrade att våldet som YL iakttagit, var ett ögonblicks verk. Det kunde enligt Nissen inte helt uteslutas att våldet kommit helt som en överraskning för YL. Nissen ansåg därför att YL endast haft uppsåt i förhållande till medverkansobjektet stöld. Generellt sett gäller att om en gärningsperson går längre i sin brottslighet än medhjälparen avsett, ansvarar medhjälparen inte för sådan överdrift utöver det ursprungliga uppsåtet, menade Nissen. Nissen menade dock att om en medhjälpare fortsätter, även efter att det blivit klart att sådan överdrift föreligger, måste medhjälparens uppsåt anses täcka även det medverkansobjekt som inkluderar överdriften. För att undgå ansvar gäller enligt Nissen därför generellt sett att medhjälparen måste avbryta sin medverkan så snart hen insett överdriften.²⁰⁰

Överskjutande uppsåtsrekvisit hör som nämnts ovan i avsnitt 5.3.1.1, till omständigheter av objektiv betydelse. Detta innebär följaktligen att överskjutande uppsåtsrekvisit hör till medverkansobjektet och måste täckas av medhjälparens uppsåt. För ansvar för medhjälp krävs då, i princip, att det är tillräckligt att medhjälparen har uppsåt till att gärningspersonen har erforderligt överskjutande uppsåt, t.ex. tillägnelseuppsåt. Enligt Asp m.fl. gäller detta dock endast som huvudregel. De anser att det inte är rimligt att behandla en medhjälpare som exempelvis inte har tillägnelseuppsåt på samma sätt som en medhjälpare som har uppsåt att tillägnelse ska ske. Därför bör det enligt Asp m.fl. krävas att medhjälparen har uppsåt inte bara till att gärningspersonen har ett överskjutande uppsåt utan även att medhjälparen har uppsåt att det som det överskjutande uppsåtet avser

¹⁹⁸ Se RH 1991:51.

¹⁹⁹ Leijonhufvud, Wennberg och Ågren 2015, s. 163.

²⁰⁰ NJA 1949 s. 529. Jmf. Även Hoflunds kritik mot majoritetens domskäl, Hoflund 1972, s. 82ff.

kommer att realiseras. Följande exempel kan ges. Låt säga att en person hjälper (med råd eller dåd) en gärningsperson att ta något som tillhör en tredje person och medhjälparen vet att gärningspersonen har tillägnelse uppsåt. Medhjälparen tänker dock se till att tillägnelse inte kommer till stånd. Då bör medhjälparen inte dömas för medhjälp till stöld utan snarare för medhjälp till egenmäktigt förfarande. Detsamma borde enligt Asp m.fl. gälla för ansvar till försök till mord. Medhjälparen ska då både ha uppsåt till att gärningspersonen har det uppsåt som krävs vid försöksansvar, dvs. uppsåt till att fullbordat brott ska komma tillstånd samt att medhjälparen själv har uppsåt till detta.²⁰¹

Kravet på medhjälparens uppsåt i förhållande till medverkansobjektet måste korrespondera med vad som i allmänhet gäller enligt täckningsprincipen. I SOU 1996:185 har man uttryckt att detta ger upphov till en mängd frågor, som det inte finns något entydigt svar på. Frågor som t.ex. hur man ska hantera avvikelser mellan gärningspersonens handlande och det av medhjälparen föreställda händelseförloppet samt vilken grad av insikt som krävs hos medhjälparen i förhållande till de handlingar som gärningspersonen utför och de framtida konsekvenser som dessa medför.²⁰²

²⁰¹ Asp, Ulväng och Jareborg 2013, s. 445.

²⁰² SOU 1996:185, del 1, s. 197.

6 Rättsfallsanalys: medhjälp, uppsåtstäckning och medverkansobjekt

6.1 Inledande anmärkningar

I avsnitt 1.6.3 beskrevs att uppsatsen kommer att innehålla fem stycken rättsfallsanalyser, med syftet att få nya insikter och ökad förståelse för rättsläget. I detta avsnitt kommer således fem stycken fall som behandlar uppsåtstäckningen vid medhjälp att presenteras genom ett kortare referat av HD:s och HovR:s domsskäl. Efter varje referat kommer en analytisk kommentar att göras, där en tolkning görs av vad domskälen egentligen säger avseende gällande rätt. En kortare belysning kommer även att göras ur ett konformitets- och skuldperspektiv.

6.2 Discofricksfallet

6.2.1 Gärningen

I NJA 1984 s. 922 var följande, enligt HD, klarlagt avseende händelseförloppet; Fyra unga män, ML, RJ, AW och LK hade färdats i en bil tillsammans med bilens chaufför, AH. När bilen körde förbi några andra unga män, ropade någon i bilen ”Discofricks” eller liknande till de förbipasserande männen. Efter att någon av männen i bilen fått det s.k. fingret i gensvar, stannade AH bilen på uppmaning av ML. ML, RJ, AW och LK lämnade därefter bilen. Endast AH stannade kvar. LK återvände efter en kort stund till bilen. RJ, ML och AW sprang efter männen. RJ angrep sedan en av männen med ett nackslag så att denne föll omkull. ML sparkade en annan av männen på ena låret. Såväl ML, RJ och AW slog och sparkade även på en tredje man i sällskapet. AH hämtade efter händelsen upp ML, RJ och AW med bilen. Under den fortsatta färden passerade de ytterligare två av männen från det tidigare sällskapet. Någon i bilen skrek ”Där är de”. ML uppmanade på nytt AH att stanna bilen, vilket han också gjorde. ML, RJ och AW sprang därefter ut ur bilen och angrep männen med slag och sparkar. Det var visat att en av männen fått motta en spark i magen av RJ och att även ML utdelat slag mot honom. Den andra mannen blev omkullknuffad och fick motta slag och sparkar mot huvudet och kroppen från såväl ML, RJ och AW. ML, RJ och AW erkände misshandeln. LK och AH bestred sitt ansvar.

6.2.2 HD:s bedömning

HD inleder domskälen med att diskutera om LK och AH kan sägas ha främjat brottet i fråga. HD konstaterar att det inte kan röra sig om ett

främjande om det rör sig om en handling som varken fysiskt eller psykiskt har övat inflytande på brottets tillkomst. Angående LK:s handlande skriver HD att det måste beaktas att de som deltog i bilfärden inte från början hade planerat att ge sig in i något slagsmål. Det var heller inte visat att LK uppmanat de andra att begå misshandel eller styrkte dem i något misshandelsuppsåt. Gällande det första misshandelstillfället anser HD att trots att LK gått ut tillsammans med kamraterna när bilen stannade första gången, har LK i så hög grad stått utanför det händelseförlopp som innefattade den av ML, RJ och AW förövade misshandeln, att han inte kan ha gjort sig skyldig till straffbar medverkan vid detta tillfälle. Angående det andra misshandelstillfället anser HD att det inte är styrkt att LK lämnat bilen eller att han på handlat på något annat sätt som bör leda till medverkansansvar till den aktuella misshandeln. HD ogillade således åtalet mot LK.

Vid bedömningen av AH:s gärning ansåg HD att han, genom sin åtgärd att stanna bilen före den första misshandeln, i och för sig hade medverkat till denna. Även avseende AH anser HD dock att bedömningen påverkas av att misshandeln inte var planerad sedan tidigare. HD fann det styrkt att AH innan han stannade bilen vid det första tillfället sett att de förbipasserande männen gjort en förolämpande gest. HD menade dock att det inte var visat att AH, när ML uppmanat honom att stanna, insåg att ML och de övriga passagerarna hade för avsikt att inleda slagsmål. Inte heller anser HD att AH vid detta tillfälle hade uppsåt att medverka till misshandel. HD konstaterade därför att åtalet inte kunde bifallas avseende det första misshandelstillfället. Under bilfärden efter detta tillfälle har AH dock enligt HD fått klart för sig att misshandel hade förövats. HD ansåg vidare det visat att han, i samband med att ML på nytt uppmanat honom att stanna, såg personerna som sedan misshandlades av hans kamrater. Sammantalet var förhållandena enligt HD sådana att AH vid detta tillfälle måste ha insett vad som skulle komma att inträffa om han stannade bilen. Genom att följa ML:s uppmaning får han enligt HD ha medverkat uppsåtligt till händelseförloppet på ett sådant sätt att han inte kan undgå ansvar för medhjälp till misshandeln vid detta tillfälle. HD fann dock att AH endast hade medverkat i mindre mån.²⁰³

Kommentar:

Bedömningen av LK:s handlande

I bedömningen av om LK kunde anses vara skyldig till medhjälp till misshandel har HD här konstaterat att LK inte främjat någon otillåten gärning, vid varken det första misshandelstillfället eller det andra. Eftersom LK inte hade begått någon otillåten gärning (nivå A1-A2), fanns det alltså inte någon anledning för HD att gå in på någon bedömning av LK:s uppsåt

²⁰³ I TR dömdes ML, RJ och AW för misshandel. LK och AH dömdes för medhjälp till misshandel. TR:s dom överklagades av LK och AH. HovR fastställde TR:s dom.

(nivå B1). Som nämnts i avsnitt 4.3.1, måste det finnas en otillåten gärning för att täckningsprincipen ska aktualiseras.

AH:s uppsåt till den första misshandeln.

Avseende HD:s bedömning av AH:s gärning kan följande sägas. HD har angående det första misshandelstillfället slagit fast att AH, genom att stanna bilen på ML:s uppmaning, främjat medverkansobjektet bestående av en misshandel av normalgraden. Främjandet verkar här bestå i att AH med *dåd* främjat medverkansobjektet. Som nämnts i avsnitt 5.3.2 är kraven för att ett främjande ska ansetts ha begåtts, väldigt lågt ställda. HD har således konstaterat att AH gjort sig skyldig till en otillåten gärning (nivå A1-A2).

När HD sedan gått in på frågan om uppsåtstäckning gällande det första misshandelstillfället har hänsyn tagits till att misshandeln skedde spontant. Männen som färdades i bilen med AH har reagerat på den förolämpande gesten som de förbipasserade männen riktat mot dem och därefter agerat. Trots att AH uppfattat den förolämpande gesten ansåg HD att AH inte insett att männen i bilen skulle inleda ett slagsmål, om han stannade bilen. Enligt mig kan man av HD:s resonemang inte dra slutsatsen att de menar att AH inte alls förstått att *någon slags konfrontation* skulle ske med de förbipasserande männen. Snarare tar HD:s bedömning sikte på att AH inte insett vad en sådan konfrontation skulle bestå i, han kunde t.ex. haft uppfattningen att konfrontationen skulle stanna vid ett verbalt bråk.

Händelseförloppet såsom det blivit visats i rättsprocessen.	AH:s föreställning av händelseförloppet
De förbipasserande männen gjorde en ful gest, riktad mot någon i bilen.	Bilden av händelseförloppet stämmer helt överens med det verkliga händelseförloppet.
AH stannade bilen, på uppmaning av ML.	Bilden av händelseförloppet stämmer helt överens med det verkliga händelseförloppet.
RJ angrep en av männen med ett nackslag, ML sparkade en annan av männen på låret och såväl ML, RJ och AW slog och sparkade även på en tredje man i sällskapet.	Förstod möjligtvis att någon slags konfrontation skulle ske.

I tabellen ovan görs en jämförelse mellan AH:s föreställning av händelseförloppet och händelseförloppet såsom det blivit visat i rättsprocessen. AH:s uppsåt har enligt HD varken täckt medverkansgärningen (att han främjat denna med dåd) eller medverkansobjektet (misshandel av normalgraden). Detta verkar alltså främst bero på att AH:s bild av medverkansobjektet har varit så diffus och otydlig, att hans uppsåt omöjligen kan ha täckt vare sig ett främjande av medverkansobjektet eller de omständigheter och följder som konstituerade medverkansobjektet. Slutsatsen av HD:s resonemang torde vara att när en medhjälpare har en allt för diffus bild av den otillåtna gärningen (medverkansobjektet), kan hen inte ha uppsåt i förhållande till vare sig medverkansobjektet eller medverkansgärningen.

AH:s uppsåt till den andra misshandeln.

Även det andra misshandelstillfället hade föregåtts av att AH stannat bilen på uppmaning av ML. AH var dessutom vid det andra tillfället medveten om att någon typ av misshandel hade förövats vid det första tillfället. AH hade också innan han stannade bilen, sett personerna som sedan misshandlades. Enligt HD innebär detta att AH återigen begått en otillåten gärning när han stannat bilen (med dåd främjat misshandeln). HD menade dessutom att till skillnad från det första tillfället, hade AH insett att medverkansobjektet denna gång skulle bestå i en misshandel. Att AH valt att stanna bilen, trots denna insikt, menar HD alltså leder till slutsatsen att AH haft uppsåt till såväl sitt eget främjande som till medverkansobjektet. Värt att observera är att HD uttrycker sig väldigt vagt om AH:s insikt avseende medverkansobjektet, de uttrycker endast att han måste ha insett *vad som skulle komma att inträffa* om han stannade bilen.

HD har alltså utgått ifrån att AH:s insikt avseende den initiala misshandeln medfört att han också haft insikt i vad som skulle ske om han stannade bilen igen. Detta trots att medpassagerarna inte uttryckligen kommunicerat till AH vad de avsåg göra med de förbipasserande männen. Enligt mig måste det anses finnas svårigheter förknippade med att fastställa att en medhjälparens insikt i förhållande till någon annans otillåtna gärning. Detta p.g.a. att det generellt sett måste anses vara komplicerat att fastställa att någon haft insikt i ett handlande som någon annan haft kontrollen över, speciellt när det inte funnits någon uttrycklig överenskommelse. I detta fall kan AH enligt mig inte sägas ha haft sådan insikt att han förstått att ML, RJ och AW skulle utföra exakt de sparkar och slag som de faktiskt utförde eller haft insikt i vem som skulle utföra vad. Det är dock möjligt att AH förstått att hans medpassagerare skulle bruka något slags våld mot de förbipasserande männen, om han stannade bilen. Det är oklart vad som gör att HD bedömer att AH:s uppsåt täcker mer än en ringa misshandel, förutom att han haft insikt i att det var en misshandel av normalgraden som skedde vid det första tillfället.

Händelseförloppet såsom det blivit visats i rättsprocessen.	AH:s föreställning av händelseförloppet
ML, RJ och AW hade vid det första tillfället misshandlat tre av de förbipasserande männen.	Bilden av händelseförloppet stämmer helt överens med det verkliga händelseförloppet.
AH stannade bilen, på uppmaning av ML.	Bilden av händelseförloppet stämmer helt överens med det verkliga händelseförloppet.
En av männen fick motta en spark i magen från RJ och även slag mot kroppen från ML. Den andra mannen blev omkullknuffad och fick motta slag och sparkar mot huvudet och kroppen från såväl ML, RJ och AW.	ML, RH och AW skulle stiga ut ur bilen och bruka något slags våld mot de förbipasserande männen.

I tabellen ovan ges en överblick över AH:s föreställning av händelseförloppet och det verkliga händelseförloppet, såsom det blivit visat i rättsprocessen. Vid en jämförelse mellan det verkliga händelseförloppet (att ML, RJ och AW utdelat slag och sparkar mot två män) och AH:s föreställning av händelseförloppet (någon sorts misshandel skulle äga rum mot två män), tycks HD alltså vara av uppfattningen att bilderna i tillräcklig grad överensstämmer med varandra. Min slutsats av HD:s resonemang avseende det andra misshandelstillfället blir därför att en medhjälparens föreställning avseende medverkansobjektet måste vara så konkretiserat att hen förstått att en specifik typ av otillåten gärning kommer att äga rum men att det dock inte krävs att medhjälparen i detalj vet hur detta kommer att utföras.

Belysning ur ett konformitets- och skuldperspektiv

Följande kan sägas om HD:s bedömning utifrån ett konformitets- och skuldperspektiv. HD:s resonemang avseende den första misshandeln är enligt mig fullständigt i linje med såväl konformitets- som skuldprincipen. AH:s bristande insikt i vad passagerarna i bilen skulle göra om han stannade bilen, gör att han inte har *haft tillfälle* att rätta sig efter lagen. Hade AH insett att en misshandel skulle äga rum om han stannade bilen, hade han däremot kunnat rätta sig efter lagen, genom att exempelvis låta bli att stanna bilen när han blev uppmanad till det. AH kan inte heller anses ha skuld till en otillåten gärning som han inte haft någon kännedom om. Enligt mig strider inte heller HD:s bedömning vad gäller det andra misshandelstillfället mot konformitets- eller skuldprincipen. AH:s vetskap om den första misshandeln gör att han haft tillfälle att undvika sin medverkan avseende det andra misshandelstillfället i betydligt högre grad jämfört med hans möjlighet att undvika detsamma vid det första tillfället. Jag är dock av uppfattningen att för fullständig förenlighet med konformitetsprincipen skulle AH behövt ha full insikt avseende vad passagerarna hade tänkt att göra om han stannade bilen. Vidare är min åsikt att AH har rått för sin gärning och att hans handling därför varit klandervärd, i enlighet med skuldprincipen. Detta eftersom han haft insikt i förhållande till vad som förmodligen skulle hända om han stannade bilen för en andra gång.²⁰⁴

6.3 Sturecompagniet-målet

6.3.1 Gärningen

Enligt HD var följande visat angående händelseförloppet i NJA 1996 s. 27; TZ, GM och FD och FaD hade nekats av Sturecompagniets ordningsvakt JJ att komma före i kön. Därefter utbröt slagsmål mellan JJ, några andra ordningsvakter och TZ, GM och FD. Innan männen avvek från platsen uttalade TZ hotelser mot JJ och de andra ordningsvakterna. Hotelserna innebar bl.a. att JJ skulle dödas. Efter bråket åkte männen i FD:s bil till

²⁰⁴ För en längre analys ur ett konformitets- och skuldperspektiv, se avsnitt 8.2.

Hagsätra med FaD som förare. I bilen diskuterades de skador som GM och TZ fått. De var arga och ville hämnas. Väl framme i Hagsätra hämtade TZ ett automatvapen. Därefter återvände man med bilen till centrum. I bilen laddade TZ vapnet med 20 patroner. Bilen stannade först till på Lästmakargatan där TZ, GM och FD gjorde en rekognosceringstur mot Sturecompagniet. Sedan kördes bilen till Birger Jarlsgatan. TZ, GM och FD gick ur bilen medan FaD körde tillbaka till Lästmakargatan för att vänta. TZ, GM och FD gick till Humlegården. Där utbröt en diskussion om vad som skulle genomföras. Därefter gick de över Sturegatan mot Sturecompagniet. Sedan de kommit över Sturegatan stannade GM och FD till vid en port eller en affär. GM bar vapnet under sin rock. TZ gick mot Sturecompagniet men rusade sedan tillbaka, tog vapnet från GM och började gå mot Sturecompagniets entré. GM gick snett bakom TZ och FD gick snett framför. Vid entrén avlossade TZ några skott mot marken och sedan två serier automateld in mot entrén. Ett flertal personer träffades av skotten, varav fyra så allvarligt att de avled. En av de avlidna var ordningsvakten JJ. Därefter har alla tre gemensamt lämnat platsen.

6.3.2 HD:s bedömning

HD ansåg att GM och FD genom sina åtgärder envar främjat de gärningar som bestod i att TZ skjutit ihjäl fyra personer, skadat många andra och utsatt ytterligare andra för livsfara eller fara för svår kroppsskada. Angående frågan om de haft uppsåt i förhållande till åtgärden att skjuta mot människor med död och personskador som följd, ansåg HD att bedömningen försvårades av att ingen av dem hade kontrollen över vad som skulle ske med vapnet. Vapnet hanterades av TZ i det avgörande skedet. GM och FD hade dock, efter den inledande situationen, återvänt till Sturecompagniet tillsammans med TZ, med ett mycket farligt, skarpladdat vapen.

Enligt HD låg det nära till hands att dra slutsatsen att syftet med att återvända var att skjuta mot vakterna eller i vart fall mot JJ för att sätta de initiala hotelserna i verket. GM och FD hade dock hävdat att avsikten med att återvända med vapnet var att de båda skulle slå JJ medan TZ skulle hålla vakterna i schack genom att hota med vapnet. Detta påstående om deras avsikter kunde enligt HD inte lämnas utan avseende. HD påpekade även att det inte framkommit något direkt stöd för att det funnits en överenskommelse, eller var underförstått att vapnet skulle komma till användning. HD ansåg därför att det inte var styrkt att GM eller FD, vid sina åtgärder fram till att TZ ryckte åt sig vapnet och började gå mot Sturecompagniet, handlat med avsikt att vapnet skulle användas till att skjuta mot vakterna eller mot JJ för att döda. Om GM eller FD efter att TZ skjutit de inledande skotten mot marken hade fortsatt framåt eller ställt sig nära TZ när denne sköt in mot restaurangen, skulle detta utgjort ett starkt stöd för att de avsåg understödja TZ i hans handlande. Detta var dock inte fallet. Istället ansåg HD att man fick godta GM och FD:s uppgifter om att de blivit chockade av skotten och stannat upp. HD konstaterade därför att varken GM eller FD främjat de begångna gärningarna med direkt uppsåt.

Därefter prövade HD om de handlat med eventuellt uppsåt, genom att göra det s.k. hypotetiska provet avseende GM och FD. För att eventuellt uppsåt skulle föreligga krävdes det således att det vid GM:s och FD:s handlande skulle ha förelegat en risk för att TZ skulle komma att skjuta människor och därigenom döda och skada vissa, att de insett risken samt att de skulle ha handlat på samma sätt om de varit säkra på att TZ skulle agera sig på nämnda sätt. Av betydelse för bedömningen att det fanns en risk för skottlossning var bl.a. att vapnet var laddad med 20 patroner, att TZ uppträtt aggressivt och var upprörd över behandlingen som han fått utstå av ordningsvakterna, att ordningsvakterna utan tvekan skulle försöka avvärja TZ för att avstyra en eventuell misshandel. HD slog fast att det var uppenbart att det fanns en betydande risk att TZ skulle komma att skjuta mot människor. GM och FD har känt till de omständigheter som grundade risken och måste enligt HD därför ha insett risken. Det gick dock enligt HD inte att med säkerhet fastslå att GM eller FD skulle ha handlat som de gjorde, om de var säkra på att TZ skulle skjuta mot människor. Åtalet för medhjälp till mord och medhjälp till försök till mord, bifölls därför inte av HD. Istället dömdes GM och FD för medhjälp till grovt vållande till annans död och medhjälp till grovt vållande till kroppsskada.²⁰⁵

Kommentar:

HD verkar inte hysa några tvivel om att GM och FD främjat medverkansobjektet (bestående i bl.a. mord och försök till mord) och därmed begått en otillåten gärning genom att de tillsammans med TZ återvänt till Sturecompagniet med ett laddat vapen. Istället har HD fokuserat på bedömningen av GM och FD:s uppsåt till medverkansobjektet, d.v.s. TZ:s otillåtna gärningar. Avseende uppsåtsbedömningen tycks HD lägga stor vikt vid det faktum att männen inte uttryckligen kommit överens om exakt vad som skulle ske när de väl kom fram till Sturecompagniet. Det var t.ex. inte uttalat att vapnet skulle avlossas emot någon människa. Enligt GM och FD:s uppfattning skulle vapnet endast användas för att skrämmas. Vidare var det enligt HD visat att GM och FD stannat upp och blivit chockade när TZ började avlossa skott. Av detta drog HD slutsatsen att GM och FD inte haft direkt uppsåt (numera avsiktssuppsåt) i förhållande till följderna av TZ:s gärningar. Att HD bedömt att GM och FD inte haft avsiktssuppsåt i förhållande till de av TZ åstadkomna följderna är enligt mig en logisk följd av att HD verkar bedöma att det verkliga händelseförloppet hade sparat ur på ett sådant sätt att det i mycket hög utsträckning kommit att avvika från det händelseförlopp som GM och FD tänkt sig. Deras föreställning om det tänkta händelseförloppet var ju att vapnet skulle användas för att skrämmas, inte avlossas. Enligt täckningsprincipen krävs

²⁰⁵ TR dömde TZ för mord och försök till mord. GM och FD dömdes för medhjälp till mord, medhjälp till grovt vållande till annans död och medhjälp till grovt vållande till kroppsskada. GM och FD överklagade domen. HovR ändrade TR:s dom och dömde istället GM och FD för medhjälp till grovt vållande till annans död och medhjälp till grovt vållande till kroppsskada.

det en huvudsaklig överensstämmelse mellan medhjälparens föreställning av händelseförloppet och händelseförloppet så som det blivit bevisat i processen, se avsnitt 4.3. Då GM och FD snarare tänkt sig att den otillåtna gärningen skulle bestå i hot om våld än mord, har någon huvudsaklig överensstämmelse därför inte funnits.

När HD sedan gick över till att pröva om de haft eventuellt uppsåt i förhållande till TZ:s gärningar konstaterade de att två av kriterierna var uppfyllda: det fanns en betydande risk för att TZ skulle avlossa vapnet och denna risk hade GM och FD insett. HD ansåg dock inte att det var klarlagt att de skulle ha agerat som de gjorde om de var säkra på att TZ skulle börja skjuta mot människor. Som nämnts i avsnitt 4.2.3 har man numera övergett det s.k. hypotetiska provet. Det är inte självklart hur prövningen hade sett ut om HD istället hade prövat om GM och FD haft likgiltighetsuppsåt i förhållande till gärningsomständigheterna och effekterna av TZ:s gärningar. Min bedömning är dock att HD förmodligen hade kommit fram till samma resultat. GM och FD har i och för sig haft en misstanke i förhållande till att effekterna kunde inträda eller att relevanta omständigheter kunde föreligga, men det kan inte med säkerhet sägas att de i gärningsögonblicket godtog eller accepterade att TZ skulle avlossa skott mot människor.

Det verkliga händelseförloppet, såsom det blivit visat i rättsprocessen	GM och FD:s föreställning av det tänkta händelseförloppet
TZ tog vapnet från GM.	TZ skulle använda vapnet på något sätt.
TZ sköt två serier automateld in mot entrén.	Avsikten var att TZ skulle använda vapnet i syfte att hota ordningsvakterna. Det fanns dock en betydande risk för att TZ istället skulle avlossa vapnet.
Flera personer träffades av skotten, varav fyra avled.	Avsikten var inte att någon person skulle avlida eller träffas av något skott. Det fanns dock en risk för att någon eller några skulle skadas om TZ avlossade vapnet.

Sammanfattningsvis tycks HD mena att GM och FD:s bild av det tänkta händelseförloppet avvek i så stor grad från det verkliga händelseförloppet, att de inte kan sägas ha haft avsiktssuppsåt i förhållande till följderna av TZ:s otillåtna gärning. HD har vid prövningen av om de tilltalade haft eventuellt uppsåt i förhållande till medverkansobjektet dock konstaterat att deras bild överensstämte med verkligheten i tillräcklig grad, genom att de insett att det funnits en betydande risk för att TZ skulle avlossa vapnet, jämför tabellen ovan. Härvid har således inte någon relevant avvikelser mellan föreställt händelseförlopp och verkligt händelseförlopp funnits, det har rört sig om samma rättsstridiga gärning.

Slutsatsen av HD:s resonemang är att när en medhjälparens föreställning om det föreställda medverkansobjektet avviker på ett sådant sätt att uppenbarligen inte kan sägas röra sig om *samma rättsstridiga gärning* –

finns det sådana brister i uppsåtstäckningen att medhjälparen inte kan ställas till ansvar för ett uppsåtligt främjande. Det är dock omöjligt att dra några generella slutsatser avseende *hur mycket* ”bilderna” kan avvika från varandra och fortfarande sägas överensstämma.

Belysning ur ett konformitets- och skuldperspektiv

Jag anser att HD:s bedömning i detta fall är i enlighet med såväl konformitets- som skuldprincipen. Eftersom att GM och FD var av uppfattningen att vapnet skulle användas till att hota ordningsvakterna (inte för att skjuta med), har deras bristande insikt i det verkliga medverkansobjektet enligt mig gjort att de inte *haft tillfälle* att rätta sig efter lagen. Händelseförloppet utvecklade sig relativt fort när de väl kommit fram till Sturecompagniet, där TZ utförde de otillåtna gärningarna som utgjort medverkansobjektet i detta fall. För att GM och FD ska ha kunnat rätta sig efter lagen, skulle en insikt avseende denna händelseutveckling ha krävts. Deras medverkan kan visserligen sägas vara klandervärd. Det är dock tveksamt om de kan sägas ha rätt för sin medverkan till det aktuella medverkansobjektet.

6.4 Fritagningsmålet

6.4.1 Gärningen

I RH 2001:52 ansåg HovR att följande var utrett avseende händelseförloppet; JO avtjänade ett fängelsestraff på Kriminalvårdsanstalten Hall. Vid det aktuella tillfället åtföljdes JO av tre kriminalvårdstjänstemän när denne var på en bevakad permission i Nyköping. Två eller tre personer hade kommit åkande i en tillgripen bil. Bilen hade framförts och stannat nära JO och vårdarna. Personerna hade stigit ut ur bilen för att sedan hota vårdarna, bl.a. genom att rikta ett hagelgevär eller liknande mot en av dem. Under tiden hade JO fritagits och satt sig i bilen. Personerna och JO har sedan lämnat området med den aktuella bilen.

Det var visat att AS hade tillgripit den bil som senare använts när JO fritogs. Det var även utrett att AS kört denna bil på morgonen samma dag som fritagningen. Det var även klarlagt att han befunnit sig i Nyköping runt tidpunkten då fritagningen ägde rum. Det hade av utredningen vidare framkommit att det på kvällen före fritagningen förekommit ett antal telefonsamtal mellan två telefoner som huvudsakligen disponerats av AS och MG. MG och JO hade tidigare suttit intagna på samma anstalt. Slutligen var det också klarlagt att AS, elva dagar efter fritagningen, anträffats i en lägenhet med bl.a. den fritagne JO och MG.

6.4.2 HovR:s bedömning

HovR ansåg att flera av de utredda omständigheterna var försvårande för AS. Omständigheterna talade enligt HovR med styrka för att AS insett att

bilen skulle kunna komma att användas i något brottsligt sammanhang. En sådan insikt ansåg dock inte HovR vara tillräckligt för att fälla honom till medverkansansvar. Enligt HovR krävs även att den gärning som AS objektivt sett medverkat till genom att tillhandahålla flyktbilen, var för honom i någon mån konkretiserad. Det fanns ingenting i utredningen som visade att AH fått kännedom om vad bilen skulle användas till. Detta innebar enligt HovR att det inte med tillräcklig grad av säkerhet hade visats att AS medverkat till brottet. HovR fann därför, i likhet med TR, att åtalet skulle ogillas.²⁰⁶

Kommentar:

Det kan inledningsvis noteras att gärningspersonerna i detta fall inte var identifierade, vilket ju inte heller krävs för att en medhjälpare ska kunna ställas till ansvar (jmf. avsnitt 5.2). Det räcker med att det i fallet var visat att *någon* hade utfört den otillåtna gärningen som konstituerade medverkansobjektet. Avseende AS menade HovR att han förvisso gjort sig skyldig till en otillåten gärning (nivå A1-A2) genom att han tillhandahållit flyktbilen. Detta verkar HovR räkna som ett *främjande*. Det var dock inte visat att hans uppsåt täckte gärningsomständigheterna eller följderna som konstituerade medverkansobjektet.

Det verkliga händelseförloppet, såsom det blivit bevisat i rättsprocessen	AS föreställning av händelseförloppet
AS har tillhandahållit flyktbilen.	AS har tillhandahållit en bil.
Bilen har använts och möjliggjort fritagningen av JO.	Bilen skulle användas i något brottsligt sammanhang.

Tabellen ovan visar de skillnader och likheter som funnits avseende AS föreställning av händelseförloppet och det verkliga händelseförloppet. Vid bedömningen av huruvida tillräcklig uppsåtstäckning fanns, menade HovR att det inte var tillräckligt att AS hade insett att bilen skulle användas *i något brottsligt sammanhang*. Medverkansobjektet, dvs. främjandet av flykt, var inte på något sätt konkretiserat för AS. Det fanns därför inte en tillräcklig grad av överensstämmelse mellan AS föreställning av händelseförloppet och det händelseförlopp som faktiskt ägt rum, och därmed relevanta brister rörande uppsåtstäckningen. Slutsatsen av HovR:s domskäl är att det inte är tillräckligt att medhjälparens föreställning om medverkansobjektet endast är konkretiserat så till vida att det står klart att det rör sig om *något brottsligt*.

Belysning ur ett konformitets- och skuldperspektiv

Min åsikt är att HovR:s bedömning är helt förenlig med konformitets- och skuldprincipen. AS hade en oerhört vag föreställning av medverkansobjektet, nämligen att det rörde sig ”om något brottsligt”. Detta

²⁰⁶ Åtalet mot AS för medhjälp till främjande av flykt lämnades utan bifall av TR. Åklagaren överklagade domen.

medför enligt mig att AS omöjligan har kunnat rätta sig enligt lagen och han kan heller inte ansetts ha rått för sin gärning.²⁰⁷

6.5 Carry-fallet

6.5.1 Gärningen

I NJA 2007 s. 929 fann HD att följande var utrett i målet; CB och GK hade varit företrädare för Carry AB och Carry International AB. CB hade även drivit näringsverksamhet i MBC Transport. CB och GK hade därför haft ansvar för fullgörande av bokföringsskyldighet samt för redovisning av skatt och avgift. Till dessa företag hade ett flertal fakturor ställts för påstått utförda transporttjänster. CB och GK hade låtit bokföra dessa fakturor i företagens grund- och huvudböcker samt i skattedeclarationer lämnat uppgifter om mervärdesskatt, arbetsgivaravgifter och skatteavdrag utifrån fakturorna. Det var i målet utrett att de angivna fakturorna inte svarade mot verkliga förhållanden utan upprättades och användes i syfte att dölja utbetalning av s.k. svart ersättning till de chaufförer som CB och GK anlitat i sina företag.

RT var i sin tur företrädare för flera olika bolag. Han hade låtit öppna konton till åtminstone två av dessa företag. CB och GK gjorde insättningar till dessa konton. Insättningarna återförde RT sedan till CB och GK genom att göra kontantuttag från de nyöppnade kontona, för att sedan ge tillbaka dessa till CB och GK. För detta erhöll RT ersättning av CB och GK.

6.5.2 HD:s bedömning

HD fann att det var visat att grunden för insättningarna på RT:s konton var osanna fakturor. Fakturabeloppen användes sedan av CB och GK till svarta löner i deras företag. Med fakturorna som grund har det till Skatteverket lämnats oriktiga uppgifter vilket fått till följd att staten undandragits skatter och avgifter. RT har genom att ta ut pengarna från kontona och överlämna dessa till CB och GK främjat deras gärningar. HD fastslog att det även var klarlagt att RT haft uppsåt till de faktiska omständigheter som utgjort främjandet.

Angående om RT även haft uppsåt som täcker att huvudbrottet skulle komma till stånd (medverkansobjektet) uttalade HD följande; HD hänvisade inledningsvis till Jareborgs uttalande²⁰⁸ om att det vid uppsåtstäckning inte krävs fullständig överenskommelse mellan en tilltalads föreställning om händelseförloppet och det verkliga händelseförloppet. När flera personer är involverade i en brottslig verksamhet har inte alltid varje medverkande vetskap om hur brottet närmare går till, och detta kan inte heller krävas för

²⁰⁷ För en mer utförlig analys av detta rättsfall ur ett konformitets- och skuldperspektiv, se avsnitt 8.2.

²⁰⁸ Jareborg 2001, s. 334.

att uppsåtskravet ska vara uppfyllt. I vilken utsträckning uppsåtstäckning måste finnas kan inte anges generellt, utan får bli beroende av den aktuella gärningen. Däremot är ett grundläggande krav att brottsrekvisiten enligt det aktuella straffbudet är uppsåtstäckta. Gällande skattebrott av det i målet aktuella slaget måste uppsåtet enligt HD omfatta att det ska lämnas oriktiga uppgifter till Skatteverket, varigenom fara uppkommer för att skatt eller avgift undandras det allmänna. HD påtalar med hänvisning till ett förarbete som rör skattebrott²⁰⁹ att det dock inte krävs att uppsåtet omfattar vilka skatter och avgifter som kan påverkas av handlandet eller exakt vilket belopp som riskerar att undandras. Uppsåtstäckning behövs heller inte avseende sådana omständigheter som i vilket bolag skatteundandragandet sker eller vilka personer som står bakom huvudbrottsligheten.

RT kände till att de personer som mottog pengarna sysslade med brottslig verksamhet men insåg inte att det gällde skattebrott. RT kände heller inte till huvudgärningspersonerna eller deras bolag. RT missbrukade vid tidpunkten för gärningarna narkotika och tänkte därför inte närmare på vad de omfattande kontantuttagen avsåg. RT har därför inte haft insikt om att han genom hanteringen av kontanterna medverkade till skattebrott. HD menade att han dock insett att det förelåg en *avsevärd risk* för att kontanthanteringen ingick som ett led i en verksamhet som innebar att oriktiga uppgifter lämnades till Skatteverket med syfte att undandra staten skatter och avgifter. Det var dessutom enligt HD uppenbart att RT varit likgiltig inför det förhållandet att hans åtgärder medverkade till ett skatte- och avgiftsundandragande. HD fällde RT för medhjälp till CB:s och GK:s grova skattebrott.²¹⁰

Kommentar:

När HD går in på frågan om uppsåtstäckning inleder man med att uppställa vilka minimikrav som gäller för all prövning av uppsåtstäckning (och således också uppsåtstäckningen när medhjälpsansvar aktualiseras). Intressant här är att HD inte väljer att hänvisa till SOU 1996:185, där man uttalat att det i vart fall krävs en *huvudsaklig* överensstämmelse mellan den tilltalades föreställning om händelseförloppet som utgör gärningen och det verkliga händelseförloppet såsom det är bevisat i en rättsprocess.²¹¹ Istället väljer man att endast hänvisa till Jareborgs uttalande om att det i vart fall inte krävs en *fullständig* överensstämmelse. Vidare konstaterar HD att ett grundläggande krav som täckningsprincipen uppställer i vart fall är rekvisiten i det aktuella straffbudet är uppsåtstäckta. För att ta reda på vilka ytterligare krav, utöver dessa minimikrav som gäller, måste man enligt HD se till den aktuella gärningen i fråga. I avsnitt 4.4 har jag beskrivit att frågan

²⁰⁹ Prop. 1995/96:170 s. 159.

²¹⁰ TR dömde CB och GK för grovt skattebrott, försvårande av skattekontroll och bokföringsbrott. TR ogillade åtalet mot RT. HovR gjorde ingen annan ändring i sak beträffande CB och GK än att näringsförbuden förlängdes till 6 år. Avseende RT fastställde HovR TR:s domslut.

²¹¹ SOU 1996:185, del 1, s. 81.

om *i vilken grad* uppsåtstäckning krävs har ansetts vara oklart, främst p.g.a. att det sällan berörs i rättspraxis eller i förarbetena. I detta fall hänvisar HD dock till uttalanden som gjorts avseende uppsåtstäckning i ett förarbete som rör skattebrott. I den aktuella propositionen har det bl.a. slagits fast att det för skattebrott inte krävs att uppsåtet omfattar *vilka* skatter och avgifter som berörs eller exakt vilket belopp som riskerar att undandras. I förarbetet har man alltså uttryckligen gjort vissa inskränkningar avseende vad som måste vara uppsåtstäckt. Att medhjälparen har uppsåt till medverkansobjektet i detta fall innebär endast att medhjälparens uppsåt måste omfatta att det ska lämnas oriktiga uppgifter till Skatteverket, varigenom fara uppkommer för att skatt eller avgift undandras det allmänna.

Det verkliga händelseförloppet, såsom det blivit bevisat i processen.	RT:s bild av händelseförloppet
CB & GK hade ansvar för bokföring och redovisning av skatt och avgift för bl.a Carry-företagen.	RT visste varken om att dessa företag existerade eller att CB & GK hade något ansvar för redovisning av skatt och avgift.
RT hade mottagit pengar från CB & GK på två konton som han själv öppnat. RT hade sedan gjort kontantuttag från dessa konton och därefter lämnat tillbaka pengarna till CB & GK. För detta har RT erhållit en ersättning från CB & GK.	RT:s bild av händelseförloppet stämmer helt överens med det verkliga händelseförloppet.
CB & GK lät upprätta falska fakturor.	RT har inte känt till att några fakturor upprättats.
CB & GK lät bokföra dessa falska fakturor och lämnade sedan osanna uppgifter till skatteverket, med fakturorna som grund. Staten undandros p.g.a. de osanna uppgifterna skatter och avgifter.	RT visste inte om att CB & GK lämnat osanna uppgifter till skatteverket, med fakturorna som grund. RT hade inte insikt i att något skattebrott begåtts.
CB & GK sysslade med skattebrottslighet.	RT visste om att CB och GK sysslade med någon typ av brottslighet.
RT:s kontantuttag hade möjliggjort att CB & GK kunnat lämna osanna uppgifter till Skatteverket.	RT hade insett att det förelåg en avsevärd risk för att kontanthanteringen ingick som ett led i en verksamhet som innebar att oriktiga uppgifter lämnades till Skatteverket med syfte att undandra staten skatter och avgifter.

I tabellen ovan framkommer att det finns flera skillnader avseende RT:s föreställning av händelseförloppet och det verkliga händelseförloppet. RT kände exempelvis varken till att Carry-företagen existerade, att CB och GK låtit upprätta falska fakturor eller att de med fakturorna som grund lämnat osanna uppgifter till Skatteverket. Ingen av dessa skillnader påverkade dock HD:s bedömning att ”bilderna” av händelseförloppen överensstämde i tillräcklig omfattning och därmed uppfyllde de krav som täckningsprincipen uppställt i detta fall. Att RT:s föreställning av medverkansobjektet omfattat att det funnits en avsevärd risk för att det funnits en verksamhet som

inneburit att oriktiga uppgifter skulle lämnas till Skatteverket med syfte att undandra staten skatter och avgifter, var alltså tillräckligt. Detta, tillsammans med att han också varit likgiltig i förhållande till förverkligandet av denna risk, medförde att han haft likgiltighets uppsåt till medverkansobjektet. HD bedömde även att RT haft uppsåt i förhållande till att han främjat medverkansobjektet, detta tycks svårt att ifrågasätta då RT haft full insikt i förhållande till de faktiska omständigheter som utgör underlag för bedömningen att han främjat gärningen. Det är svårt att dra några generella slutsatser av detta fall, rörande täckningsprincipens omfattning när medhjälpsansvar aktualiseras. De inskränkningar rörande kraven på uppsåtstäckningen som HD har konstaterat finnas i detta fall, rör ju specifikt skattebrottslighet. Jag anser dock att HD i detta fall gett uttryck för vad man anser vara "minimikraven" gällande uppsåtstäckning när medhjälpsansvar aktualiseras. Det krävs inte fullständig överensstämmelse mellan medhjälparens föreställning av medverkansobjektet och det "verkliga" medverkansobjektet. Medhjälparen måste inte ha någon närmare vetskap om hur brottet närmare går till. Underförstått krävs det dock någon form av överensstämmelse. Vidare är ett minimikrav att rekvisiten i den aktuella straffbestämmelsen ska vara täckta av medhjälparens uppsåt.

Belysning ur ett konformitets- och skuldperspektiv

Avseende HD:s bedömning i Carry-fallet anser jag att den i huvudsak överensstämmer med såväl konformitets- som skuldprincipen. RT hade förvisso ingen insikt i flera av de omständigheter som utgjorde medverkansobjektet, exempelvis upprättandet av falska fakturor. RT hade dock en insikt om att det förelåg en avsevärd risk för att kontanthantering var en del i en verksamhet som innebar att oriktiga uppgifter lämnades till Skatteverket. RT har alltså inte endast misstänkt att det rör sig om *något brottsligt* när han medverkat genom att mot betalning ta emot pengar på sina konton för att sedan återföra dessa pengar till gärningspersonerna i fallet. Han har också insett att det fanns en risk för att kontanthantering mycket väl kunde vara del i en verksamhet som involverade skattebrottslighet. Jag anser därför att RT haft tillfälle att avbryta sin medverkan, när han nått denna insikt, samt att det är klandervärt att han inte gjorde det.

6.6 Piratebay-fallet

6.6.1 Gärningen

I RH 2013:27 ansåg HovR att följande var visat; På The Pirate Bays (TPB) webbplats hade flera s.k. torrentfiler laddats upp av andra personer än de tilltalade. De i målet aktuella torrentfilerna innehöll ett flertal upphovsrättsligt skyddade prestationer. När väl en fil laddats upp, givet vissa tekniska förutsättningar, kunde en internetanvändare få tillgång till verket från den plats och vid den tidpunkt han eller hon själv valt. Det var i målet visat att de aktuella torrentfilerna funnits tillgängliga för nedladdning

via TPB:s webbsida under perioden från den 1 juni 2005 till den 31 maj 2006.

FN, PS och CL hade svarat för organisationen, administrationen, systematiseringen, programmeringen samt finansieringen och driften av fildelningstjänsten TPB. FN hade vidtagit rent operativa åtgärder för programmering av trackerfunktionen, utveckling av fildelningstjänsten och tagit ansvar för den dagliga driften av TPB. PS hade hjälpt till med att driva in fordringar till TPB, medverkat när annonsavtal träffades och varit operativt engagerad i utvecklingen av fildelningstjänsten. CL hade tillhandahållit bredbandsuppkoppling och datorskåp till TPB. Han hade även kostnadsfritt upplåtit datorer för driften av TPB.

6.6.2 HovR:s bedömning

HovR konstaterade först att brott mot upphovsrättslagen hade begåtts genom ett olovligt överförande och tillgängliggörande av upphovsrättsligt skyddade verk till allmänheten. Vilka personer som begått de otillåtna gärningarna var okänt, vilket HovR slog fast inte hade någon betydelse för frågan om medhjälp. HovR ansåg att TPB:s webbplats genom sina sökfunktioner, lagrings- och uppladdningsmöjligheter för torrentfiler samt tracker innehöll en tjänst som underlättade de otillåtna gärningarna. Även om tjänsten inte varit någon nödvändig förutsättning för att brotten skulle komma till stånd hade den gjort det enklare och snabbare för användarna av tjänsten att överföra verken till allmänheten. HovR ansåg att FN genom att operativt ta ansvar för programmeringen, systematiseringen och den dagliga driften av tjänsten, främjat de otillåtna gärningarna. PS hade främjat upphovsrättsbrotten genom att bl.a. driva in fordringar och genom att vara operativt delaktig i utvecklingen av TPB. CL hade främjat gärningarna genom att tillhandahålla bredbandsuppkoppling och datorskåp till TPB.

HovR gick sedan in på frågan om uppsåtstäckning. HovR konstaterade att det för uppsåtstäckning av medverkansobjektet inte krävs fullständig överensstämmelse mellan medhjälparens föreställning om händelseförloppet och det verkliga förloppet och hänvisade till NJA 2007 s. 929 (Carry-fallet). HovR ansåg vidare att generellt sett måste inte en medhjälpare ha någon närmare kunskap om hur brottet i detalj är beskaffat. HovR hänvisade även till Jareborgs ståndpunkt att gränsen för hur obestämd en medhjälparens verklighetsbild får vara sätts av de rekvisit som lagen anger för den brottsliga gärningen.

Av detta drog HovR följande slutsats; En person som tillhandahåller en tjänst på internet och rent generellt är medveten om risken för att denna emellanåt brukas för spridning av illegalt material kan inte bara på den grunden anses ha uppsåt till vilket brott som helst, exempelvis förtal, barnpornografibrott, hets mot folkgrupp osv. som har utförts med hjälp av tjänsten. Om en tjänsteleverantör däremot har insikt om samtliga förhållanden som måste föreligga för att ett upphovsrättsintrång ska vara för

handen, täcker dennes uppsåt detta brott. I det aktuella fallet hade FN inte känt till att just den musik, spel och filmer som åtalet avsåg, varit föremål för fildelning via webbsidan TPB. Han visste heller inte om vem som laddat upp filerna på sidan, i vilken omfattning de enskilda verken överförts eller hur länge fildelningen pågått. HovR konstaterade att detta dock inte krävdes för medhjälpsansvar. FN kände till att torrentfiler med upphovsrättsligt skyddat material var frekvent förekommande på TPB:s webbplats, att dessa lagts ut utan rättighetshavarnas godkännande samt att verken överfördes till allmänheten med hjälp av TPB:s tjänster. HovR fann därför att FN:s uppsåt täckt såväl medverkansobjektet som medverkansgärningen.

Avseende CL:s uppsåt konstaterade HovR att han visste om att TPB:s tjänster var inriktade på att underlätta fildelning av bl.a. musik, film och spel dvs. upphovsrättsligt skyddade verk. Genom e-post som CL skickat till sina juridiska rådgivare ansåg HovR det visat att CL förstått att fildelningen i betydande omfattning skedde utan rättighetsinnehavarnas samtycke. HovR menade därför att även om hans syfte varit ett annat så har de upphovsrättsintrång som han främjat genom tillhandahållande av datorer, bandbredd och datorskåp varit en ofrånkomlig bieffekt. Han hade därför ett indirekt uppsåt till medverkansobjektet. När HovR övergick sedan till prövningen av PS:s uppsåt. Genom sitt engagemang i TPB hade PS enligt HovR haft ett direkt eller indirekt uppsåt till att främja de upphovsrättsintrång som användarna gjort sig skyldiga till. Hans uppsåt täckte därför medverkansobjektet. Angående hans uppsåt till medverkansgärningen ansåg HovR att PS åtgärder haft som syfte att bidra till finansieringen, systematiseringen samt driften av TPB.

FN, CL och PS dömdes av HovR för medhjälp till brott mot upphovsrättslagen.²¹²

Kommentar:

Inledningsvis kan sägas att det finns många likheter mellan HovR:s resonemang i detta fall och HD:s slutsatser i Carry-fallet. HovR hänvisar direkt till Carry-fallet och upprepar HD:s konstaterande att det inte krävs fullständig överensstämmelse mellan den tilltalades föreställning av händelseförloppet och det verkliga händelseförloppet. I Carry-fallet slog man även fast att en medhjälpare inte behöver ha någon närmare kunskap om hur brottet är beskaffat för att kunna ha uppsåt i förhållande till medverkansobjektet. Även detta resonemang återupprepar HovR i det förevarande fallet. HovR anser vidare, precis som HD i Carry-fallet, att man måste se till rekvisiten i det specifika straffbudet för att mer i detalj kunna klarlägga vad som måste vara uppsåtstäckt. I det aktuella fallet bestod medverkansobjektet i ett olovligt överförande och tillgängliggörande av

²¹² I TR dömdes FN, PS och CL för medhjälp till brott mot upphovsrättslagen.

upphovsrättsligt skyddade verk till allmänheten. HovR ansåg därför att en tjänsteleverantör som har insikt om samtliga förhållanden som måste föreligga för att ett sådant upphovsrättsintrång ska vara för handen, har uppsåtstäckning i förhållande till ett sådant intrång. HovR påpekar dock att det inte innebär att en tjänsteleverantör som rent generellt är medveten om risken för att illegalt material sprids genom den aktuella tjänsten, har uppsåt till vilket brott som helst, t.ex. hets mot folkgrupp eller barnpornografibrott.

Som tabellen nedan visar, finns det betydande skillnader mellan de tilltalades bild av händelseförloppet och det verkliga händelseförloppet. Ingen av de tilltalade hade någon kännedom eller kunskap om de specifika torrentfiler som var aktuella i fallet. De visste inte vad torrentfilerna hade för innehåll, vem som hade laddat upp eller ned filerna på TPB:s webbplats och de visste inte vem som ägde rättigheterna till filernas innehåll. HovR:s argumentation ovan gör emellertid att dessa skillnader inte bidrar till att det finns brister i uppsåtstäckningen för någon av de tilltalade. De har alla varit medvetna om att upphovsrättsligt material brukade finnas tillgängligt på TPB:s webbplats och att tillgängliggörandet av detta material ofta inte hade rättighetshavarnas godkännande och att de var medvetna om att dessa verk brukade överföras till allmänheten med hjälp av TPB:s tjänster. HovR var alltså av uppfattning att de tilltalades uppsåt därför också täckte rekvisiten för upphovsrättsligt intrång. Angående bedömningen av huruvida de tilltalades uppsåt även täckte medverkansgärningen ansåg HovR att detta var klarlagt genom att FL, CL och PS haft uppsåt till de faktiska omständigheter som konstituerade var och ens medverkansgärningar, jämför de tre första kolumnerna i tabellen nedan som visar att ”bilderna” stämmer överens avseende dessa omständigheter.

Händelseförloppet såsom det blivit visats i rättsprocessen.	FN, CL och PS:s föreställning av händelseförloppet
FN hade vidtagit operativa åtgärder för programmering av trackerfunktionen, utveckling av fildelningstjänsten och tagit ansvar för den dagliga driften av TPB.	FN:s bild av händelseförloppet stämmer helt överens med det verkliga händelseförloppet.
CL hade tillhandahållit bredbandsuppkoppling och datorskåp till TPB. Han hade även kostnadsfritt upplåtit datorer för driften av TPB.	CL:s bild av händelseförloppet stämmer helt överens med det verkliga händelseförloppet.
PS hade hjälpt till med att driva in fordringar till TPB, medverkat när annonsavtal träffades och varit operativt engagerad i utvecklingen av fildelningstjänsten.	PS:s bild av händelseförloppet stämmer helt överens med det verkliga händelseförloppet.
Ett antal, i målet specificerade, torrentfiler hade laddats upp på TPB:s webbplats.	FN, CL och PS hade inte känt till att just dessa torrentfiler varit föremål för fildelning via webbsidan TPB. De visste heller inte om vem som laddat upp filerna på sidan, i vilken omfattning de enskilda verken överförts eller hur länge fildelningen pågick.

Torrentfilerna innehöll upphovsrättsligt skyddade prestationer. Filerna fanns tillgängliga utan rättighetshavarnas godkännande.	FN, CL och PS kände till att torrentfiler med upphovsrättsligt skyddat material var frekvent förekommande på TPB:s webbplats och att dessa brukade läggas ut utan rättighetshavarnas godkännande.
Dessa torrentfiler fanns tillgängliga för nedladdning på TPB.	FN, CL och PS visste om att verk brukade överföras till allmänheten med hjälp av TPB:s tjänster.

Sammanfattningsvis kan av HovR:s slutsatser i Piratebay-fallet konstateras att miniminivån avseende uppsåtstäckning generellt får anses vara ganska låg. HovR:s tolkning av att den medverkande inte måste ha någon närmare vetskap om medverkansobjektet tolkas i detta fall, tillsammans med HovR:s tolkning av rekvisiten i det aktuella straffbudet, som att de tilltalade inte behöver ha *någon* kunskap om att just de i fallet konkreta gärningarna har ägt rum. Att de tilltalade haft uppsåt till omständigheten att det är frekvent förekommande att tjänsten TPB:s används för att olovligen tillgängliggöra upphovsrättsligt skyddat material till allmänheten, är alltså tillräckligt. Slutsatsen som gjorts avseende uppsåtstäckningen vid medhjälpsansvar vid en tolkning av HD:s bedömning i Carry-fallet, får därför anses förstärkas av HovR:s bedömning i detta fall. Täckningsprincipens krav på att den tilltalades föreställning om händelseförloppet som konstituerar medverkansgärningen ska överensstämja med verkligheten såsom den har blivit bevisad i rättsprocessen, kan vara väldigt lågt ställda, så länge rekvisiten i det aktuella straffbudet får sägas vara uppsåtstäckta.

Belysning ur ett konformitets- och skuldperspektiv

Jag är av åsikten att det finns vissa problem ur ett konformitetsperspektiv avseende HovR:s bedömning i detta fall. HovR har konstaterat att de tilltalade haft ett generellt uppsåt avseende att olovligt material sprids via TPB:s tjänster. HovR har vidare ansett att detta medför att de också haft uppsåt till medverkansobjektet, bestående av ett olovligt tillgängliggörande av vissa specifika verk. Detta trots att de tilltalade inte haft någon kännedom om att just dessa verk funnits tillgängliga för nedladdning på TPB:s webbplats. Det kan naturligtvis argumenteras för att de tilltalades generella insikt om att det var frekvent förekommande att olovligt material spreds på TPB medför att de *haft tillfälle* att rätta sig efter lagen, genom att upphöra med sin medverkansgärning. Mot detta kan invändas att det är svårt att avbryta en medverkansgärning avseende ett medverkansobjekt som man inte känner till. Rent hypotetiskt, om än inte särskilt troligt, hade kanske de tilltalade avbrutit sin medverkan om de varit medvetna om att just dessa verk fanns tillgängliga för nedladdning på TPB, utan rättighetsinnehavarnas samtycke. I linje med detta resonemang kan anföras att det även finns vissa problem sett ur ett skuldperspektiv. Hur kan en person ha skuld i förhållande till en specifik gärning som man inte känner till? Kan man verkligen rå för att just dessa verk funnits tillgängliga på TPB:s webbplats? Det kan såklart hävdas att det vore märkligt att hävda att de tilltalades agerande i detta fall inte skulle vara klandervärt. De har administrerat och finansierat en webbplats där majoriteten av verken som tillgängliggjorts varit

upphovsrättsligt material, där rättighetsinnehavarens samtycke till spridning inte funnits.

7 Slutsats och analys

7.1 Inledande anmärkningar

I det här avsnittet kommer en sammanfattande analys och slutsats avseende den huvudsakliga frågeställningen och de två första underfrågeställningarna att presenteras (d.v.s. fråga 1-3).²¹³ Dessa frågeställningar har framför allt syftat till att utreda gällande rätt och behandlas därför åtskilt från fråga 4, som snarare är av teoretisk och normativ karaktär. Det huvudsakliga målet med detta avsnitt är således att besvara fråga 1-3 samt förklara hur jag uppfyllt syftet med uppsatsen, så som det angivits i avsnitt 1.2.

Det övergripande syftet med detta arbete har varit att klarlägga, belysa och utreda vilka krav gällande rätt uppställer vid tillämpningen av täckningsprincipen när medhjälpsansvar aktualiseras. Ambitionen har varit såväl att försöka identifiera vilka eventuella oklarheter som finns avseende rättsläget som att bidra med ett svar på hur man ska tolka dessa oklarheter. Svaren på frågorna har sökts genom en studie av förarbeten, doktrin och praxis – i enlighet med den rättsdogmatiska metoden. Nedan kommer dessa oklarheter att presenteras och diskuteras med utgångspunkt i det resultat som arbetet presenterat i ovanstående avsnitt. För att kunna dra relevanta slutsatser och bidra med en god analys kommer även en sammanfattning av detta resultat att ges.

7.2 Vilka krav uppställs på uppsåtstäckning vid medhjälp?

Inledningsvis kan konstateras att de krav täckningsprincipen uppställer vid prövningen av det allmänna skuldkravet (nivå B1), gäller alljämt vid prövningen av om en medhjälpare haft tillräckligt uppsåt. Uppsatsen har därför, för att kunna besvara frågan om vilka krav som uppställs på uppsåtstäckning vid medhjälp, först undersökt täckningsprincipen på ett generellt plan. Härvid har konstaterats att täckningsprincipen är en straffrättslig princip med innebörd att en jämförelse måste göras mellan det verkliga händelseförloppet (så långt det är bevisat i processen) och det av gärningspersonen föreställda händelseförloppet. Vid en sådan jämförelse ska dessa olika jämförelseobjekt överensstämja och korrespondera med varandra. Uppsåtsbrist föreligger nämligen om det vid en sådan jämförelse inte kan sägas röra sig om samma rättsstridiga gärning. För straffrättsligt ansvar ska alltså nivån för det allmänna skuldkravet (B1) ”täcka” nivåerna för brottsbeskrivningsenlighet (A1) och för frånvaro av rättfärdigande omständigheter (A2).²¹⁴ En av kärnfrågorna när frågan om uppsåtstäckning

²¹³ Se avsnitt 1.3.

²¹⁴ Se presentationen av brottsbegreppet i kap. 3.

problematiseras rör hur mycket det verkliga händelseförloppet kan avvika från den tilltalades föreställning av händelseförloppet, utan att det kan sägas finnas brister vad gäller uppsåtstäckningen. Klart är att det inte kan krävas en fullständig överensstämmelse mellan bilderna. Ett sådant krav har ansetts orimligt eftersom gärningspersonen omöjligt kan föreställa sig det verkliga händelseförloppet med alla dess olikheter. I SOU 1996:185 har man dock ansett att det krävs en *huvudsaklig* överensstämmelse mellan bilderna. En utveckling av dessa frågor ges nedan när frågan om *vad* som ska uppsåtstäckas respektive *hur mycket* som ska uppsåtstäckas, behandlas.

I uppsatsen har konstaterats att det kan sägas finnas två olika aspekter på frågan om uppsåtstäckning. En aspekt avser *vad* som måste vara uppsåtstäckt. Gällande detta har anförts att en tolkning av brottsrekvisiten måste göras, brottsförutsättningarna i de enskilda straffbuden avgör nämligen i stor utsträckning vad som mer specifikt måste vara täckt av den tilltalades uppsåt. Härvid har bedrägeri nämnts som ett exempel, där tillräcklig uppsåtstäckning till skaderekvisitet i 9 kap. 1 § BrB anses finnas om den tilltalade har uppsåt till fara för förlust. Det krävs således inte att den tilltalade i detta fall har uppsåt till slutlig förlust. Den andra aspekten rör hur *mycket* täckning som krävs. Asp anser nämligen att svårigheterna avseende uppsåtstäckning ofta inte rör vad som ska uppsåtstäckas, utan hur tjockt det täckande uppsåtslagret måste vara. Frågan om i vilken grad uppsåtstäckning krävs, berörs sällan i förarbetena till de enskilda straffbestämmelserna och frågan har sällan behandlats i praxis. Ett undantag från detta hittas i Prop. 1999/2000:124 som behandlar frågan om smuggelbrott. En angränsande problematik som har berörts i denna framställning rör gränsen för hur obestämd den tilltalades uppsåt får vara utan att det får anses finnas brister i uppsåtstäckningen. Ibland är den tilltalades föreställning om vissa omständigheter väldigt vaga eller obestämda. För att avgöra sådana situationer har det i uppsatsen framkommit att en undersökning av lagens ord i den aktuella straffbestämmelsen måste göras. Vad gäller omständigheter som medför att brottet ska rubriceras på ett visst sätt har i detta arbete konstaterats att uppsåtstäckning krävs även i förhållande till sådana omständigheter.

I uppsatsen har det även nämnts att det ibland uppstår avvikelser i tiden mellan det verkliga och föreställda händelseförloppet. Sådana avvikelser kan i viss mån accepteras men utgångspunkten är att uppsåtet måste finnas vid tiden för den aktuella handlingen, eller i vart fall under dess slutfas. Ytterligare en situation som berör skillnader mellan det föreställda och verkliga händelseförloppet är när en tilltalad förväxlar objekten och när den tilltalade missar sitt mål och träffar ett annat. Ofta är inte den tilltalades uppsåt så bestämt att det för denne spelar någon roll vem eller vad som i slutändan blir brottsobjekt, så länge det är likvärdigt, så är ofta fallet vid exempelvis stöld. Ibland är uppsåtet dock så specifikt att det inte saknar betydelse om t.ex. ett helt annat objekt än det föreställda kommer till skada, även om det rör sig om ett likvärdigt objekt. Dyliga situationer och hur dessa ska hanteras har det inte funnits utrymme att gå närmare in på inom ramen för denna uppsats. Det har i arbetet dock konstaterats att det ofta

brister i uppsåtstäckningen när objektet inte alls är likvärdigt, det kan nämligen leda till att ett rekvisit i ett aktuellt straffbud inte är uppsåtstäckt.

I arbetet har även fastslagits att det finns två erkända undantag till täckningsprincipen: överskjutande rekvisit och fristående brottsrekvisit. Överskjutande uppsåtsrekvisit är ett krav på ett visst uppsåt som framgår redan av brottsbeskrivningen. Uppsåtsprövningen avseende sådana rekvisit prövas redan vid nivån för brottsbeskrivningsenlighet (A1) och behöver således inte prövas igen under nivån för det allmänna skuldkravet (B1). Vilka rekvisit som ska anses vara s.k. fristående rekvisit framgår oftast av förarbetena, ett exempel är att riket befinner sig i krigstillstånd. Dessa rekvisit behöver alltså inte uppsåtstäckas.

Redogörelsen ovan är det generella svaret på vad som gäller för uppsåtstäckning vid medhjälpsansvar. Det finns dock vissa särdrag avseende uppsåtstäckningen när ansvar för medhjälp aktualiseras. I denna framställning har beskrivits att en medhjälpare måste ha uppsåt såväl i förhållande till medverkansgärningen som till medverkansobjektet.

Medverkansobjektet består av gärningspersonens otillåtna gärning(ar), dvs. nivå A1-A2, dvs. omständigheter av objektiv betydelse. Uppsåtstäckningen sätts alltså här i relation till otillåtna gärningar som företagits av en eller flera andra personer. Alla otillåtna gärningar som gärningspersonen begår är av relevans för konstruerandet av medverkansobjektet, även om dessa för gärningspersonens räkning kommer att sorteras bort, exempelvis p.g.a. konkurrensregler. Till medverkansobjektet hör även s.k. överskjutande uppsåtsrekvisit. I uppsatsen har konstaterats att huvudregeln därför är att det är tillräckligt att medhjälparen har uppsåt till att gärningspersonen har erforderligt överskjutande uppsåt. Det har dock även redogjorts för att det i doktrin har ansetts att det i vissa fall är lämpligt att kräva att medhjälparens uppsåt omfattar att det överskjutande uppsåtet kommer att realiseras.

Med medverkansgärning avses medhjälparens otillåtna gärning. Denna otillåtna gärning ska bestå i ett främjande av en gärning, med råd eller dåd. Rekvisitet främja innebär att medhjälparen utövat något inflytande över händelseutvecklingen i brottsfrämjande riktning. Det räcker om detta inflytande endast har bestått i att styrka någon eller några av de andra medverkande i deras brottsliga beslut. Detta har ansetts vara väldigt lågt ställda krav på straffrättsligt ansvar. Asp m.fl. har uttalat viss kritik avseende detta och påtalat att det många gånger kan vara rena tillfälligheter som avgör om ansvar ska utkrävas eller inte.

Att gärningen ska främjas med råd eller dåd betyder att främjandet ska ha skett med fysiska eller psykiska medel. Medhjälparens uppsåt måste i förhållande till medverkansgärningen således täcka att hen främjat viss gärning med råd eller dåd. Härvid räcker det att hen har uppsåt i förhållande till de faktiska omständigheter som utgör underlag för bedömningen att hen har främjat gärningen. Det är inte nödvändigt att hen själv gör samma

bedömning av omständigheterna och det krävs inte att medhjälparen agerar i direkt syfte (avsiktsuppsåt) att främja gärningen.

Ovan har på ett övergripande sätt redogjorts för frågan om vilka krav som uppställs vid uppsåtstäckning vid medhjälp. Såväl på ett generellt plan avseende täckningsprincipens omfattning och innebörd, som mer specifikt genom de speciella krav som uppställs när just medhjälp aktualiseras. I avsnitt 1.3 har dock nämnts att frågan om uppsåtstäckning kan brytas ner i mer specifika underfrågor. Dessa frågor kommer att behandlas nedan.

7.2.1 Hur konkret måste medhjälparens föreställning vara avseende medverkansobjektet?

I doktrin har det getts uttryck för att det finns oklarheter gällande hur konkretiserad medhjälparens föreställning måste vara avseende medverkansobjektet. Enligt Strahl måste medhjälparen ha uppsåt att främja en gärning som är någorlunda individualiserad, hur noga gärningen måste vara individualiserad är dock ovisst enligt Strahl. Asp m.fl. anser att medhjälparens uppsåt måste avse ett medverkansobjekt som ”i viss mån är individualiserat till sin typ och konkreta utformning i tid och rum”. Det har dock av vissa i doktrin ansetts att en medhjälpare inte måste veta hur den gärning den främjar närmare ska gå till eller exakt vem eller vad som kommer att vara objektet för den otillåtna gärningen.

Jag anser att dessa uttalanden om kraven på medverkansobjektets konkretisering är ytterst otydliga. Vad innebär egentligen att någon inte vet hur en gärning ”närmare ska gå till”? Detta skulle kunna innebära en extremt vag föreställning om den otillåtna gärning som medhjälparen i fråga främjar. Det skulle också kunna syfta till att det omöjligen kan krävas detaljkunskap om exakt vad den otillåtna gärningen kommer att bestå i eller hur händelseförloppet i detalj kommer att utvecklas. Likaså förefaller det otydligt med att ett medverkansobjekt måste ”i viss mån” vara individualiserat. I flera av de fall som analyserats i kap. 6, har denna fråga berörts.

I Discofricksfallet ansåg HD att AH, när han för första gången stannade bilen, inte förstod att de andra männen skulle ge sig in i ett slagsmål med de förbipasserande männen. Min tolkning av HD:s domskäl är att de anser att AH:s föreställning avseende medverkansobjektet inte varit tillräckligt konkretiserat. Möjligtvis kan AH ha insett att någon slags konfrontation skulle ske med de förbipasserande männen. Däremot har han inte insett att hans medpassagerare skulle utöva något våld. Konsekvensen av att AH:s bild varit så pass otydlig leder till att hans uppsåt inte omfattar rekvisiten för misshandel. Detta är alltså ett exempel på när medverkansobjektet inte är tillräckligt individualiserat, vilket leder till att brister avseende uppsåtstäckning får anses föreligga. Ytterligare ett exempel på när

medverkansobjektet har ansetts allt för otydligt och diffust, kan hämtas från Fritagningsmålet. Det enda som AS hade förstått avseende det aktuella händelseförloppet som utgjorde medverkansobjektet var att bilen som han tillgripit och tillhandahållit skulle användas i ”något brottsligt sammanhang”. Medverkansobjektet var alltså inte individualiserat i varken tid eller rum och AH visste inte vilken typ av otillåten gärning som han hade främjat. Hans uppsåt kunde därför omöjligt täcka brottsförutsättningarna för främjande av flykt.

Exempel kan också hämtas från de fall då rätten faktiskt har ansett att medverkansobjektet varit i tillräcklig utsträckning individualiserat, trots att det kan sägas ha rört sig om gränsfall. I exempelvis Carry-fallet hade den tilltalade RT ingen vetskap om att de aktuella företagen existerade eller vem eller vilka som var ansvariga för bokföring och redovisning avseende dessa företag. Han visste inte heller om att gärningspersonerna CB och GK hade upprättat falska fakturor och att de med fakturorna som grund lämnat falska uppgifter till skatteverket. RT:s föreställning av medverkansobjektet var dock i tillräcklig utsträckning konkretiserat enligt HD. Det räckte med att RT insett att det förelåg en avsevärd risk för att kontanthantering som han varit en del av, ingick som ett led i en verksamhet som innebar att oriktiga uppgifter lämnades till skatteverket med syfte att undandra skatter och avgifter. RT hade haft likgiltighetsuppsåt i förhållande till medverkansobjektet. HD argumenterade i domskälen för att det vid uppsåtstäckning när medhjälpsansvar aktualiseras, inte kan krävas att medhjälparen har en närmare vetskap om hur brottet ska gå till. Genom att se till de specifika brottsförutsättningarna i fråga, och hur dessa ska tolkas enligt förarbetena – kom HD fram till att rekvisiten i det aktuella straffbudet, trots allt var uppsåtstäckta. Lärdomen från HD:s resonemang är enligt mig att en medhjälpare kan ha en väldigt diffus och otydlig bild av medverkansobjektet och utvecklingen av det aktuella händelseförloppet, så länge rekvisiten fortfarande kan sägas vara uppsåtstäckta.

I Piratebay-fallet hade ett antal upphovsrättsligt skyddade verk i form av torrentfiler laddats upp på webbplatsen TPB av okända gärningspersoner. Detta innebar ett olovligt överförande och tillgängliggörande av upphovsrättsligt skyddade verk till allmänheten. De tilltalade hade bevisligen främjat detta medverkansobjekt genom att bl.a. svara för den dagliga driften och finansieringen av TPB. De hade dock ingen aning om att just de verk som var aktuella i fallet ens existerade. De visste inte om vem som hade laddat upp materialet på webbplatsen TPB och de visste inte om vem som ägde rättigheterna till innehållet. Att de tilltalade dock hade insikt i att det var frekvent förekommande att upphovsrättsligt skyddat material brukade laddas upp på TPB utan rättighetsinnehavarnas samtycke och att sådant material brukade finnas tillgängligt för nedladdning, var dock tillräckligt för att medverkansobjektet skulle vara i tillräcklig grad individualiserat. Återigen hänvisade rätten till att en medhjälpare inte måste ha någon närmare vetskap om hur de otillåtna gärningarna i detalj är beskaffade. Det viktiga var att de tilltalades uppsåt var så konkretiserat att rekvisiten i det aktuella straffbudet var täckta. Enligt mig har HovR i detta

fall, ställt relativt låga krav på hur tjockt uppsåtslagret kan vara.²¹⁵ Att de tilltalade haft en generell medvetenhet om att TPB:s webbplats ibland användes för att sprida olovligt material har varit tillräckligt för att påstå att deras uppsåt täckte de konkreta otillåtna gärningarna (medverkansobjekten) som åtalet gällde. Det ligger inte långt bort att påstå att HovR istället för att kräva en huvudsaklig överensstämmelse mellan händelseförloppen, i detta fall ansett att en tillräcklig överensstämmelse finns även om den tilltalade endast haft en hypotetisk föreställning om ett händelseförlopp. Det är svårt att fastslå att HovR härigenom brutit emot de allmänna krav som täckningsprincipen uppställer. Det kan visserligen ifrågasättas om medverkansobjektet varit tillräckligt individualiserat till sin typ och konkreta utformning i tid och rum.²¹⁶ Det kan dock också påstås att det vid en jämförelse mellan de tilltalades föreställning av händelseförloppet och det verkliga händelseförloppet – finns en tillräcklig överensstämmelse. Det kan argumenteras för att skillnaderna snarare består i att det verkliga händelseförloppet har vissa fler nyanser och detaljer – men att det alltså rör sig om *samma rättsstridiga gärning*.

Jag vill även återknyta till redogörelsen i avsnitt 4.4.3 där det konstaterats att det är relativt vanligt att en gärningspersons uppsåt är så obestämt att det inte spelar någon roll vem eller vad som i slutändan blir brottsobjekt, så länge det är likvärdigt. Om gärningspersonen i en sådan situation av misstag exempelvis förväxlar objekten, finns i normalfallet tillräcklig uppsåtstäckning, just på grund av att objekten varit likvärdiga. Jag anser att det härvid är intressant att dra en parallell till prövningen av uppsåtstäckningen vid medhjälp, när medverkansobjektet för medhjälparen är diffust eller oklart. Det kan ju nämligen tänkas att medhjälparens uppsåt i dessa fall är så obestämt, att det för denne inte spelar någon roll exakt vad i medverkansobjektet består i. I Piratebay-fallet konstaterade HovR att de tilltalades uppsåt generellt omfattade ett främjande av att det uppladdades filer på TPB:s webbplats. Kanske kan det också påstås att det inte för de tilltalade spelat någon roll vilka filer det rört sig om, eller vem som ägt rättigheterna, och att detta kan bidra till påståendet att relevanta brister i uppsåtstäckningen inte funnits. Jag är medveten om att sådana slutsatser ska göras med försiktighet, särskilt med tanke på att ett otydligt medverkansobjekt, inte rör samma situation som ett förväxlande eller ett missat mål.

I såväl Carry-fallet som Piratebay-fallet har rätten valt att som utgångspunkt för bedömningen av uppsåtstäckning hänvisa till Jareborgs uttalande om att det i vart fall inte krävs fullständig överensstämmelse mellan en tilltalades föreställning av ett händelseförlopp och det verkliga händelseförloppet. Rätten har sedan sett till de i fallen aktuella straffbuden och utifrån dessa uppställt relativt låga krav avseende hur mycket uppsåtstäckning som krävs. Jag har tidigare påpekat att det är intressant att rätten valt att utgå ifrån Jareborgs uttalande och inte det som angetts i SOU 1996:185, där det istället

²¹⁵ Jmf. resonemanget i avsnitt 7.2 angående skillnaden mellan *vad* som ska täckas och hur mycket täckning som krävs.

²¹⁶ Jmf. avsnitt 5.4.2, vad gäller Asp m.fl. resonemang om att detta bör krävas.

fastslagits att det bör röra sig om en huvudsaklig överensstämmelse. Måhända har rätten i dessa fall ansett att p.g.a. deras bedömning att rekvisiten varit uppsåtstäckta – det trots allt rört sig om en huvudsaklig överensstämmelse. Detta går emellertid inte att utläsa från domskälen. Det kan också röra sig om ett medvetet val ifrån domstolen, där man avsiktligt hänvisat till Jareborg istället för SOU:n för att på så sätt möjliggöra en låg miniminivå.

Det är svårt att ge ett generellt svar på frågan om hur konkret en medhjälparens föreställning måste vara avseende medverkansobjektet. Gemensamt torde dock vara att medhjälparens föreställning inte får vara så diffus att medhjälparens uppsåt inte kan sägas omfatta de aktuella rekvisiten i straffbudet. Detta kan visserligen innebära, som har illustrerats ovan, att stora skillnader mellan händelseförloppet såsom det har blivit bevisat i processen och det föreställda händelseförloppet, får accepteras.

7.2.2 Hur hanteras skillnader mellan gärningspersonens agerande och det av medhjälparen tänkta händelseförloppet?

Enligt 23 kap. 4 § BrB föreskrivs att varje medverkande ska bedömas efter det uppsåt som ligger denne till last. Detta innebär att en medhjälpare som endast har uppsåt till en del av den otillåtna gärning som utgör medverkansobjektet, endast ska ställas till ansvar för den gärning som motsvarar denna del. I uppsatsen har detta bl.a. illustrerats med NJA 1963 s. 574 där en av de medverkande dömdes för medhjälp till misshandel då hen tagit emot och hållit i sin väns rock medan kamraten misshandlade och rånade en mötande person. Hen hade endast haft uppsåt i förhållande till misshandeln men inte till stölden och kunde därför inte dömas för medhjälp till rån. Detta beskriver hur medhjälparens föreställning om det tänkta medverkansobjektet kom att avvika i betydande utsträckning från det verkliga.

I Sturecompagniet-målet som analyserats i avsnitt 6.3, bedömde HD att två av de tilltalades föreställning avseende medverkansobjektet avvikit i sådan grad att de inte kunde sägas ha avsiktssuppsåt till följderna av mordet. Detta då deras tänkta föreställning om gärningspersonens agerande, kommit att i hög grad avvika från det händelseförlopp som de initialt föreställt sig. Gärningspersonen hade skjutit två serier automateld in mot Sturecompagniets entré. Flera personer träffades av skotten, varav fyra personer avled. De medverkandes föreställning om händelseförloppet var att gärningspersonen skulle använda vapnet endast i syfte att hota ordningsvakterna. HD ansåg dock att de medverkande insett att det fanns en betydande risk för att TZ skulle avlossa vapnet. HD tillämpade därför det s.k. hypotetiska provet och kom fram till att det inte var klarlagt att de medverkande skulle ha agerat som de gjorde om de varit säkra på att TZ skulle börja skjuta mot människor. Min bedömning är, se avsnitt 6.3, att de

inte heller hade bedömts ha likgiltighetsuppsåt. Detta då de inte vid gärningstillfället med säkerhet kan sägas ha haft en kognitiv inställning med innebörd att de godtog eller accepterade TZ:s gärning.

I uppsatsen har även NJA 1949 s. 529 berörts. I fallet hade YL:s tänkta föreställning vad gäller händelseförloppet bestått i att han och två andra personer, KA och TW, skulle ta sig till en fjärde persons bostad. Väl där skulle de få personen berusad och utnyttja dennes berusade tillstånd för stjäla dennes pengar. Istället utvecklade sig händelseförloppet så att KA, när deras ursprungliga plan inte fungerade, omkullkastade personen vilket möjliggjorde att personens portmonnä kunde stjälas av TW. YL tog emot portmonnän från TW och lämnade sedan rummet. I detta fall hade alltså YL:s initiala uppsåt endast täckt en stöld, men händelseförloppet utvecklades istället till ett rån. I detta fall ansåg dock HD att eftersom YL bevittnat det våld som utövades mot personen, hade han haft insikt i att våldet utövats just för att möjliggöra tillgreppet, som YL sedan medverkade till.

Det gemensamma för dessa fall är alltså att de alla berör en situation där medhjälparens föreställning om det tänkta händelseförloppet har kommit att avvika från det verkliga. Detta har i samtliga av de ovan redovisade fallen främst berott på gärningspersonens agerande. Vissa andra likheter kan också skönjas avseende omständigheterna i dessa fall. Det har inte funnits en uttrycklig överenskommelse avseende medverkansobjektet. Det har dock inte heller funnits en överenskommelse om att medverkansobjektet inte ska inträffa. Gemensamt är även att händelseutvecklingen i samtliga fall verkar ha skett ganska snabbt.

När det inte finns en överenskommelse om medverkansobjektet och händelseförloppet utvecklar sig relativt snabbt måste det enligt mig finnas svårigheter förknippade med att fastslå att en medverkande ändå haft uppsåt till medverkansobjektet. Det speciella med uppsåtstäckning när medhjälpsansvar aktualiseras är ju att den medverkande inte har någon kontroll över gärningspersonens agerande. I t.ex. Sturecompagniet-målet har gärningspersonen helt plötsligt vänt tillbaka, tagit vapnet från en av de andra medverkande och kort därefter börjat skjuta mot människor. I NJA 1949 s. 529 har gärningspersonen när den ursprungliga planen inte fungerat, beslutat sig för att bruka våld mot brottsoffret.

I dessa fall verkar HD ha lagt viss vikt vid de medverkandes efterföljande beteende för att kunna bedöma om de medverkande haft uppsåt till medverkansobjektet. I Sturecompagniet-målet har de medverkande när gärningspersonen börjat avlossa skott, stannat upp. HD menade att om de istället valt att exempelvis fortsätta framåt tillsammans med gärningspersonen eller ställt sig nära denne när han fortsatte skjuta – hade detta varit ett tecken på att de velat understödja gärningspersonen i hans handlande. I NJA 1949 s. 529 la HD vikt vid att den medverkande efter att ha observerat gärningspersonens agerande, ändå valt att ta emot portmonnän. Den medverkande har alltså när han fått full insikt om

medverkansobjektet, inte valt att avbryta sitt deltagande. Detta menade HD tydde på att han haft uppsåt i förhållande till medverkansobjektet. Härvid tycker jag att justitierådet Nissen framför väldigt intressanta resonemang. Nissen menade att utgångspunkten måste vara att om en gärningsperson går längre i sin brottslighet än vad initialt medhjälparen avsett, ansvarar medhjälparen inte för sådan överdrift utöver det ursprungliga uppsåtet. Om en medhjälpare däremot fortsätter med sin medverkansgärning, efter att en sådan överdrift blivit känd för denne – täcker medhjälparens uppsåt även det medverkansobjekt som inkluderar överdriften. Detta innebär enligt Nissen att medhjälparen måste avbryta sin medverkan så snart hen insett överdriften.

Frågan som initialt ställdes i detta avsnitt var *Hur hanteras skillnader mellan gärningspersonens agerande och det av medhjälparen tänkta händelseförloppet?* Till en början kan konstateras att ett av täckningsprincipens krav när medhjälpsansvar aktualiseras är att gärningspersonens otillåtna gärning (nivå A1-A2) måste täckas av medhjälparens uppsåt. Om det p.g.a. gärningspersonens agerande uppstår en så stor avvikelse mellan medhjälparens tänkta händelseförlopp och det verkliga händelseförloppet att medhjälparens uppsåt inte kan sägas täcka de relevanta omständigheterna och följderna som konstituerar medverkansobjektet – finns därför relevanta brister avseende uppsåttäckningen. I fallen som har redovisats ovan har händelseförloppet utvecklats relativt snabbt. I samtliga av fallen har medhjälparnas föreställning av det tänkta medverkansobjektet i viss utsträckning skiljt sig från hur gärningspersonen sedan agerade. Det avgörande för att klargöra om medhjälparna fortfarande hade uppsåt till medverkansobjektet – när händelseutvecklingen gick en annan väg än de ursprungligen tänkt sig – verkar ha varit deras efterföljande agerande. Även om medverkansobjektet initialt inte har täckt medverkansobjektet, p.g.a. att medhjälparen har tänkt sig en annan händelseutveckling, innebär inte detta att medhjälparen inte kan ha uppsåt till denna nya händelseutveckling. Ett tecken på att medhjälparen trots allt har uppsåt till medverkansobjektet kan vara att denne inte avbryter sin medverkan. Det kan också påpekas att det omöjliga kan finnas en hundra procentig överensstämmelse mellan gärningspersonens agerande och det av medhjälparen tänkta händelseförloppet. Att kräva att en medhjälpare i detalj ska ha vetskap om hur gärningspersonen ska agera i ett framtida händelseförlopp, tycks därför orimligt.

Slutligen kan nämnas att gränsen för hur mycket en medhjälparens föreställning om det tänkta händelseförloppet kan avvika från det verkliga, kan också sägas sättas via likgiltighetsuppsåtet, som brukar benämnas som uppsåtets nedersta gräns. I Sturecompagniet-målet hade de medverkande föreställt sig att gärningspersonen skulle använda vapnet för att hota ordningsvakterna. HD gjorde dock bedömningen att de insett att det fanns en betydande risk för att gärningspersonen istället skulle använda vapnet för att skjuta med. Att de medverkande ändå inte bedömdes ha likgiltighetsuppsåt till medverkansobjektet berodde på att de inte varit likgiltiga i förhållande till riskens förverkligande.

8 Belysning ur ett konformitets- och skuldperspektiv

8.1 Inledande anmärkningar

Denna uppsats har även syftat till att bidra med ett normativt och teoretiskt perspektiv på frågan om uppsåtstäckning vid medhjälp. I detta avsnitt ska därför en sammanfattande belysning ur ett konformitets- och skuldperspektiv presenteras. Syftet med detta är att anlägga ett kritiskt perspektiv med utgångspunkt i det resultat som uppsatsen frambringat. En längre redogörelse för dessa principer har getts i kap. 2. Kortare kommentarer ur ett konformitets- och skuldperspektiv har även getts i samband med rättsfallsanalyserna i kap. 6. Allra sist i detta kapitel, i avsnitt 8.3, ges ett slutord till uppsatsen där sammanfattande slutsatser presenteras och förslag till framtida forskning ges.

8.2 Vilka eventuella problem ur ett konformitets- och skuldperspektiv aktualiseras vid uppsåtstäckningen vid medhjälpsansvar?

Konformitetsprincipen innebär att det är orättfärdigt att hålla en person straffrättsligt ansvarig för en gärning om hen inte kunde rätta sig efter lagen. För att kunna utkräva ansvar måste en person ha kunnat styra sitt beteende på ett sådant sätt att hen skulle kunnat undvika att begå gärningen. Formuleringen *kunde* relaterar antingen till ett verkligt tillstånd (A kunde göra X) eller ett hypotetiskt möjligt tillstånd (A hade kunnat göra X om..). Att kunna göra något innebär vidare att personen haft antingen förmåga eller tillfälle, eller bådadera. Skuldprincipen är en straffrättslig grundsats med innebörd att straff förutsätter skuld. En person ska endast kunna straffas för sina gärningar om hen har kunnat rå för sina gärningar. Utan ett skuldkrav berövas individen möjligheten att kunna förutse konsekvenserna av sina handlingar.

Den här framställningen har behandlat prövningen av täckningsprincipen när medhjälpsansvar aktualiseras. Störst fokus kommer att ligga på medhjälparens uppsåt i förhållande till det s.k. medverkansobjektet. I de rättsfall som uppsatsen behandlat har prövningen av om medhjälparen har haft uppsåt i förhållande till sin medverkansgärning inte upptagit särskilt stort utrymme. Detta beror förmodligen på att medhjälparen endast måste ha uppsåt i förhållande till de faktiska omständigheter som utgör främjandet,

vilket i de analyserade rättsfallen varit tämligen klarlagt. Rättens bedömningar har istället mest kretsat kring uppsåtstäckningen av medverkansobjektet. Härvid har framförallt två situationer varit återkommande, vilket också illustrerats ovan, nämligen när medverkansobjektet är otydligt/obestämt och när det finns en avvikelse mellan medhjälparens föreställning avseende det tänkta medverkansobjektet och det verkliga, pga. gärningspersonens agerande.

Om man ser till ytterligheterna av dessa situationer, dvs. när medhjälparen har en totalt obestämd eller diffus bild av medverkansobjektet eller när gärningspersonens agerande helt avviker från medhjälparens föreställning av det tänkta händelseförloppet, blir bedömningen enligt mig tämligen uppenbar. I sådana ytterlighetssituationer skulle det enligt mig definitivt strida emot såväl konformitets- som skuldprincipen att göra den medverkande straffrättsligt ansvarig för att ha främjat en sådan gärning. Ett exempel rörande främjande av ett otydligt medverkansobjekt kan hämtas från det i avsnitt 6.4 redovisade Fritagningsmålet. Den tilltalade hade främjat fritagningen av en man genom att tillhandahålla en bil. Den tilltalades enda uppfattning var att bilen kanske skulle komma att användas ”i något brottsligt sammanhang”. Det kan förstås argumenteras att den tilltalade borde ha gjort allt i sin makt för att inte medverka till något brottsligt – och att detta också varit möjligt. Personen hade kunnat undvika att lämna över en bil till personer som han misstänkte skulle använda bilen för att göra något brottsligt med. Det relevanta är dock enligt mig att fråga sig om den tilltalade hade haft möjlighet att undvika att begå just den gärning som han stått tilltalad för. I detta fall medhjälp till främjande av flykt. Hade den tilltalade varit medveten om att det var just ett främjande av en sådan otillåten gärning som han varit delaktig i, hade han kanske styrt sitt beteende på ett sådant sätt att han undvikit att begå medverkansgärningen. Det viktiga är dock att han med sådan insikt i alla fall *haft tillfälle* att avbryta sin medverkan till just detta medverkansobjekt. På detta sätt kopplas insikt om det relevanta medverkansobjektet och tillfälle att rätta sig efter lagen, ihop. På samma sätt är det svårt att se hur den medverkande utan sådan insikt kan anses ha skuld till medverkansobjektet, utan sådan insikt kan han inte anses ha rätt för sin gärning.

Vid en jämförelse med ett fall där det inte rört sig på samma sätt om en ytterlighetsituation blir bedömningen svårare. I exempelvis Carry-fallet har den tilltalade insett att det funnits en avsevärd risk för att oriktiga uppgifter skulle komma att lämnas till Skatteverket. Det fanns dock ett flertal omständigheter avseende medverkansobjektet som den tilltalade inte hade någon insikt om (se redogörelsen i avsnitt 6.5). Här anser jag att det finns fler skäl att betrakta den tilltalades agerande som klandervärd och det finns fler argument som stödjer att han faktiskt haft tillfälle att avbryta sin medverkan än i Fritagningsmålet. Den tilltalades insikt har här varit betydligt närmare medverkansobjektet såsom det blev bevisat i processen. Han har inte bara förstått att det rört sig om något brottsligt, utan att det förmodligen rört sig om en verksamhet där det finns risk för att oriktiga uppgifter lämnas till skatteverket. Med denna insikt har den tilltalade enligt

mig i högre grad haft tillfälle att rätta sig efter lagen. Hans gärning är därmed även mer klandervärd. Insikt om en risk är förvisso, ur ett konformitetsperspektiv, inte lika önskvärt som full vetskap.

Om en gärningspersons agerande avviker fullständigt från den medverkandes föreställning om det tänkta händelseförloppet, har den medhjälpare enligt mig initialt inte haft någon möjlighet att rätta sig efter lagen. Om en medhjälpare har föreställt sig att situation X ska inträffa, är det denna situation som hen har möjlighet att påverka. Om situation Y istället inträffar, p.g.a. gärningspersonens agerande, kan medhjälparen enligt mig endast ställas till svars för sitt agerande efter att situation Y inträffat.

Nissens resonemang om att en medhjälpare generellt inte kan ställas till svars för sina handlingar om gärningspersonen går längre i sin brottslighet än vad medhjälparen tänkt sig, anser jag vara helt i enlighet med konformitetsprincipen. Jag tycker också att Nissen har en poäng i att om en medhjälpare däremot fortsätter med sin medverkansgärning efter att medverkansobjektet (i sin nya form) blivit klart för denne – kan medhjälparen ställas till ansvar. Det kan dock enligt mig finnas situationer där det tycks vara svårt för den medverkande att avbryta sin medverkansgärning efter att det nya medverkansobjektet står klart för hen. I exempelvis NJA 1949 s. 529 hade den tilltalade YL redan bestämt sig för att avlägsna sig från brottsplatsen när KA omkullkastade brottsoffret. Att YL trots allt tog emot portmonnän från TW, efter att han fått insikt i detta nya medverkansobjekt, innebär ju att han egentligen borde kunna ställas till svars. Min åsikt är emellertid, i linje med Nissen, att hänsyn måste tas till hur snabbt händelseförloppet utvecklats sig från X till Y. I detta fall kan YL mycket väl blivit överraskad av KA:s våld. Att YL ändå tog emot portmonnän från TW, i anslutning till detta våld, behöver inte innebära att han haft uppsåt också till våldet. Det kan argumenteras för att YL, för att undgå medhjälpsansvar till rånet, skulle vägrat att ta emot portmonnän. Jag är emellertid av uppfattningen att när händelseförloppet utvecklas snabbt, kan det vara svårt för den medverkande att komma till insikt i att dennes fortsätta handlande innebär att den medverkar till det nya medverkansobjektet.

I den här framställningen har konstaterats att minimikraven avseende uppsåtstäckningen vid medhjälp är relativt lågt ställda. I såväl doktrin som i praxis har det uttalats att det inte kan krävas att medhjälparen har en närmare vetskap om de omständigheter som konstituerar medverkansobjektet. Dessutom räcker det i regel med att medhjälparen har ett likgiltighetsuppsåt i förhållande till detta medverkansobjekt, dvs. hen ska ha misstänkt att det finns en risk för att medverkansobjektet ska förverkligas. I förhållande till främjandet räcker det att medhjälparen har uppsåt till de faktiska omständigheter som utgör främjandet. Det kan dessutom påminnas om att kraven för vad som utgör ett främjande är lågt ställda i svensk rätt. Dessa låga krav kan sammantaget i min åsikt te sig problematiskt ur ett konformitets- och skuldperspektiv. Härvid anser jag det mest problematiskt avseende de låga kraven avseende uppsåtstäckningen av

medverkansobjektet. Det optimala för att kunna påstå att en medhjälpare har kunnat rå för sin gärning samt haft förmåga att rätta sig efter lagen vore om medhjälparens föreställning i detalj överensstämde med det verkliga medverkansobjektet. Det skulle dock vara omöjligt att ställa så höga krav, framförallt med tanke på bevisvärigheterna. Att vissa avsteg måste göras från konformitetsprincipen kan legitimerats med att strafflagstiftningen också måste uppfylla ett krav på effektivitet. En fullständig insikt i ett medverkansobjekt, som någon annan ytterst har kontrollen över, anser jag därför inte bör krävas. Alternativet vore att lagföringen av de som främjat brott skulle försvåras avsevärt, trots att deras gärningar får anses vara klandervärda.

8.3 Slutord

I den här uppsatsen har studieobjektet varit täckningsprincipens innebörd när ansvar för medhjälp aktualiseras. Härvid har ett flertal oklarheter identifierats avseende rättsläget, framför allt rörande uppsåtstäckningen av medverkansobjektet. Oklarheterna har rört exempelvis hur konkretiserat medverkansobjektet måste vara för medhjälparen och hur avvikelser mellan medhjälparens föreställning av det tänkta händelseförloppet och det verkliga ska hanteras. En ökad förståelse avseende dessa oklarheter har nåtts genom att studera hur frågan har hanterats i ett flertal rättsliga prövningar. Sammanfattningsvis har utredningen kommit fram till att miniminivån vid uppsåtstäckning när medhjälpsansvar aktualiseras, är låg. Det är de aktuella straffbudens rekvisit som sätter gränsen för såväl vad som ska uppsåtstäckas som hur tjockt uppsåtslaget måste vara. Att det i såväl praxis som förarbeten, i förhållande till specifika straffbud, sällan berörs i vilken grad uppsåtstäckning krävs, kan därför tyckas vara problematiskt. För att kunna ge ett mer utförligt svar på uppsatsens huvudsakliga frågeställning, skulle en ändring vad gäller detta behöva komma till stånd. Fler uttalanden på området hade även kunnat bidra till att godtycke undviks när dylika frågor i framtiden ska avgöras.

Den här uppsatsen har även anlagt ett normativt och teoretiskt perspektiv på frågan om uppsåtstäckning vid medhjälp. Det har uttryckts att det vid prövningen av uppsåtstäckning när medhjälpsansvar aktualiseras kan uppstå problem utifrån ett konformitets- och skuldperspektiv. Det har emellertid påståtts att idealet enligt dessa perspektiv omöjligen kan tillgodoses fullt ut. Vissa avsteg från framför allt konformitetsprincipen kan motiveras med att lagstiftningen även måste upprätthålla ett krav på effektiv lagföring.

Det är enligt mig av högsta vikt att klargöra vilka krav som svensk rätt uppställer vad gäller uppsåtstäckning av medverkansobjekt och medverkansgärning. Det handlar ytterst om att synliggöra straffansvarets gränser när ansvar för medhjälp aktualiseras. Min förhoppning är att jag i detta arbete bidragit till en ökad förståelse på detta område. Jag anser dock att det finns ett fortsatt behov av forskning, det hade exempelvis varit intressant att undersöka vilka krav som uppställs vid uppsåtstäckningen när ansvar för anstiftan aktualiseras.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Propositioner

Prop. 1948:80 Med förslag till lag om ändring i strafflagen m.m.

Prop. 1995/96:170 Översyn av skattebrottslagen

Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid

Prop. 1999/2000:124 En ny smuglingslag m.m.

DS

DS 1993:15 Efter Lindome

Statens offentliga utredningar

SOU 1944:69 Straffrättskommitténs betänkande med förslag till lagstiftning om brott mot staten och allmänheten

SOU 1974:37 Mut- och bestickningsansvaret

SOU 1996:185 Straffansvarets gränser

SOU 2002:3 Psykisk störning, brott och ansvar

Litteratur

Agge, Ivar | *Straffrättens allmänna del: föreläsningar. H.2/*, Norstedt, Stockholm 1961

Andreasson, Jens och Schollin, Kristoffer | ”Goda och onda medhjälpare – är du socialt adekvat, lille vän?”. I: *Svensk Juristtidning* 2011 s. 534–556

Asp, Petter | ”En principfråga – om relationen mellan legalitetsprincipen och behandlingen av straffrättsvillfarelse i modern straffrätt”. I: *Vänbok till*

Torleif Bylund (red.: Andersson, Torbjörn och Lindell, Bengt), Iustus, Uppsala 2003

Asp, Petter och Ulväng, Magnus | ”Täckningsprincipens ABC”. I: *Juridisk Publikation* 2009 s. 265–273

Asp, Petter, Lernestedt, Claes och Ulväng, Magnus | *Katedralen. Tre texter om straffrätt*, Iustus, Uppsala 2009

Asp, Petter, Ulväng, Magnus och Jareborg, Nils | *Kriminalrättens grunder*, uppl. 2, Iustus, Uppsala 2013

Asp, Petter, Ulväng, Magnus | *Straffrätt: en kortfattad översikt*, Iustus, Uppsala 2014

Asp, Petter | ”Håller den Victorska tesen? – Om blankettstraffbud, normgivningsmakt och krav på uppsåtstäckning”. I: *Svensk Juristtidning* 2015 s. 370–382

Borgeke, Martin | ”Likgiltighet i teori och praktik”. I: *Svensk Juristtidning* 2015 s. 383–396

Hoflund, Olle | *Medverkan till brott*, Norstedts, Stockholm 1972

Jareborg, Nils | *Allmän kriminalrätt*, Iustus, Uppsala 2001

Jareborg, Nils | ”Rättsdogmatik som vetenskap”. I: *Svensk Juristtidning* 2004 s. 1–10

Kulin-Olsson, Karin | *Juridikens fundament med grundläggande juridisk metodlära*, uppl.6, Jure, Stockholm 2011

Leijonhufvud, Madeleine, Wennberg, Suzanne och Ågren, Jack | *Straffansvar*, uppl. 9, Wolters Kluwer, Stockholm 2015

Peczenik, Alexander | ”Juridikens allmänna läror”. I: *Svensk Juristtidning* 2005 s. 249–271

Spaak, Torben | ”Rättspositivism och juridisk metod”. I: *Juridisk metodlära* (red. Korling & Zamboni), Studentlitteratur, Lund 2013 s. 47–77

Strahl, Ivar | *Allmän straffrätt i vad angår brotten*, P A Norstedt & Söners förlag, Stockholm 1976

Svensson, Eva-Maria | ”De lege interpretata – om behovet av metodologisk reflektion”. I: *Juridisk Publikation* 2014 s. 211–226

Thornstedt, Hans | *Om rättsvillfarelse. En straffrättslig undersökning*, Norstedt, Stockholm 1956

Wennberg, Suzanne | ”Villfarelse eller ej – om subjektiv täckning av juridiska begrepp i brottsbeskrivningarna”. I: *Juridisk Tidskrift* 1991/92 s.112–116

Wennberg, Suzanne | ”NILS JAREBORG, Straffrättens ansvarslära, Uppsala 1994, 419 s.”. I: *Svensk Juristtidning* 1995 s. 588–591

Wennberg, Suzanne | ”Tillsammans och i samförstånd – ett nytt begrepp för gärningsmannaskap”. I: *Förhandlingarna vid det 36 nordiska juristmötet i Helsingfors 15–17 augusti 2002* (hänvisas Wennberg 2002)

Wennberg, Suzanne | *Introduktion till straffrätten*, Norstedts juridik, Stockholm 2014

Wennberg, Susanne | ”*Brottsbalken – en kommentar*” version 1 januari 2015 i Zeteo

Zila, Josef | ”*Brottsbalk – djup kommentar*” version 1 jan 2012 i Lexino

Rättsfallsförteckning

HD

NJA 1949 s. 529

NJA 1963 s. 574

NJA 1984 s. 922

NJA 1993 s. 687

NJA 1996 s. 27

NJA 2004 s. 176

NJA 2007 s. 929

NJA 2012 s. 45

NJA 2012 s. 826

HovR

RH 1991:51

RH 2001:52

RH 2013:27